

A.A.TEMIROV

BANK AUDITI

(o'quv qo'llanma)

TOSHKENT- 2010

Temirov A.A. Bank audit. T.: TDIU 2010 yil., 162 bet.

O'quv qo'llanmasi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi tasdiqlagan davlat ta'lim standartlari talablariga mos holda tayyorlangan.

Qo'llanma banklarda audit va buxgalteriya hisobi bilan bog'liq qonun hujjatlaridagi oxirgi o'zgartirishlar hisobga olingan holda tayyorlangan.

Qo'llanma soda va tushunarli tilda yozilgan, har bir bobdan so'ng o'z-o'zini tekshirish uchun savollar berilgan.

«Bank ishi» va «Buxgalteriya hisobi va audit» ta'lim yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

Z. Adilova

OAITB "Universalbank" valyuta
bo'lim boshlig'i

R.I. Qayumov

"Bank ishi" kafedrasi dotsenti, iqtisod
fanlari nomzodi

Ekspertlar:

I. R. Toymuxamedov

"Bank ishi" kafedrasi dotsenti, iqtisod
fanlari nomzodi

B. G'oyibnazarov

Toshkent Davlat Iqtisodiyot
Universiteti professori, iqtisod fanlari
doktori

MUNDARIJA

KIRISH.....	5
1-BOB. TIJORAT BANKLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILISHNING ASOSLARI.....	7
2- BOB. TIJORAT BANKLARIDA HUJJATLAR AYLANISHI VA ICHKI BANK NAZORATI.....	29
3-BOB. TIJORAT BANKLARIDA KASSA ISHNI TASHKIL QILISH VA UNING HISOBI.....	51
4-BOB. TIJORAT BANKLARIDA NAQD PULSIZ HISOB-KITOBLARNING HISOBI.....	73
5-BOB. BANKLARARO HISOB-KITOBLARNI TASHKIL QILISH VA UNING HISOBI.....	104
6-BOB. TIJORAT BANKLARINING KREDIT OPERAЦIYALARING HISOBI VA UNI RASMIYLASHTIRISH.....	115
7-BOB. QIMMATLI QOG'OZLAR BILAN OPERAЦIYALAR VA UNING HISOBI.....	134
8-BOB. TIJORAT BANKLARIDA ICHKI OPERAЦIYALAR VA ULARNING HISOBI.....	157
9-BOB. TIJORAT BANKLARINING DAVLAT BYUDJETI BILAN HISOB KITOBLARI VA ULARNING HISOBI.....	176
FOYDALANGAN ADABIYOTLAR.....	190

Kirish

Jahoning barcha mamlakatlarida aholining ko'pchilik qismi, davlat tashkilotlari, kooroperativ mijozlar tijorat banklari xizmatlaridan foydalanadilar. Banklarning moliyaviy jihatdan yaxshi faoliyati boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Jhon moliyaviy iqtisoliy inqirozi sharoitida banklarning to'laqonli faoliyat yuritishi uchun ularning bir qator iqtisodiy ko'rsatkichlari barqaror bo'lishiga bog'liqdir. Bu borada O'zbekiston Respublikasi I. Karimov alohida to'xtalib «Hech kimga sir emaski, bugun keng ko'lamda tarqalib borayotgan jahon moliyaviy inqirozining asosiy sabablaridan biri — bu banklar likvidligi, ya'ni to'lov qobiliyatining zaifligi bilan bog'liq muammoning keskinlashuvi, kredit bozoridagi tanglik, sodda qilib aytganda, pul mablag'larining etishmasligi bilan izohlanadi” degan edi¹.

Banklarning moliyaviy faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar ularning mustaqil ekspertlar tomonidan tekshiruvi bo'yicha xulosalariga bog'liq bo'ladi. Bu xo'jalik boshqaruvida zamonaviy audit metodini qo'llash orqali amalga oshiriladi. Mamlakatimizda yildan-yilga bu soxada amalga oshirilayotgan ishlar rivojlanib, takomillashib bormoqda. Shu munosabat bilan talabalarga mazkur fan xususiyatlari doirasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning “Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari” nomli asarida keltirilgan materiallar, qoidalar va xulosalarni puxta o'zlashtirishlari, kelgusi faoliyatida samarali foydalanishlari hamda ijodiy yondoshishlarini ta'minlash fanni o'rganish oldida turgan asosiy vazifalardan biridir.

Chuqr iqtisodiy o'zgarishlarni yuzaga keltiruvchi milliy bank sektorini barqarorlashtirish maqsadida oxirgi yillarda bir kator huquqiy normativ hujjatlar

¹ Каримов И. Жаҳон молиявий иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. Т. Ўзбекистон. 2009.

qabul qilindi. Bugungi kunda tijorat banklarida auditorlik xizmatini ko'rsatish bozorida rakobat juda kam rivojlangan. Amaliy auditning milliy bazasi asta-sekinlik bilan rivojlanmoqda.

Yuqorida qayd etilgan vazifalarni amalga oshirish va rivojlantirish masalalari dolzarb xisoblanadi xamda ularni «Bank auditi» fani orqali o'rghaniladi. Bank auditiga bag'ishlangan mazkur o'quv qo'llanma o'z ichiga tijorat banklarining auditi bo'yicha bir qator mavzularni o'z ichiga olgan.

I-BOB. TIJORAT BANKLARIDA AUDITNI TASHKIL QILISHNING NAZARIY ASOSLARI.

1.1. Auditning mohiyati va uning turlari.

Bozor munosabatlariga utish va mazkur munosabatlar bilan faoliyat ko'rsatish sharoitida tijorat banklari urtasida bozorni egallash bo'yicha rakobat kuchaymokda. Bu esa mijozlar uchun, depozitlar uchun, banklar urtasidagi kreditlar va boshqa kredit resurslarini jalg qilish uchun kurashni kuchayib borishiga sabab bulmokda. Bozor munosabatlarining muhim bo'g'inlaridan biri bo'lgan bank tizimini isloh qilish va erkinlashtirish zamirida iqtisodiyotni rivojlantirish, xalqaro bank tizimi talablariga mos keluvchi mahalliy banklar faoliyatini tashkil qilish va ular faoliyatini yanada takomillashtirish shu kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Jamiyat yaxshi taraqqiy qilgan bank tizimi va banklar faoliyatiga ega bo'lmasdan sog'lom rivojlanishi qilishi mumkin emas.

Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi hukm surayotgan hozirgi kunda bank tizimini rivojlantirish masalalariga Prezident I. Karimov tomonidan e'tibor qaratilib "...avj olib borayotgan global moliyaviy inqiroz jahon moliya-bank tizimida jiddiy nuqsonlar mavjudligi va ushbu tizimni tubdan isloh qilish zarurligini ko'rsatdi. Ayni vaqtda bu inqiroz asosan o'z korporativ manfaatlarini ko'zlab ish yuritib kelgan, kredit va qimmatbaho qog'ozlar bozorlarida turli spekulyativ amaliyotlarga berilib ketgan banklar faoliyati ustidan etarli darajada nazorat yo'qligini ham tasdiqladi" degan edi².

Bank ishini yaxshi olib borish, ta'sischilar ishonchi, xissadorlar va mijozlar takdiri, boshqaruvni to'g'ri tashkil qilinishiga va malakali xodimlarga boglik bo'ladi. Shuning uchun xar bir bankda ichki bank auditni xizmatlari mavjuddir.

² И. Каримов. "Жаҳон молиявий-иктисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари". Т. Ўзбекистон. 2009 й

Iqtisodietni bozor munosabatlariga utilishi mamlakatimizda bank auditi xizmatini tashkil qilishni takozo etadi. Chunki banklar urtasidagi rakobatda ta'sischilar, xissadorlar, mijozlarni manfatlariga zien etmasligi kerak. Shu narsalarni xisobga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidentinig "Respublikada bank audit tizimini rivojlantirish tadbirlar" to'g'risidagi Farmoni qabul qilindi³. Unda banklarni auditdan o'tkazishni muvofiklashtirish ishlari va amalga oshirish O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankiga topshirildi⁴. Tijorat banklari asta sekinlik bilan xalqaro moliya bozorlariga kirib borishda, ular uchun xalqaro pul bozorlari amalietida kullanilgan koida va normalarga rioya qilishlari shart bo'ladi. Shuning uchun, tijorat banklari faoliyatini auditdan o'tkazish uchun obro' etiborga ega bo'lgan xalqaro audit firmalari, shuningdek, mahalliy auditorlik kompaniyalari xizmatidan foydalaniladi. Jalb qilingan auditorlik firmalari O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining bank auditini o'tkazish uchun sertifikatlar berish va auditorlik malakasini atestastiyadan o'tkazish komisiyasini nizomip to'g'risidagi baenotnomada qo'yilgan talab va shartlarga rioya qilib, tijorat banklarini auditdan o'tkazish xukuki uchun sertifikatga ega bo'lishlari kerak⁵.

Bank auditini o'tkazish xukuki uchun auditorlik firmasi O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligidan O'zbekiston Respublikasi xududida auditorlik faoliyati bilan shugullanishga listeziyaga ega bo'lishi kerak va O'zbekiston Respublikasi konuniga muvofik Adliya vazirligida davlat ruyxatidan utgan bo'lishi kerak.

Audit, xususan, kapitalning etarliligini baholash, ssudalarni tasniflash, ssudalar bo'yicha zararlarni koplash, tavakkalchilikni va likvidlikni ulchashni uz ichiga oladi. Bu to'g'rida Konunda shnday deyilgan. "Banklar konun hujjatlariga muvofik ichki auditorlik dasturlarini ishlab chikishlari va amalga oshirishlari xam shart"⁶.

³ Норма Ҳамкор маълумотлар базаси. Т.2009

⁴ Марказий банк меъёрий хужжатлар тўплами. Т. 2008й.

⁵ Марказий банк меъёрий хужжатлар тўплами. Т. 2008й

⁶ Аудиторлик фаолияти тўғрисида конун. Т. 2000й.

Rivojlanaetgan bozor sharoitida auditning roli banklar , korxona va kompaniyalar uchun hayotiy muhim axamiyat kasb etadi. Jalal rivojlanib boruvchi biznes bilan bir vaktda bozorda hech kim boshqa biror kimsa to'g'risida hech narsani bilmaydigan vaziyat yuzaga keladi. Amaliy xamkor reklama (holbuki, bunday reklama xakikatga kanchalik yakinligini aytish juda kiyin) tufayli erishgan tanikli nomdan boshqa hech narsaga- binolarga, ishlab chikarish kuvvatlariga, odamlarga ega bulmasligi, balki biror bir bankdan karzigina bo'lishi mumkin. Bunday "nomusaffo" biznes sharoitida shartnomaviy munosabatlar bajarilmasligi xatari ancha katta. Shuning uchun xam korxonalar, investorlar, kreditorlar va boshqa tashki foydalanuvchilar baxo berishi xamda karorlar qabul qilishi uchun xamkor to'g'risida to'g'ri moliyaviy axborot nixoyatda zarurdir. Auditor tartibbuzarlikni aniklar ekan, uni bartaraf etish yuzasidan samarali tavsiyalar xam berishni, shu tarika kompaniya faoliyatida bundan keyin yul qo'yilishi mumkin bo'lgan salbiy tamoyillarning oldini olishi mumkinligi xam korxonalar uchun ancha muhim. Bundan shunday xulosa chikadiki, auditorlik xizmatlari faoliyati, ularning sifatli va xalol ishlashi ijobiy makroiqtisodiy jaraenlar jadallahshuviga bevosita alokador.

Banklarni tijoriy manfatlari shu narsa bilan aniklanadiki, bank ishini to'g'ri olib borishda, bank faoliyatini xar-bir joylarida bo'laetgan ishlar to'g'risida , ta'sischilar, xissadorlar, mijozlarni manfatlarini ximoya qilishda, depozit-ssuda siyosatini, to'g'ri olib borishda anik ma'lumotga ega bo'lishdir.

Ko'p axbopot manbalapidan shunday xulosa qilish mumkinki, moliya kpedit faoliyatida konunbuzaplik hollapi ko'payib bopmokda. Bunga yipik mikdopdag'i pul mablaglapi va chet el valyutasidagi nokonuniy opepastiyalap va yana boshqa bank konunchiligi buzilishini misol qilib kupsatish mumkin. Bunday kamchiliklapga asosan xodimlapning uz ishiga yuzaki endashishi va ulapda pprofesional tayepgapliklapning etishmasligi sabab bo'ladi. Bu uz navbatida davlatning va bankning moliyaviy axvoliga salbiy tasip kupsatadi.

Yipik tapmoklangan filiallapga ega bo'lgan tijopat banklapida Mapkaziy bank, Solik inspekstiyasi, Xukukiy opganlap tomonidan tekshipuv o'tkazilganda

chikib kolishi mumkin bo'lgan noxush xabaplapni oldini olish uchun uz faoliyatini ichki oldindan tekshipuvini tashkil qilishga talab paydo bo'ladi. Mana shu sabablapga asosan yukopida keltipilgan masalalapni xal qilish uchun yipik tijopat banklapida ixtisoslashgan tekshipuv xizmatlapni tashkil qilish kepak. Bu vazifani nazopat-taftish va analitik funkstiyalapini amalga oshipuvchi va bankning stpunktupa bo'limi bo'lib xisoblangan, bankning ichki audit xizmati bajapadi.

Bankning ichki auditini vazifalapiga qo'yidagilap kiradi⁷.

-bank ishining "Banklap va bank faoliyati" konuni Mapkaziy bankni noprmativ hujjalapi tijopat banklapining dastupi akstioneplap majlisining kapopi, bank boshqapuvi va boshqa bank noprmativlapi bo'yicha nazopat qilish;

-kapitalni joylashtipish va tashkil qilish sifatlapi, iqtisodiy maqsadlapiga baxo bepish va bankning kpedit pesupslapini mexnat va moddiy pesupslapidan kepakli tapzda foydalanish, bank ishining kelajakdagi xizmatini kengaytipish;

-taftish o'tkazish bankning pakobatlashish kobiliyatini va moliyaviy tupgunligini aniklash maqsadida tekshipuv o'tkazish uning balans likvidlik dapajasini, o'tkazilaetgan opepastiyalapning foydalilik dapajasini aniklash;

-bank akstiyadoplus mulkini saqlanishini taminlash bo'yicha nazopat o'tkazish ichki bank auditni vazifalapiga kipadi.

Ichki bank auditidan tashkapi tashki bank auditi xam mavjud. Xozipgi vaktda auditoplus xizmati yuksalish pogonasida tupibdi. Audit biz uchun yangi faoliyatdip. Bu davlat nazopati emas,balki boshqa opganlapga uxshab mustakil, butunlay boshqa fikr va qimmatga ega bo'lgan faoliyatdip. Tupli mulkka ega bo'lgan tijopat tashkilotlapining ko'payishi bunga banklap va uning filiallapi xam kipadi.Bu biznes o'tkazish koidalapini konunga pioya kilnishini, davlat tomonidan nazopat etilish imkoniyatlapini sezilapli tapzda kiskaptipib qo'ydi. Shuning uchun davlat bu ishni boglikmas auditoplus fipmalapiga topshipadi va shuning bilan bipga ko'p tashqiliy ishlapdan, muammolapdan uzini xalos etadi. Bu esa davlatning moliyaviy xapajatlapini kiskapishiga olib keladi. Auditoplus tekshipuvlapi majbupiy

⁷ Н. Каримов. Тижорат банкларида ички аудит. Т. 2005й.

va tashabbusiy taptibda tashkil qilinadigan tuplapga bo'linadi. Konun bo'yicha majbupiy auditdan banklap va boshqa xo'jalik subektlapi utadi. Tekshipuv o'tkazish va maslaxatlap bepishga auditoplrik xizmatlapi va mustakil auditoplrik jalb etiladi. Ulapnig faoliyatiga qo'yidagi vazifalap kipadi: xakikiy ish axvoli bo'yicha bankning buxgalteplik xisobiga mos kelishini tekshipish, konun talablapni tekshipish, banklap o'tkazaetgan moliyaviy siesat samaraliligini tekshipish va ulapning imkoniyatlapiga baxo bepishdip.

Auditoplrik tashkilotlapi mijozlap va bank xissadoplapi tomonidan ish yupitish uchun kullaniladi. Auditoplrik xizmati esa listenziyaga va kepakli malakaga ega bo'lgan mustakil auditoplak tomonidan amalga oshipladi.⁸

Tijorat banklarida tashki auditni amalga oshrish, uchun bank faoliyatini hamma tomonlarini qamrab olinishi zarur. Bank faoliyatini tekshirishda va maslaxatlar berishda, banklar tomonidan auditorlik firmalari va mustakil auditorlar yollanadi. Auditorlik firmalarini va mustakil auditorlarni jalb qilishda ularni malakasiga, obro'siga, insofiliga va boshqa xususiyatlariga karaladi.

1.2. Bank auditini tashkil qilish va uning huquqiy asoslari

2000 éèë 26 iàéäà iàçêóð qîíóíäà quøèì÷à âà o'zãàðòèðèøëàð êèðèòèëäàí, ó ýíäè taxrirdà òàñäèqëàíäàí. Iàçêóð qîíóíèíä 2-moddasiäà àóäèòîðëèê ôàïëèýòèäà qóéèäàäè÷à òàúðèô áåðèëäàí "Àóäèòîðëèê ôàïëèýòè äåäàäà àóäèòîðëèê ôåêøèðóâëàð o'tkazèð âà áîøqà ïðîôåññèíàë õèçìàðöèàð êuðñàðèøäàí èáîðàò àóäèò ðàøêëîðëèàðèíä ðàäääèðêîðëèê ôàïëèýòè ðóðóíèëäàè".⁹"

Qonunga kiritilgan qo'shimcha va o'zgartirishlarga asoslanib, xozirgi kunda iqtisodiy sub'ektlarning (auditor xulosasini olish, yillik hisobotni chop etish, barcha tijorat banklari xar yili auditorlik

⁸ Марказий банк меъёрий хужжатлар тўплами. Т. 2008й

⁹ Аудиторлик фаолияти тўғрисида Конун. Т. 2000

tekshiruvidan utishi shart.) ko'p qismi auditorlik tekshiruvidan foydalanadilar.

"Àóäèòîðëèé ôàïëèÿòè òûg'ðèñèää"äè qîíóíäà êûðà ìàæáóðëé àóäèò õàð éèëè ûòêàçèëäà, áóíäàí òàøqàðè qîíóí÷èëèëäà áåëäëëäàíäàí òàðòèäà õûæàëëè ñóáúåêòèíä õîõèøèäà êûðà õîõëàäàí âàqðäà òàëäàäà êûðà àóäèò ûòêàçèëëøè ìòìëèí. Bu borada tijorat banklari 10 moddaga ko'ra majburiy auditga tortiladilar.¹⁰

Àóäèò ûòêàçèø òûg'ðèñèäääè øàðòíïìà qàðàìà qàðøè õèçìàò
êûðñàðèø àñîñèääà òóçèëääè. Èêèè êîðöïíà, àóäèòîð âà óíèíã ìèæïçè
ûðòàñèäääè àëîqàíè òàðòèäà ñîëääè. Aóäèò øàðòíïìàñè
ðóçèëäà ðääàíäà óíèíã ïðåäìåðè qííóí÷èëèé áèëäàí òûëèq èôîäääèäàäè.
Àäàð àóäèò õîõèøäà êûðà áûëñà, àóäèòîð øàðòíïìà òóçèø
àðàòàñèääà êîðöïíà áèëäàí øàðòíïìà ìàçìóíèäà èçïöëäéäàí àóäèò
äîèðàñèääàí òàøqàðèäàäè æèöàðëäðèíè êåëëøèá îëèøè ëïcèì.

Øàðòïïàääà àóäèò ûòêàçèø òàðòèáè âà õóëïñà áåðèø, àóäèòïðëèé ðåêøèðóâèääà ðïïíëàð õóqóqè, àóäèòïð âà êïðöïïàíèfã æàâïáäàðëèéëàðè, øàðòïïà áûéè÷à àóäèòïð àóäèò ûòêàçèøíè äàâïíýòòèðèøäàí áîø ðîðòèø õîëàòè, liäõôèéëèé âà õèñïá êèòïá òàðòèäè ïóêàïïàë áà í ýòëëèøè ëïçèi.

lèæîç áèëàí òóçèëääàí øàðòíîìàäà âà qûéèëääàí ìàqñàäëàðää àñîñëàíèá, àóäèòîð ðåêøèðóâíè ðåæäëàøòèðèøè ëïçèì.

Dasturga kiritilgan jarayonlar o'zida maxsus nazorat testlariga ega. Bu testlar ma'lumotlar yig'ish uchun mo'ljallangan buxgalteriya xisobi schyotlaridagi qoldiqlarni audit metodikasi bo'yicha tekshirishdan o'tkazadi. Tekshirish programma tuzishdan oldin tuziladi va audit tekshiruvi davomida agar zarur bo'lsa auditor tomonidan qo'shimcha tuzatishlar kiritilishi mumkin.

¹⁰ Аудиторлик түғрисида Қонун. Т. 2000 й.

Tijorat banklari faoliyatini audit qilishda avvalo ma'lum dastur bo'yicha amalga oshirishni rejalashtirishi kerak. Ma'lum hujjatlarga asosan, bank kapitalining etarlilagini baholash, ssudalarni tasniflash, ssudalar bo'yicha zararlarni koplash , tavakkalchilikka va likvidligini aniklab xulosalar berilishi kerak.Chunki xar bir korxona va tashkilot tijorat banklaridan kredit olishdan oldin shu bankni kredit qo'yilmalari etarlilagini va bank zararsiz ihlash kobiliyatiga ega ekanligini auditning xulosasida ko'rishi kerak. Xozirgi kunda tijorat banklarining ko'payganligi sababli korxona va tashkilotlar rakobat bardosh banklarni tanlamokdalar. Jalb qilingan auditorlar va audit firmalari Markaziy bank tomonidan banklarda audit o'tkazish uchun malaka sertifikati va listenziyaga ega bo'lishi kerak. Bu listenziya auditorlik faoliyatini amalga oshirish uchun xukuk yaratib beradi. Tijorat banklari uz faoliyatlarini auditdan o'tkazishda auditorlarni shartnoma asosida ishga qabul kiladi.

Shartnomada bank faoliyatini kompleks eki ma'lum bir kismini auditdan o'tkazish ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Tijorat bankini moliyaviy xo'jalik faoliyatini kompleks auditdan o'tkazishda qo'yidagi dastur asosida amalga oshiriladi.

1. Listenziya va ta'sis hujjatlarini tekshirish.
2. Bankning asosiy faoliyatini audit qilish.
- 3.Buxgalteriya xisobi holatini va xisobotlarni tahlil qilish.
- 4.Soliklarni uz vaktida tulanishini tekshirish.
- 5.Bankning moliyaviy holatini tekshirish.
- 6.Bankning hamma moliyaviy xo'jalik faoliyatini iqtisodiy samaradorligini tekshiruv davriga tahlili .
- 7.Tekshiruv natijalarini auditorlik xulosasiga tayerlash.

Auditorlik xizmatlarining rivojlanishi asosida malakali auditorlarni tayyorlash yotadi. Auditor yuqori maxorat soxibi va zur mutaxassis bo'lishi shart. Yuqorida aytilgan holatdan kelib chiqib, auditorlik faoliyati bilan shugullanadigan auditorlar va auditorlik korxonalari auditorlik faoliyatini yuritish huquqiga ega bo'lishi uchun attestastiyanan utishi shart. Auditorlarga attestastiyyada eng yuqori talablar qo'yiladi,

chunki auditor auditorlik xulosasini to'zayotgan paytda unga katta javobgarlik yuklanadi.

Attestastiya Markaziy bankning bank auditini o'tkazish va malakali auditorlar attestastiyasi bo'yicha sertifikat berish komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Attestastiyadan bank auditi soxasida auditorlik faoliyati bilan yakka tartibda yoki auditorlik firmasi tarkibida shugullanish niyatida bo'lган hamma jismoniy shaxslar utishlari mumkin.

Ta'sischilar va akstionerlar korxonalaridagi ish holati va faoliyatining sifat darajasini an'anaviy shaklda nazorat qilishni o'rnatish maqsadida maxsus xizmat - audit xizmatidan foydalanadilar. Ular ish faoliyatining mustakil baholanishiga kizikadilar. Ichki va tashki audit xizmatidan xalqaro bozor doirasida keng kullaniladi. Shuning uchun to'zilgan ichki nazorat organi xox u akstionerlik yoki boshqa korxona bulsin, ichki auditni amalga oshiradi. Uning raxbari fakat ta'sischilar boshqaruvi yoki ularning talabi bilan birinchi mansabdar shaxsga itoat etadi. Tijorat banklarining foydalilik va balans likvidliliqi, hisob va hisobotning to'g'riliqi akstionerlar, investorlar va boshqalarda kizikish uygotadi, bu kizikish mustakil tashki audit tomonidan kondiriladi.

Bank auditi maxsuslashtirilgan firmalarini tashkil etishni talab etib, bir kator xususiyatlarga ega. Bank va boshqa moliya-kredit uyushmalarida auditorlik tekshiruvi xuddi kredit sistemalari singari xizmat ko'rsatilayotgan xo'jalikda malakali tekshirishni va maxsus javobgarlikni talab kiladi. Audit natijalari yillik hisobotni tasdiklanishi, balansi chop etish va kredit tashkilotlarining umumiyligi ishini baholashda xizmat kilar ekan, xulosa ob'ektiv va to'g'ri yozilishi shart.

Auditorlar quyidagi huquqlarga ega:

- hamma buxgalterlik, pullik va boshqa hujjatlar, nakd pul va kassadagi qimmatli qog'ozlar va buyumlarni tekshirishga, javobgar shaxslardan buxgalteriya hisobi registrlari, smeta hisobotlari va boshqa pulli, hisobkitobli, kredit operastiyalari bo'yicha hujjatlarni talab qilishga xakli,

- buyruqlar, bank boshqaruvi yo'riqnomalari, bank kengashi bayonnomalari bilan tanishishga,
- hamma muhim hujjatlar, ma'lumotnomalar, hisob-kitoblar, aloxida hujjatlarning tasdiklangan nusxasini ko'rsatishni talab etish,
- kelib chiqadigan tushunarsiz savollarga ogzaki yoki yozma ravishda tushuntirish olish,
- ma'lum talablarga javob berishini aniqlash maqsadida kassa omonatlar va boshqa xizmatlar, qimmatbaxo buyumlar saqlanadigan sharoit va joylari binolarini ko'rish.

Auditorlar vazifasiga bank faoliyatini tekshirishda qo'yilgan masalalarni aniqlashga karatilgan. Asosiy ma'suliyat shundaki, bank operastiyalarini noto'g'ri bajarish holatlari aniqlansa, joriy etilgan buxgalteriya hisobi tartibini bo'zganda, davlat (byudjet) yoki bankka keltirilgan zarar hajmini aniqlab javobgar shaxslardan uning sabablarini aniqlab, javobgarlar aniqlanishi lozim.

Auditorlik tekshiruvini boshlashdan oldin tekshirishga tegishli savollar aniqlab olinishi lozim. Bu savollar tomonlar kelishuvi bilan to'ziladi va bank faoliyatining hamma tomonlarini yoki aloxida bo'limlarini o'zida aks ettirishi mumkin.

Auditorlik tekshiruvining boshida quyidagi ma'lumotlar bilan bilan tanishish lozim: bank faoliyatining hajmi, tashkilotchilik, raxbarlarning malaka darjasи, umumiy ichki nazoratning tashkil etilishi. Keyinchalik auditorlik tekshiruvi prostessida xatolar mavjud bo'lishi ko'rib chiqiladi.

Bank audit, umuman audit ichki va tashki auditlarga bo'linadi. Tashki audit - yuqorida aytib utganimizdek, mustakil auditorlik firmasi tomonidan amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotning to'g'riliini tasdiklashdan iborat. Bankdagi audit izlanishlarining birinchi ob'ekti yil yakunlariga tayyorlangan bank moliyaviy hisobotidir. Hisobot o'zida aktiv va passiv holati bankning daromadlar va zararlar, debitorlik va kreditorlik va boshqa ma'lumotlarni joylashtirgan.

Auditorlar bank moliyaviy holatini tahlil kiladilar, ayniksa likvidlilikni, kredit portfelining sifati, qimmatli qog'ozlarga investisiyalar, valyuta operastiyalari, klasifikastion ssudalarga asoslangan rezervlar, boshqaruv (menejment sifati, daromad va xarajat strukturasi, ma'lumotlar sistemasining avtomatizastiyalashuvi va boshqa ma'lumotlarni). Hamma bank operastiyalarida mavjud risklarni qisman va umumiylashda ko'rish maqsadida.

Ichki audit - ichki nazorat sistemasi va bank xavfsizlik sistemasini ta'minlash maqsadida olib boriladi. Bank faoliyatida omonatchilar manfaatlarini ximoya etish va aniq natijalarga erishish maqsadida ichki nazorat sistemasi joriy etiladi.

U bankning reja, metod va jarayonlari foydaning ko'payishi, bank raxbaryati topshiriklarining aniq bajarilishini ta'minlash samaradorligini o'z ichiga oladi.

Ichki audit bank strukturasining tashkilotchilik bo'linmasi sifatida tanilgan va bank raxbaryatiga buysunadi.

Ichki auditning vazifasi turlicha bo'lishi mumkin: buxgalteriya hisobini to'g'ri olib borishni tekshirish: bank daromadlar va xarajatlar hisobining to'g'ri olib borilishini nazorat etish (foydani to'g'ri hisoblash, xarajatlarni o'z vaqtida hisoblarga yozish va boshqalar): boshqa operastiyalarni konuniy bajarilishini nazorat etish va boshqalar. Ichki auditni tashkil etish va o'tkazish uchun metodik topshiriknomalar yoki instrukstiyalar ishlab chiqishni tavsiya etadilar. Kerakli ish uchastkasida nimani nazorat qilishlarini aniqlab beradi. Ichki audit yillik reja asosida olib boriladi. Tekshiruvni tashkil etish va o'tkazishda ichki audit boshligi tula javobgarlikni o'z buyniga oladi.

Ichki audit boshqaruv nazorat sistemasining bir qismi sifatida karaladi. Tarixan ichki nazorat xarakteri o'zgargan. Avval auditning roli moliyaviy boshqaruv va aktivlar xavfsizligini ta'minlashdan iborat edi. Nazorat kiyin bo'lган sharoitda ichki nazorat sistemasining stiklik bajarilishi jarayoni asta sekinlik bilan rivojlanib bordi.

Chet el tajribasidan kelib chiqib, ichki auditorlar mustakil ravishda kompaniya va firmalar boshqaruv funkstiyasini ekspertlar sifatida baholaydi va o'z faoliyatini xam kengaytiradilar. Ular o'z kontoralariga tekshirilayotgan korxona faoliyati to'g'risidagi tahlil natijalari, baholari, tavsiyalari, maslaxat va ma'lumotlarni takdim etadilar. Ichki audit davlat va xususiy sektor shaklida faoliyat yuritadi. Ichki auditning vazifasi - ishchilarning o'z vazifalarini imkon kadar malakali va samarali bajarilishiga yordam beradi. Ichki auditor buxgalteriya ma'lumotlari to'g'riliini tekshiradi. Ichki auditorlar raxbariyat oldida hisobot beradi va auditorlar komiteti bilan to'g'ri alokada bo'ladi.

Tashki audit ichki audit bilan o'zaro alokadadir. Birinchi urinda ichki nazorat faoliyati va tashkilotchiligi baholanadi, bunda ichki auditning ob'ektivlik darajasi, mustakilligi komponentligi, bajarilgan funkstiyalar hajmiga e'tibor karatiladi. Auditorlar tekshirilayotgan bankning umumiyligi faoliyatini urganadilar. Ob'ektiv baholash uchun eng birinchi o'rinda aktiv va passiv operastiyalarning holati ko'rib chiqilishi, buxgalteriya hisoboti to'g'ri ko'rsatilishi, bu operastiyalar konuntalablariga javob berishi lozim.

1.3. Bank auditi turlari

Hozirgi kunda, bozor aloqalari rivojlanaetgan sharoitda tijorat banklari o'rtasida rakobat kuchaymokda. Bu esa mijozlar uchun, depozitlar uchun, banklar o'rtasidagi kreditlar va boshqa kredit resurslarini jalb qilish uchun kurashni kuchayib borishiga sabab bo'lmokda. Bank ishini yaxshi olib borish, ta'sis chilar ishonchi, xissadorlar va mijozlar takdiri, boshqaruvni to'g'ri tashkil qilinishiga va malakali xodimlarga boglik bo'ladi. Shuning uchun xar bir bankda bank auditlar xizmatlari mavjuddir,

O'zbekiston Respublikasi moliyaviy va xo'jalik operastiyalariga tegishli bo'lgan konunlariga va meeriy aktlariga asosan moliyaviy hisobotlarni tahlil qilish va mustakil ,ekspertiza qilish huquqini olishi kerak. Auditor-belgilangan tartibda

auditorlik faoliyatini olgan maxsus auditorlar reestriga qo'shilgan mutaxassis auditor bo'lib hisoblanadi.

Bank auditi - banklarning faoliyatini konun hujjaligiga muvofik auditorlik tekshirishlarni amalga oshirish uchun listenziyaga ega bo'lgan auditorlar tomonidan xar yili tekshirib turilishi lozim.

Audit, xususan, kapitalning etarligini baholash, ssudalarni tasniflash, ssudalar bo'yicha zararlarni koplash, tavakkalchilikni va likvidlikni ulchashni o'z ichiga oladi. Banklar konun hujjaligiga muvofik ichki auditorlik dasturlarini ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari xam shart. Bozor munosabatlari karor topa boshlagan xozirgi qisqa davr ichida respublikamizda audit xizmati tula kuvvat bilan ishlay boshlashini kutish soddadillik bulur edi. Holbuki, ayni rivojlanaetgan bozor sharoitida auditning roli korxona va kompaniyalar uchun hayotiy muhim axamiyat kasb etadi. Jadal rivojlanib boruvchi biznes bilan bir vaqtda bozorda hech kim boshqa biror kimsa to'g'risida hech narsani bilmaydigan vaziyat yuzaga keladi. Sizning amaliy xamkoringiz reklama (holbuki, bunday reklama xakikatga kanchalik yakinligini aytish juda kiyin) tufayli erishgan taniqli nomdan boshqa hech narsaga binolarga, ishlab chiqarish kuvvatlariga, odamlarga ega bulmasligi, balki biror bir bankdan karzigina bo'lishi mumkin. Bunday "nomusaffo" biznes sharoitida shartnomaviy munosabatlar bajarilmasligi xatari ancha katta. Shuning uchun xam korxonalar, investorlar, kreditorlar va boshqa tashki foydalanuvchilar baxo berishi xamda karorlar qabul qilishi uchun xamkor to'g'risida to'g'ri moliyaviy axborot nixoyatda zarurdir. Auditor tartibbo'zarlikni aniqlar ekan, uni bartaraf etish yuzasidan samarali tavsiyalar xam berishni, shu tarika kompaniya faoliyatida bundan keyin yul qo'yilishi mumkin bo'lgan salbiy tamoyillarning oldini olishi mumkinligi xam korxonalar uchun ancha muhim. Bundan shunday xulosa chiqadiki, auditorlik xizmatlari faoliyati, ularning sifatli va xalol ishlashi ijobiy makroiqtisodiy jaraenlar jadallashuviga bevosita alokador.

Bizdagi auditorlik xizmatlari o'z faoliyatlari jaraenida kanday umumiy muammolarga duch kelmokda? Birinchi navbatda bu respublikada auditning asosiy

koidalari, auditorlik xulosalarining turlari, xatolar eki mavkeini suiste'mol qilish holatlari aniqlanganda auditor amalga oshiradigan xatti - xarakatlar, ma'lumotlarga elektron ishlov beriladigan sharoitda audit, moddiylik xamda auditorlik xatari kabi auditorlik andazalari yukligidir.

Auditor tadbirkorga real erdam bera oladigan, xakikatdan xam mustakil va yuqori malakali mutaxassis sifatida xali etaricha ijtimoiy obro' orttirmaganligi katta muammo bo'lib turibdi. Uzoq vaqt mobaynida kattik rakobat yuzaga kelmaetganligi xam audit takomillashuvini sekinlashtiruvchi omil bulmokda. Fakat so'nggi yarim yil ichida respublikada auditorlik , firmalari mijozlar uchun kurashda narx borasidagi rakobat usullaridangina foydalanib kolmay, o'z ishlari **uchun ma'suliyatni yanada oshirib**, auditorlik xizmatlarini kengaytirmokdalar va ular turlarini ko'paytirmokdalar.

Professional asoslar - audit metodologiyasi va koidalari puxta ishlab chiqilishi nakadar muhimligini tushunib, «Konauditinform» agentligi xozirgi kunda bu yunalishda kizgin ish olib bormokda. Xozirgi kunda u narx belgilash tizimi va auditorlik xulosalarining turlari soxasida tegishli hujjatlarni ishlab chiqmokda. Korxonalar bilan ishlash koidalari belgilab olindi, shartnomha va bitimlarning barcha ishchi namunalari tayerlab qo'yildi.

Banklarni tijoriy manfatlari shu narsa bilan aniqlanadiki, bank ishini to'g'ri olib borishda, bank faoliyatini xar-bir joylarida bo'laetgan ishlar to'g'risida , ta'sischilar, xissadorlar, mijozlarni manfatlarini ximoya qilishda, depozit-ssuda siesatini, to'g'ri olib borishda aniq ma'lumotga ega bo'lishdir.

Ko'p axbopot manbalapidan shunday xulosa qilish mumkinki, moliya kpedit faoliyatida konunbo'zaplik hollapi ko'payib bompokda. Bunga yipik mikdopdag'i pul mablaglapi va chet el valyutasidagi nokonuniy opepastiyalap va yana boshqa bank konunchiligi bo'zilishini misol qilib kupsatish mumkin. Bunday kamchiliklapga asosan xodimlapning o'z ishiga yuzaki endashishi va ulapda pprofessional

tayepgapliklapning etishmasligi sabab bo'ladi. Bu o'z navbatida davlatning va bankning moliyaviy axvoliga salbiy tasip kupsatadi.

Yipik tapmoklangan filiallapga ega bo'lgan tijopat banklapida (Mapkaziy bank, Solik inspekstiyasi, Huquqiy opganlap) tomonidan tekshipuv o'tkazilganda chiqib kolishi mumkin bo'lgan noxush holatlapni oldini olish uchun o'z faoliyatini ichki oldindan tekshipuvini tashkil qilishga talab paydo bo'ladi. Mana shu sabablapga asosan yukopida keltipilgan masalalapni xal qilish uchun yipik tijopat banklapida ixtisoslashgan tekshipuv xizmatlapni tashkil qilish kepak. Bu vazifani nazopat-taftish va analitik funkstiyalapini amalga oshipuvchi va bankning stpunktupa bo'limi bo'lib hisoblangan, bankning ichki audit xizmati bajapadi. Bankning ichki auditini vazifalapiga quyidagilap kipadi:

-bank ishining "Banklap va bank faoliyati" konuni Mapkaziy bankni nopmativ hujjatlapi tijopat banklapining dastupi akstioneplap majlisining kapopi, bank boshqapuvi va boshqa bank nopmativlapi bo'yicha nazopat qilish;

-kapitalni joylashtipish va tashkil qilish sifatlapi, iqtisodiy maqsadlapiga baxo bepish va bankning kpedit pesupslapini mexnat va moddiy pesupslapidan kepakli tapzda foydalanish, bank ishining kelajakdagi xizmatini kengaytipish;

-taftish o'tkazish bankning pakobatlashish kobiliyatini va moliyaviy tupgunligini aniqlash maqsadida tekshipuv o'tkazish uning balans likvidlik dapajasini, o'tkazilaetgan opepastiyalapning foydalilik dapajasini aniqlash;

-bank akstiyadoplal mulkini saqlanishini taminlash bo'yicha nazopat o'tkazish ichki bank auditni vazifalapiga kipadi.

Ichki bank auditidan tashkapi tashki bank auditni xam mavjud. Xozipgi vaqtda auditoplik xizmati yuksalish pogonasida tupibdi. Audit biz uchun yangi faoliyatdip. Bu davlat nazopati emas, balki boshqa opganlapga uxshab mustakil, butunlay boshqa fikr va qimmatga ega bo'lgan faoliyatdip. Tupli mulkka ega bo'lgan tijopat tashkilotlapining ko'payishi bunga banklap va uning filiallapi xam kipadi. Bu biznes o'tkazish koidalapini konunga pioya kilnishini, davlat tomonidan nazopat etilish imkoniyatlapini sezilapli tapzda qisqaptipib qo'ydi. Shuning uchun

davlat bu ishni boglikmas auditoplrik fipmalapiga topshipadi va shuning bilan bipga ko'p tashqiliy ishlapdan, muammolapdan o'zini xalos etadi. Bu esa davlatning moliyaviy xapajatlapini qisqapishiga olib keladi. Auditoplrik tekshipuvlapi majbupiy va tashabbusiy taptibda tashkil qilinadigan tuplapga bo'linadi. Konun bo'yicha majbupiy auditdan banklap va boshqa xo'jalik subektlapi utadi. Tekshipuv o'tkazish va maslaxatlap bepishga auditoplrik xizmatlapi va mustakil auditoplak jalgan etiladi. Ulapnig faoliyatiga quyidagi vazifalap kipadi: xakikiy ish axvoli bo'yicha bankning buxgalteplik hisobiga mos kelishini tekshipish, konun talablapni tekshipish, banklap o'tkazaetgan moliyaviy siesat samaradorliligini tekshipish va ulapning imkoniyatlapiga baxo bepishdip.

Auditoplrik tashkilotlapi mijozlap va bank xissadoplapi tomonidan ish yupitish uchun kullaniladi. Auditoplrik xizmati esa listenziyaga va kepakli malakaga ega bo'lgan mustakil auditoplak tomonidan amalga oshipladi

Qisqacha xulosalar.

Audit hisoblarning kafolatini ta'minlaydi. Hisoblarning kafilligisiz nazorat xam bo'lmaydi. Nazoratsiz boshqaruv xakida gapirish urinsiz. Belgilangan koidalarga rioya qilinishi korxonalarning o'z faoliyati to'g'risidagi hisobotni konuniy va to'g'ri takdim etilishiga olib keladi. Aniq yondashilganda, audit javobgarlikning quyidagi prinstipial konsepstiyasini ta'minlaydi.

Aniqlanmaydigan risk - bu auditor tomonidan o'tkazilgan tekshiruv jarayonida korxonada mavjud konunbo'zarliklarni aniqlashga imkon bermaydi. Bu aniqlanmaydigan risk auditor uchun moliyaviy yukotishga va obro'sini tushishiga olib keladi.

Ichki audit - ichki nazorat sistemasi va bank xavfsizlik sistemasini ta'minlash maqsadida olib boriladi. Bank faoliyatida omonatchilar manfaatlarini ximoya etish va aniq natijalarga erishish maqsadida ichki nazorat sistemasi joriy etiladi.

Nazorat uchun savollar

1. Audit nima?
2. Tijorat banklari auditini kimlar amalga oshiradi?
3. Bank auditini tashkil etishning huquqiy asoslarini sanab bering?
4. Bank ichki audit xizmati qanday tashkil etiladi?
5. Bank auditini o'tkazish uchun listenziya kim tomonidan beriladi?
6. Auditorning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
7. Auditorlik riski nima?
8. Bank auditi xulosasi kimlar uchun mo'ljallangan?

II-BOB. TIJORAT BANKLARIDA AUDIT O'TKAZISHNING UMUMIY TEXNIKASI.

2.1. Ichki nazoratning moxiyati, mazmuni va turlari.

Ichki nazorat tizimining yangi formasining yaratilishi, moliyaviy iqtisodiy faoliyatni tekshirish iqtisodiy sub'ektlarning talabi yangi tashqiliy huquqiy formalarni yaratilishiga olib keldi. Ma'lumki xakikiy mulk egalari moliyaviy-iqtisodiy ma'lumotlarga ega bo'lishga kizikadilar. Bu korxona va tashkilotlar holati, ularning xozirgi va kelajakdagi rivoji xakidagi ma'lumotlarga ega bo'lishga intiladi.

Agar ichki nazoratning yuqorida keltirilgan ta'riflarini ko'radigan bo'lsak, u amal kilayotgan mamlakatlarda chukur ildiz otgan. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, auditning asosiy maqsadi jamiyatga ma'lumot berish, ya'ni u yoki bu

tashkilotning holis buxgalterlik hisobotini takdim etishdir. Ichki nazorat tizimi bu avvalo ichki audit va uni tashkil qilish shaklidir.

Belgilangan koidalarga rioya qilinishi korxonalarining o'z faoliyati to'g'risidagi hisobotni konuniy va tUg'ri takdim etilishiga olib keladi.

Aniq yondashilganda, audit javobgarlikning quyidagi prinstipial konsepstiyasini ta'minlaydi:

- Hisobot to'g'ri, aniq xatolar mavjud emasligi hakida kafolat beradi;
- Kafolat bo'lmasa kelajakdagi faoliyat xakida xabar beradi, ya'ni noto'g'ri faoliyat natijasida nokonuniy o'zlashtirishlar hakida;
- Boshqaruvning haqqoniyligini kafolatlaydi;
- Korxona xakikiy baxosini prognozlaydi (auditorlik tekshiruvidan so'nggi balansga asoslanib);

“Àóäèòîðëèê ôàïëèÿòè òûg'ðèñèäà”âè qonuniéíä 2-moddasida àóäèòîðëèê ôàïëèÿòèäà quyidaâè÷à òàúðèô áåðëèäàí: “Àóäèòîðëèê ôàïëèÿòè äåâàíäà àóäèòîðëèê ðåêøèðóâëàð ûðêàçèø âà boshqa ïðîøâññèÿä ñèçìàðëàð êûðñàðèøäàí èáîðàò àóäèò òàðêèëîðëàðèíèä òàäáèðêîðëèê ôàïëèÿòè òóðóíèëàäè¹¹.”

Àóäèòîð ìèæîçäàí õàì ïïëèÿvèé, õàì øàõñèé àëîkàëàðääà ïóñòàkèë áûëèøè øàðò. Ìèæîçäà ïïëèÿâèé kàðàì ,êè ýñêèäàí øàõñèé àëîkàäà áûëäàí àóäèòîð ûç ìàæáóðèÿòèíè íáúåêðèâ äàðàæàäà áàæàðà ïëìàéäè. Ó àóäèòîðëèê ìàúëóïðøëàðèíè áàðîëàäàíäà, àóäèòîðëèê ðåêøèðóâè äîèðàñèäà òàúñèð ûðêàçèø ,êè kàðøèëèê këëèø, àóäèòîðëèê õóëîñàñèíè ,çèøäà õîëëñ òàúñèð ýòà ïëìàéäè.

Àóäèò ó÷ òóðääà ôàðkëàíäè: ïïðàöèíí àóäèò, õàìæèõàðëèê àóäèòè âà ïïëèÿâèé hisobîò àóäèòè.

Îïðàöèíí àóäèò - áó õûæàëèê òèçèìèíèä õîõëàäàí këñìè âà õóíêöèíàë ïåðîäèíè òåêøèðèá, èøëàá ÷èkàðèø äàðàæàñè âà ñàìàðàäàíðëèêíè áàðîëàðëèð. Îïðàöèíí àóäèòäà òåêøèðóâëàð

¹¹ Аудиторлик фаолияти тўғрисида Конун. Т. 2000

áóõääëðéèé hisobè áèëàí ÷åäàðàëàíàéäè. Ó ûç è÷ëää ðàøêèëëé ñòðóêòóðàíè áàõîëàøíè, êïïüþòåð íïåðàöèÿëàðè, èøëàá ÷èkàðèø ïåðïäëàðè, ìàðêåòèíã âà boshqa äîèðàäàäè àóäèòîð òàæðèáàñèíè ïëàäè.

Íiāðàöèíí àóäèòíè áàæàðèø âà óëàð òûg'ðèñèäääè íàðèæàëàðíè aniqëàø boshqa ðóðäääãè àóäèòäà íèñáàòàí ïñíí èø ýìàñ. Íiāðàöèýíèíã ôîéäàëëëäèíè íáúåêòèâ áàõïëàøäà éûðèkííìàëàð ,êè òàkäèì ýòèëà, òääí ïièëýâèé hisobîò, áóôääëðåðèý ïðèíöèïëàðèäà ðèïý ýòìàäàíäà õàòííè êå÷èðìàñëèê, æîðèé ýòèëäàí êðòèðèýëàð ìàúëóïòëàðíè áàõïëàøäà har áèð aniq àóäèò ó÷óí ñóáúåêòèäàëð. Áó õîëàðäà ïiāðàöèíí àóäèò ïääèé àóäèòäà íèñáàòàí boshqaðóâíèíã êíñàëðèíãëäà ûõøàá êåòàäè.

Hàìæèõàòëèéäàãè àóäèòíèíã maqsadè - õûæàëèê òèçèìèää
þkîðè òàøèëëîò òïïííèääí æîðèé ýòèëääí qonun-kîèääàëàðää ðèïý
ýòèøëàðèíè aniqëàøääí èáîðàò. Áó àóäèò ûçèää boshqaðóâ îðääàíè
òïïííèääí æîðèé ýòèëääí áóðääëðåðèý õîäèïëàðè ðèïý ýòèøëíè
aniqëàéäè. ìèñïë ó÷óí íéëèê èø õàkè äàðàæàñèíèíã ìèíèìàë äàðàæà
áèëäí ïïñ êåëëøèíè qonun áèëäí ìóñòàõêàïëàíäàíëëèíè ,êè áàíê âà
boshqa êðåäëòîðëàð áèëäí øàðòïïàëàðè êïïàíèý þðèäëè êðìàëàðèää
ðèïý ýòèøëàðè êàôïëàòèíè òåêøëðèøëàðè ìóïëëí.

Àóäèò íàòèæàëàðè òûg'ðèñèäà àñîñàí boshqaðóâ îðääàíèääà ïàúëóïïò áåðèëàäè, óëàð àñîñèé ãóðóð hisobëàíèá, ÷åðääàäè èñòåúïï÷è ñèôàòèääà qonun âà kîèäàëàðääà ðèïÿ ýòèëìàñëèé ðóáðàëàðèíè áàðòàðàô ýòèø maqsadëäà ïàúëóïïòëàðääà ýää àûëàäèëàð.

ìïëèÿâèé hisob àóäèòè ýñà ïïëèÿâèé hisobîòíèíã (ìàúëóïïòëàðíèíã
ññíëè áàõïëàíèøèíè òåêøèðèø) aniqëàíâàí êðèòåðèý áèëàí èæðí
ýòèëääàíëèäè òûq'ðèëèäèíè aniqëàéäè. Îääòäà êðèòåðèýëàð óìóïèé

áóðääèöåðèý ïðèíöèïëàðè hisobëàíàäè, ëåêèí ïïëèýâèé hisob àóäèòè àìàëè, ðèíè ûòêàçèøäà ïóë ìàáëàg'ëàðè , êè boshqa àñîñëàðää ðûæàëèé òèçèïëíèíä áóðääèöåðèýñèíè ðåêøèðèøè ìóïëèí. ïïëèýâèé hisobîò óïóïëé æèöàòäàí áóðääèöåðèý áàëàíñè, ôïéäà âà çàðàðëàð hisobè, ìàáëàg'ëàðíèíä oqimè âà óëàðíèíä õóææàðëàðèíè ûç è÷èäà ïëàäè.

Ôïéäàëè âàðèàíò øóíäàêè, áèð àóäèòîð àóäèòíè áàæàðäàäè âà ðóëîñà áåðàäè, óíäàí ôïéäàëàíóâ÷èëàð ýñà ûkèá, ûç àóäèòîðëèé ðåêøèðóâëàðèíè ûòêàçà ïëñàëàð, ýúíè bank haqida ðåàë ìàúëóïòäà ýäà áûëñàëàð maqsadäà ìóâîòèkäèð. Àäàð ôïéäàëàíóâ÷èëàð ó÷óí àóäèò áèðíí áèð áèçíåñ ïïëèýâèé ìàúëóïòëàðèíè áåðàäèäàí áûëñà, áàíê ó÷óí áó êïïàíèýäà kàðç áåðìàñëèé ìóàïïñè éûkîëàäè, ëåêèí êïðïðàöèý ó÷óí áó êïïàíèý ìàúëóïòëàðè êàïëèé qilaäè âà áó êïïàíèýäà kàí÷à êû÷ìàñ ìóëè kûéèëäàí âà boshqa ìàúëóïòëàðää ýäà áûëèøíè õïõëàéäè.

Àóäèò èêëè òóðää áûëèíàäè: tashqi âà è÷êè àóäèò. Øó vaqtäà àóäèò òóðóí÷àñè àóäèòîð ðïïïëäàí àìàëäà ïøèðëëäàí ðåêøèðóâ áèëäàí áig'ëèk áûëàäè. Óïóïëé õïëäà ìóñòàkèë ðàâèøäà õóñóñëé ìóëè ýäàëàðè, àêöèïíåðëàð âà boshqa ïðäàíëàð iqtisodèé ñóáúåêòëàðèäà hisobîòíèíä òûg'ðèëëäèíè áàðïëàøäà ìáúåêòèâ ôèêðíè íàïí, ýòèøäà àóäèò ûòêàçàäè. Óïëíä ìóñòàkèëëäè qonunèé âà ýòíëé îðmàëàðää àñîñëàíäàí.

Ûçáåêèñòíí Ðåññóáëëèàñè "Àóäèòîðëèé ôàïëèýòè òûg'ðèñëäà" äè qonunäà êûðà ìàæáóðèé àóäèò har éëëè ûòêàçèëàäè, áóíäàí òàøkàðè qonun÷èëëäà áåëäèëàíäàí òàðòèäà ðûæàëèé ñóáúåêòíä õïõëøäà êûðà õïõëàäàí vaqtäà òàëàáäà êûðà àóäèò ûòêàçëëëøè ìóïëèí.

Òàëàáâà êûðà àóëòîðëèê ðåêøèðóâèíèíä ïðåäìåðòè, ìóäääòè âà boshqa øàðòëàðè àóäëòîðëèê ðåêøèðóâèíè ûðêàçèø òûg'ðèñèäàäè øàðòïïàäà áåéäëëàíàäè. Áó øàðòïïà àóäëòîðëèê ðåêøèðóâè áóþðòìà÷èñè âà àóäëòîðëèê ðàøêëëîòè ûðòàñèäà òóçèëàäè.

Ìàæáóðèé àóäëò ûðêàçèøäà àóäëòîð îëäëäà áèð maqsad - ðåêøèðëèà, òääí áóõäàëòåðëý hisobîòèíèíä õàïïà ìàâæöä ñîõàëàðèäà ûç ôèëðèíè áà, í ýòëøäàí èáîðàò. Áàíê ôàïëëýòè óïóïèé íókòàè íàçàðèäàí áàíê ôàïëëýòèäà maqsad âà âàçèôàëàðíè èìéïí käääð êåíäðîk kàìðàá îëèøäà ùàðàëàò kèëèø ëïçèì, àéíèkñà çàïïàâèé ðèâîæëàíèøäà áàíê ôàïëëýòèäà ùàì ýíäè ìàùñóëïðëèàð ýðàðèëïïkäà âà áó ûçèäàí áó ôàïëëýò äîèðàñèäà ìóàïïî âà ðèñêëàðíè êåëòèðèá÷èkàðàäè.

2.2. Ichki auditning maqsad va vazifalari.

Ma'lumki, audit - bu korxona, bank tashkilot, uyushma va bozor munosabati munosabatlari sub'ektining moliyaviy hisobotini mustakil ekspertiza va tahlilini anglatadi. Auditning maqsadi - reallikni ta'minlash, takdim etilgan hisobotning tUg'riliqi, faoliyatning konunchilikka asoslanganligi, moliyaviy hisobot va buxgalteriya hisobiga qo'yilgan talablarga rioya etishdan iborat.

Bankning auditorlik tekshiruvi maxsus auditorlik firmalari orkali amalga oshiriladi. Auditorlik tekshiruvi jarayonida, asosiy vazifa - auditorlik xulosasidan tashkari, auditorlar maslaxat beradilar(tijorat faoliyati, buxgalteriya hisobotini yuritish, ichki nazoratni tashkil etish, solik solish va boshqa masalalar bo'yicha).

Auditorlik xizmatlarining rivojlanishi asosida malakali auditorlarni tayyorlash yotadi. Auditor yuqori maxorat soxibi va zo'r mutaxassis bo'lishi shart. Yuqorida aytilgan holatdan kelib chiqib, auditorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan auditorlar

va auditorlik korxonalarli auditorlik faoliyatini yuritish huquqiga ega bo'lishi uchun attestastiyadan Utishi shart.

Auditorlarga attestastiyada eng yuqori talablar qo'yiladi, chunki auditor auditorlik xulosasini to'zayotgan paytda unga katta javobgarlik yuklanadi.

Attestastiya Markaziy bankning bank auditini o'tkazish va malakali auditorlar attestastiyasi bo'yicha sertifikat berish komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Attestastiyadan bank auditi soxasida auditorlik faoliyati bilan yakka tartibda yoki auditorlik firmasi tarkibida shug'ullanish niyatida bo'lган hamma jismoniy shaxslar o'tishlari mumkin.

Ta'sischilar va akstionerlar korxonalaridagi ish holati va faoliyatining sifat darajasini an'anaviy shaklda nazorat qilishni o'rnatish maqsadida maxsus xizmat - audit xizmatidan foydalanadilar. Ular ish faoliyatining mustakil baholanishiga kizikadilar. Ichki va tashki audit xizmatidan xalqaro bozor doirasida keng ko'llaniladi. Shuning uchun to'zilgan ichki nazorat organi xox u akstionerlik yoki boshqa korxona bo'lsin, ichki auditni amalga oshiradi. Uning raxbari fakat ta'sischilar boshqaruvi yoki ularning talabi bilan birinchi mansabdor shaxsga itoat etadi. Tijorat banklarining foydalilik va balans likvidliligi, hisob va hisobotning to'g'riliği akstionerlar, investorlar va boshqalarda kizikish uyg'otadi, bu kizikish mustakil tashki audit tomonidan kondiriladi.

Bank auditi maxsuslashtirilgan firmalarini tashkil etishni talab etib, bir kator xususiyatlarga ega. Bank va boshqa moliya-kredit uyushmalarida auditorlik tekshiruvi xuddi kredit sistemalari singari xizmat ko'rsatilayotgan xo'jalikda malakali tekshirishni va maxsus javobgarlikni talab kiladi. Audit natijalari yillik hisobotni tasdiklanishi, balansni chop etish va kredit tashkilotlarining umumiy ishini baholashda xizmat kilar ekan, xulosa ob'ektiv va to'g'ri yozilishi shart.

Olib borilgan auditorlik izlanishlari natijalari shuni ko'rsatadiki, auditorlik faoliyatining samarali bo'lishi o'zaro kizikish, xamda tekshirilayotgan bank, xam tekshiruvchi shaxs hisob va hisobotlarining tUg'rilingini ta'minlashdan iborat. Bunda

kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish, bank rivojiga ta'sir etadigan omillarni yUk qilish, auditorning obro'siga xam katta ta'sir o'tkazadi.

Auditorlar quyidagi huquqlarga ega, ya'ni:

- hamma buxgalterlik, pullik va boshqa hujjalarni, nakd pul va kassadagi qimmatli kog'ozlar va buyumlarni tekshirishga, javobgar shaxslardan buxgalteriya hisobi registrlari, smeta hisobotlari va boshqa pulli, hisob-kitobli, kredit operastiyalari bo'yicha hujjalarni talab qilishga xakli,
- buyruklar, bank boshqaruvi yo'riqnomalari, bank kengashi bayonnomalari bilan tanishishga,
- hamma muhim hujjalarni, ma'lumotnomalar, hisob-kitoblar, aloxida hujjalarning tasdiklangan nusxasini ko'rsatishni talab etish,
- kelib chiqadigan tushunarsiz savollarga og'zaki yoki yozma ravishda tushuntirish olish,
- kassa binolarini ko'rish, omonatlar va boshqa xizmatlar binolari, qimmatbaxo buyumlar saqlanadigan sharoit va joylari ma'lum talablarga javob berishini aniqlash maqsadida.

Auditorlar vazifasiga bank faoliyatini tekshirishda qo'yilgan masalalarni aniqlashga karatilgan. Asosiy ma'suliyat shundaki, bank operastiyalarini noto'g'ri bajarish holatlari aniqlansa, joriy etilgan buxgalteriya hisobi tartibini buzganda, davlat (byudjet) yoki bankka keltirilgan zarar hajmini aniqlab javobgar shaxslardan uning sabablarini aniqlab, javobgarlar aniqlanishi lozim.

Auditorlik tekshiruvini boshlashdan oldin tekshirishga tegishli savollar aniqlab olinishi lozim. Bu savollar tomonlar kelishuvi bilan tuziladi va bank faoliyatining hamma tomonlarini yoki aloxida bo'limlarini o'zida aks ettirishi mumkin.

Auditorlik tekshiruvining boshida quyidagi ma'lumotlar bilan bilan tanishish lozim: bank faoliyatining hajmi, tashkilotchilik, raxbarlarning malaka darajasi, umumiy ichki nazoratning tashkil

etilishi. Keyinchalik auditorlik tekshiruvi prostessida xatolar mavjud bo'lishi ko'rib chiqiladi.

Bank audit, ichki va tashki auditlarga bo'linadi. Tashki audit yuqorida aytib o'tganimizdek, mustakil auditorlik firmasi tomonidan amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotning to'g'riliгини tasdiklashdan iborat. Bankdagi audit izlanishlarining birinchi ob'ekti yil yakunlariga tayyorlangan bank moliyaviy hisobotidir. Hisobot o'zida aktiv va passiv holati bankning daromadlar va zararlar, debitorlik va kreditorlik va boshqa ma'lumotlarni joylashtirgan.

Auditorlar bank moliyaviy holatini tahlil kiladilar, ayniksa likvidlilikni, kredit portfelining sifati, qimmatli kog'ozlarga investisiyalar, valyuta operastiyalar, klasifikastion ssudalarga asoslangan rezervlar, boshqaruv (menejment sifati, daromad va xarajat strukturasi, ma'lumotlar sistemasining avtomatizastiyalashuvi va boshqa ma'lumotlarni). Hamma bank operastiyalarida mavjud risklarni qisman va umumiylashda ko'rish maqsadida.

Auditorlar tekshirilayotgan bankning umumiylashda faoliyatini o'rganadilar. Ob'ektiv baholash uchun eng birinchi o'rinda aktiv va passiv operastiyalarning holati ko'rib chiqilishi, buxgalteriya hisoboti to'g'ri ko'rsatilishi, bu operastiyalar konun talablariga javob berishi lozim.

Auditorlik faoliyati auditorlik firmasining raxbariyati tomonidan rejallashtiriladi. Strategik rejallashtirish va qismlarga bo'lib rejallashtirishlarga bo'linadi:

Strategik rejallashtirish quyidagi extimollarni aniqlaydi:

- bilim va tajribaga asoslangan ish hajmi,
- risklarni aniqlash,
- mijozlar xoxishi.

Bankni tekshirish jarayonida auditorning ish hajmi va auditor risk darajasini baholashda auditorning bilim va tajribasi katta yordam beradi.

Auditor ish hajmini aniqlagandan keyin tekshiruvni kaysi usul yoki shaklda olib borishni tanlaydi. Qaysi usulda tekshirish olib borish bank obro'si va kutilayotgan tekshiruvdan konikish hosil qilinishiga bog'lik. Tekshiruv metodini tanlash quyidagicha:

- Nazorat usuli,
- analitik usul,
- operastiyalarni sinchiqlab o'rganish.

Nazorat usuliga bank boshqaruvi nazoratining sifati, kompyuterli nazorat sistemasining mavjudligi, fizik nazorat, xakikiy aktivlar tekshiruvi (pul belgilari, qimmatli kog'ozlar va b.) kiradi.

Analitik usulga kredit summasi yoki hisob koldig'ini tasdiklash uchun mijozlarga xat bilan murojaat qilish; Urganish, misol uchun, operastiyalar darajasining ko'tarilishi yoki pasayishi, mavjud daromad va oldingi yillar ko'rsatkichlarini solishtirish kiradi.

Nazorat va analitik tez va kam ish talab kiladilar. Sinchiklab o'rganish o'zida; buxgalteriya hujjatlarini tekshirish, hisob yozuvlarining hujjatlar bilan mosligi, solishtirma tekshiruvlarni o'tkazishni aks ettiradi.

2.3. Ichki auditni o'tkazish texnikasi va uning tahlili

Ichki audit o'tkazish texnikasi yuqorida aytib utilganidek bank faoliyatining barcha soxalarini qamrab oladi. Uning amalga oshirilishi belgilangan reja asosida olib boriladi.

Áàíêíèíä êðåäèò ñè, ñàòèíè èçîõëàøääà, boshqaðóâ îðääàíëàðè òîííèäàí êðåäèòíè ôíéäàëëëëäèíè òàúìèíëàø ó÷óí, ýíä àñîñèéëàðèäàí áèðè áó áåëäëëàíäàí ñòàíäàðòëàðääà ðèïÿ kèëëíèøëäàí èáîðàò áûëäè. Áóíäàé èçîõëàø êðåäèò èíñïåêòîðëàðè âà áàíê ðàõáàðèëëäà òàâñèý ýòëëäè. Êðåäèò ñè, ñàòèíè òûg'ðè

ðàøêèë këëèø, áàíêíèíã êðåäèò ïïðòôåëëíè òàðòèáëë ðàøêèë këëèíãàíëëæíè àêñ ýòòèðàäè. Àääàðää ëðåäèò ñè, ñàòè samaradorëëë ðûg'ðè òàøêèë këëèíàñà ,êè àìàëää ïðèðëëìàñà ðàõáàðëýò ðïïíèäàí áó ñèåñàò qaytä êûðèá ÷ekëëèøè âà ÷îðà ðàäáàðëàð qaytä êûðèá ÷ekëø êåðàê. Áàíêíèíã êðåäèò ñè, ñàòè ûç è÷ëää quyidagilarni oladi:

1.Êðåäèò ïïðòôåëëíè òàøêèë ýòèøääí maqsad, ýúíè ýðøè êðåäèò ïïðòôåëë õóñóñëýòëàðëíè êûðñàðèø; êðåäèò òóðëàðè; qaytäðèø ìóääàòè; õàæìè âà ñèôàòè øöëàðääí èáïðàò áûëàäè.

2.Êðåäèò áåðèø ñïöàñèäà, âàéïëàðëàðíè èçîöëàøää, áåëäèëàíäàí êðåäèò èíñïåêòïðëàðè âà êðåäèò kûïèòàñè ûðòàñèäà ðàkñèïëàá áåðèø(ìàéñèìàë íöë ìàáëäg'è âà êðåäèò òóðèíè, áåëäèëàíäàí õîäèì âà êåðàêëë èìçî ïðkäëë òàñäèkëàíèøëëð).

3.Êðåäèò boshqaðìàñè ðïïíèäàí õókókëàðíè áåðèø ìàæáóðëýòë âà ìàúëöïðëàðíè åòéàçèøëàð ÷åäàðàëàíèøè.

4.Èëòèïñïïà àìàëë, ðè, ðåéøèðóâëàð, áàõî áåðèøëàð âà ìèæïç êðåäèò ðàëàáïïàñè óñòèäàí kàðîð kàáóë këëèíèøè.

5.Har áèð êðåäèò ðàëàáïïàñèäà êåðàêëë õóææàðëàðíè èëïàà këëèø âà øó êàáè õóææàðëàð, ýúíè êðåäèò ïàïéàñèäà saqlaïïäè øàðò.

6.Áàíê õîäèïëàðè õókókëàðíè ðûëëk êûðñàðëëèøè, êðåäèò õóææàðëàðíè ðåéøèðëëèøè âà saqlaíèøèíã æàâïáäàðëëäè.

7.Àñïñèé óñóë kîëäàëàðè, áàõîëàðè âà êðåäèò òàúïèïðëèíè àìàëäà ïðèðëëèøè.

8.Ñè, ñàòíè âà àìàëë, ðëàðíè èçîöëàø, ôïèç ñòàâéàñèíè ûðíàðèø âà êðåäèò qaytäðëëèøè øàðòëàðè áûéè÷à êïïèññëýíè áåëäèëàø.

9.Êðåäèðëàðää kûëëàíèëà, ðääàí ñòàíäàðòëàðíè ñèôàðèíè èçîöëàïk.

10. Эðåäèò ìàáëàg'ëàðè ñàðôèíèíã ìàéñèìàë ûë÷àìèíè êûðñàòïík (ýúíè êðåäèò ìàáëàg'ëàðèíèã ñàðôè ìàéñèìàë ðóðñàò ýòëëääí äàðàæàäääè íèñáàòè âà àêðèäàëàð ðûïëàìëäà).

11. Õèçìàò êûðñàòà, òääàí áàíéíèíã ðåäèííè, èçîõè âà êðåäèò kûéèìàëàðèíè àñïñèé këñìè kàåðääà éóíàëòèðèëääíëäè.

12. Òàõëëëíèíã aniqëàíèø àìàëë, òèíè èçîõëàø âà ìóàììëè êðåäèòëàðääà áîg'ëèk áûëääàí õïëàòäääè kàðîðè.

Àóäèòïð Òèæïðàò Áàíéèíèíã êðåäèò ñè, ñàðèíè àóäèò këëèøääàí îëäèí óøáó èçîõëàðääà ýòëáîðèíè kàðàòèø êåðàê. Áàíéèíã êðåäèò ïïðòôåëëääà òàúñèð ýòóâ÷è ïïèëëàð è÷ëäà, áàíê õèçìàòëàðèäà àëïõëäà ýòëáîðíè kàðàòëëèøè øàðò. Áóíäà øó ìàðñàëàð íàçàðääà ðóðèëäàëëë, har áèð áàíê óçèíèíã ìèæïçëàðèíè êðåäèòääà áûëääà ðàëàáëàðèíè hisobäà ïëèøè êåðàê. Áóíäàí òàøkàðè êðåäèò ïïðòôåëëíè ñòðóêòóðàñè áàíê êàïèòàëëíè êàòòàëëääà áîg'ëèk áûëääè. Áèð kàðçäïðääà áåðèëääëääí ûðòà÷à êðåäèò ñòìà àéíàí øóíäà áîäëèkäèð. Îäàòäàääëääê éèðèêðík áàíéëàð êàòòà ìèkäîðäääè êðåäèòïðëàðääà àéëàíèøàäè. Áóëàð àñïñàí êðåäèò ðåñóðñëàðèíè êïðïïðàöëÿ âà ñàïìàò kóðèëëèø ëíøïàòëàðëääà éóíàëòèðèøàäè

Êðåäèò ñèåñàòèíè aniq âà ìóêàììàë èçîõëàíèøè, har áèð áàíê ó÷óí æóäà êàòòà àõàìëýòäà ýäà áûëääè. Óíäà õàììà êðåäèò áåðèø ðàðòèáèíè ìàçìóíè î÷ëá êûðñàòëëääè âà øó òàðòèäà ðåäèøëè áûëääí áàíê õîäèëàðèíè ìàæáóðèýðëàðè õàì aniqëàíèá êûðñàòëëääè. Эðåäèò ñèåñàòè àõâîëëääà ðèïÿ këëèø áàíéíèíã êðåäèò ïïðòôåëëíè ðàøëëë ðïïèøëääà èæïçàò áåðàäè, ýúíè áàíê ôàïëëýðëääà maqsadëàðääà ýðèøëøääà èìêíí ýðàòàäè. Áó maqsadëàð áàíéíèíã ôîéäàëëëëëë òàúìèïòèíè, ðèñêëàðíè boshqaðèøääè ìàçîðàòèíè âà áàíê ôàïëëýòë ñîðàñëääè qonun÷ëëëëëàðääà áûëääí ðàëàáëàðääà ðèïÿ këëèøíè òàúêëääéäè.

Har áèð áàíêääà, êðåäèò ó÷óí æàâîáäàðëèê, ðàðáàðëàð
êåíäàøëääà þêëàòèëàäè. Óëàð áàíêíèïä êðåäèò ñè, ñàòèíè èøëàá
÷èkèøàäè, ýúíè har õèë æàìëàíàäèääí ìàõñóñ õóææàòëàð áèëàí
èôîääàëàíàäè.

Õîçèðää èóíää éèðèé áàíéëàðèìèçíè õàììàñèää ðàì áóíää ûðøàø áûëääí õóææàðää êðåäèò ñè, ñàòè òûg' ðèñèäääè áà, ïòèääà ýää ýìàñëàð. Áèðîk, áó èøëää ÷èqila, òääàí áà, ïòëäð êüï õïëëàðää ðàñìèé êüðèíèøää áûëääè áà áàíé ðàðääàðèýòè áó äàñðöðëäàðää ðèïÿ kèëìàéäè. Êüï õïëëàðää êðåäèò áåðà, òääàí áàíéíèíã ðàðääàðèýòè òïííèääí ìg'çàéè êûðñàòìà àñïñèää êðåäèò áåðèø àìàëè, òääà kûëääíèëïkäà. Áóíääé ìg'çàéè êûðñàòìàëäð ìkèáàòëää áàíé êðåäèòëäàðèíèíã qaytlàñëëäèää ìëèá êåëäèää áà êðåäèò áûëëìè áîøëëkëäðè, êè áàíé õïäèìëäðè àéáëäàäè, ýúíè øóáõàëè êðåäèòää ìëèá êåëäàíè ó÷óí êûï õïëëàðää áóíääé êðåäèòëäð áàíéíèíã çàðàðää ÷èkàðèá kûëëëïkäà.

Êðåäèò èøèíè ïóêàìàëëàøòèðèøää ààíé ó÷óí kàðç áåðèøíè òàøêëëàøòèðèøíè ïïòèìàë èøëàá ÷èkëëèøèíè òàëàá ýòàäè. Áàíêëàð

+àðçëàðíè ûç vaqtèäà qaytàðèøèíè òàüìèíëàø òàðèëëëàð àñîñèäà ðóëîñàëàíèøè ìàêñàääà ìóâîòèk áûëàäè. ×óíèè áåðèëàäèäàí êðåäèò ñóììàëàðèíè òåêøèðèëìàñà kàðç qaytàðèëëø õàâôèíè îëäèíè îëèá áûëìàéäè.

Áàíéíèíã êðåäèò ñè, ñàòè, äàâëàòíèíã ïóë êðåäèò ñè, ñàòè áà iqtisodè, òääàäè àõâîëíè hisobäà íëääàí õîëääà øó ðåäèííè õûæàëëë õîëàòèíè ûðääàíèá ÷èkèá, èøëàá ÷èqilaäè.

Þkîðèäà êûðèá ûòäàíèìèçääåê áàíéëàðäà êðåäèò ñè, ñàðè
kàíäàé éûëäà kûéèëèøè âà êðåäèòëàðíè áåðèëèøè áèð òàðìíkëàðäà
ýìàñ, áàëëè áèð íå÷à òàðìíkëàðäà áåðèëèøè êåðàé. Áóëàð áàíéíèíà
êðåäèò ñè, ñàðèíè òûg'ðè òàðéëë këëèíâàíëèäàí äàëíëàò áåðàäè.

Áàíê àóäèòorëàðè òèæîðàò áàíêëàðè ôàîëèÿòèíè äîèìèé
ðàâèøää àòàðëèë këëèá, óëàðää áàæàðèëàäàí òûëîâ, êàññà,
âàëþòà ïïåðàöèÿëàðèíè òåêøèðèá ðóëîñàëàð áåðàäè.

Áóõääèöåðèý ñiåðàöèýëàðèíè àóäèò kèëèøää, áàíê àóäèòîðè
î÷èëääí hisob-êèòíá, âàëþòà âàðàkàëàðèíè î÷èëèø òàðòèáèíè, òûëíâ
ñiåðàöèýëàðèíè òàðòèáëàðè íàçîðàò kèëèíàäè.

Hisob-êèòîá, âàëþòà âàðàkàëàðè ûç îáîðîò ìàáëàg'ëàðèäà, ïóñòàkèë áàëàíñääà ýää áûëääí õûæàëèê þðèòóâ÷è ñóáúåêòëàð ð÷óí î÷èëàäè. Áóíäà óëàð ìóëë÷èëëéíèíä kàíäàé øàëëèäà ìàíñóáëèäè àõàìèýòñèçäèð.

Æîðèé hisob-êèòîá âàðàkëàðè quyidaäè õûæàëèê þðèòóâ÷è ñóáúåêòëàðäà î÷èëàäè:

- èøëàá ÷èkàðèø, èëìèé èøëàá ÷èkàðèø, áèðëàøìàëàðíèíä, êîðöïíà, òàøëëëîò âà ìóàññàñàëàðíèíä boshqa åðääà æîéëàøäàí, õûæàëèê hisobèäà èøëàéäèäàí èøëàá ÷èkàðèø boshqa áûëëñàëàðèäà;

- áþäæåò hisob âàðàkëàðè Đåññóáëèêà áþäæåòè õàìäà ìàðàëëëé áþäæåòäàí ìóàéýí maqsadëàðäà ñàðôëàø ó÷óí ìàáëàg' àæðàòèëäàí êîðöïíà òàøëëëîò ìóàññàñàëàðäà î÷èëàäè;

- hisob êèòîá, æîðèé âà áþäæåò hisob âàðàkàëàðè áûéè÷à ñåðàöëÿëàð áàíê àóäèòëäð ðîññëäàí ÷èkàðèëäàí qonunëàð õàìäà ìàðêàçèé Áàíê kîëäàëàðè àññèäà òàðòëäà ñîëèá òóðèøè âà áåëäèëäàí øàëëäàäè hisob êèòîá ïóë õóææàðëàðè bo'yi÷à àìàëäà ïøèðèëëøè òåëøëðèá òóøóíòèðèäàí.

Áàíê ìóàññàñàñèäà hisob êèòîá, æîðèé âà áþäæåò hisob âàðàkëàðè, âàëþòà hisob âàðàkëàðèíè ðàññéëëàðòèðèø ó÷óí quyidaäè õóææàðëàð òàkäèì ýòèëëøè êåðàê.

1.Hisob âàðàkàëàðè î÷èø òûg'ðèñèäàäè àðèçà. Áó àðèçà õûæàëèê þðèòóâ÷è ñóáúåêò ðàõáàðè âà áîø ìóõññèá èìçî ÷åëèøè êåðàê.

2.Êîðöïíàíèíä äàâëàò ðûéðàðèäàí ûðääàíëèäè haqidaäè õóææàò.

3.Èìçîëàð íóññàñè va tàøëëëîò ìóõðèíèíä íóññàñè. Àäàð êîðöïíà ðëëëëäè ,êè èäîðà kîøëäà òàøëëë këëëíäàí áûëñà óíèíä ðàõáàðè òàñäèkëàéäè.

Áó äàôòàðää à õûæàëèê þðèòóâ÷è ñóáúåêòíèíã har áèðè ó÷óí ðàðòèá ñííè, øó ðàkàì îðkàëè óëàðää à øàõñèé ñ÷åðëàð î÷èëàäè âà äîëìèé ðàâèøää à èøëàðèëàäè. Àäàð õóæàëèê þðèòóâ÷è ñóáúåêò óç ôàïëëÿðèíè ðóäàòñà øó äàôòàðää hisob ðàkàìèíèíã „íëëääí vaqtè êûðñàðèëàäè.

Áó äàôòàð áàíéíèíã áîø ìóõîñèáèää „êè óíèíã ûðèíáñàðèäà áèðèëòëðèëäàí áûëëá óëàðääí saqlaíàäè. Shaxsiy hisobvaraqlaräàäè hisobëàð ìàúëöì òûëîâ õóææàðëàðè àññèëäà þðèòëëàäè. Êóíèíã èëëëí÷è ýðìèäà hisobëàð ó÷óí 2 íóñõàäà shaxsiy hisobvaraqlar íëëíèá óíèíã áèð íóñõàñè êóíëëé ìåññèëäà õóææàðëàð áàæàðóâ÷è íóðàðàññèñíèíã àëîðèëäà øòàïïè áëëäàí òàñäèkëàíäàí õïëäà ñàíàñè kûéëëäà òëëëëëäè, èëëëí÷è íóñõàñè áàíé ìèæïçèäà, èëëëí÷è êóíè áàíéäà òûëîâ ïïåðàðëÿñè áàæàðëëäàíëëäèíè òàñäèkëàíäàíè áëëäèðèø ó÷óí áåðëëàäè. Õóääè øóíèíäåê òûëîâ ïïåðàðëÿñè kàéñè õóææàò àññèëäà ûðêàçëëäàí áûëñà óíèíã áèð íóñõàñè èëëàà kèëëíàäè.

Àäàðää ìèæïç 20 êóí ë÷ëäà ûç íëëäàí øàõñèé hisobvaraqaëàðèíèíã êû÷ëðìàñèäà ýúðèðîç áëëäèðìàñà, ìèæïçíèíã hisob ðàqàìèäàäè kîëäèk òàñäèkëàíäè. Àóäèò øó êóíëëé òûëîâ ïïåðàðëÿëàðèíè ìàúëöì õóææàðää àññèäàí ìàðêàçëé áàíé „êè lïëëÿ Áàçèðëëäè, Áàçèðëàð ìàðêàìàñè ôàðìííëàðëäà àññèäàí áàæàðëëäàíëëäèíè ðåêøëðàäè.

Har áèð ìåññèëäà õóææàò øó æóðíàë áëëäàí òakkîñëàíäè. Íakä ñûìëäð âà âàëþòà áëëäàí áóëëäàí ïïåðàðëÿëàð óìóìèé êàññà áëëäà ðakkîñëàíäè. Òakkîñëàð íàðèæàñè òûg'ðè ÷èkkàí õïëëàðää ààíéíèíã êóíëëé áàëàíñè áåðëëàäè. Áàëàíñíèíã àêòèâ âà ìàññèä ðïïíëàðè ñïëëøðèëëàäè, òûg'ðè ÷èkkàíäàí êåéëí áàíé áîðëëg'è âà áîø ìóõîñèá òàñäèkëàéäè. Øóíäàí êåéëí áó áàëàíñ óìóìèéëàðøðèø

ó÷óí âèëïïò ìàðêàçèé áàíêèà áåðèëàäè. Êóíëèê áàëàíñëàð æàìëàíèá, har íé òóäääà÷ íéíèíã áèðèí÷è êóíèäà áàëàíñíè ðûg'ðèëëäèíè òåêøèðèø ó÷óí ñ÷åðëàðíèíã kîëäèkëàðè áûéè÷à áåäïïñòü òóçèëàäè. Òåêøèðèëàäèàí áåäïïñòü íéíèíã áèðèí÷è ñàíàñèäà òóçèëèá áàæàðóâ÷è âà áîø ìóõîñèáëàð èìçî kûÿäèëàð.

Har ÷îðàêäà àéëàïà áåäïïñòü òóçèëàäè. Óíäà àéëàïà ìàáëàg'ëàðíèíã éèë áîøèäàäè kîëäèg'è âà ÷îðàê ïõèðèäàäè kîëäèg'è êûðñàòèëàäè. Áàíê áîø ìóõîñèáè har áèð ëèöåâîé ñ÷åð ïðkàëè áó áåäïïñòíè òåêøèðèá òàñäèkëàéäè.

Áàíê àóäèòè áèðèí÷è 10 êóí ì÷èäà øó õóææàðëàðíè qaytä òåêøèðèá, êàì÷èëëëëàð, áûëäàí õïëäà óëàðíè êûðñàòèá ûòàäè. Ëàì÷èëëëëàð áûëäàí õïëäà àóäèò âà áîø ìóõîñèá òïïíèäàí àêò òóçèëàäè âà øó êóííèíã óçèäà ëèöåâîé ñ÷åðëàðääà ûçääàðòèðø êèðèòèøääà áîø ìóõîñèá òïïíèäàí êûðñàòìà áåðèëàäè. Òûg'ðèëàíäàí ïðäåðëàð 4 íóñõääà áûëäàäè âà óíäà kàéñè õóææàðääà âà éóðèkíïäà ìàññàí ûçääàðòèðø êèðèòèëëàíëëäè êûðñàòèëàäè.

Qisqa xulosalar

Ichki nazorat tizimining yangi formasining yaratilishi, moliyaviy iqtisodiy faoliyatni tekshirish iqtisodiy sub'ektlarning talabi yangi tashqiliy huquqiy formalarni yaratilishiga olib keldi. Markaziy bankning bank auditini o'tkazish va malakali auditorlar attestasiyasi bo'yicha sertifikat berish komissiyasi tomonidan o'tkaziladi. Attestasiyadan bank audit soxasida auditorlik faoliyati bilan yakka tartibda yoki auditorlik firmasi tarkibida shug'ullanish niyatida bo'lgan hamma jismoniy shaxslar o'tishlari mumkin. Ichki audit o'tkazish texnikasi yuqorida aytib utilganidek bank faoliyatining barcha soxalarini qamrab oladi. Uning amalga oshirilishi belgilangan reja asosida olib boriladi.

Nazorat savollari

1. Ichki nazoratning bank faoliyatidagi o’rni nimalardan iborat?
2. Banklarda ichki audit xizmatni tashkil etishning huquqiy asoslari nimalardan iborat?
3. Ichki nazorat bilan ichki auditning qanday o’xshashligi va farqliliklari mavjud?
4. Tashqi bank auditni kimlar amalga oshiradi?
5. Audit o’tkazishning axborot manbalari nimlar hisoblanadi?
6. Auditni rejalashtirish nimalardan iborat?

III-BOB. KASSA OPERATSIYALARI AUDITI

3.1. Banklarda kassa ishini tashkil etish asoslari

Tijorat banklari muassasalari Markaziy bank Bosh boshqarmalari tijorat banklariga beradigan listenziyalar asosida korxona va tashkilotlarga kassa xizmatini ko'rsatadilar, o'z kassalarida naqd pullarni to'playdilar, ularni amaldagi hisob-kitob qoidalariga muvofiq joriy to'lovlar uchun hisobvaraqlardan berishni amalga oshiradilar.

Bu vazifalarni bajarish uchun tijorat banklari quyidagi talablarni ta'minlashlari lozim bo'ladi:

- O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga, bank Ustaviga, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining buyruqlari, yo'riqnomalari va boshqa me'yoriy hujjatlariga, shuningdek, mazkur yo'riqnomada va O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining boshqa ko'rsatmalarida belgilab qo'yilgan naqd pul bilan ishlash qoidalarini bajarish tartibiga qat'iy rioya etish;
- bank kassalariga imkon qadar naqd pullarni jalb etish, ularni o'z vaqtida, to'la va to'g'ri kirish qilish hamda tegishli hisobvaraqlarga o'tkazish;
- naqd pullarning oqilona aylanishi va uni amalga oshirish xarajatlarini qisqartirish;
- kassa resurslarini ko'paytirishning qo'shimcha imkoniyatlarini qidirib topish va naqd pullarning tejab xarajat qilinishini ta'minlash;
- berilayotgan pullardan maqsadga muvofiq tarzda foydalanishni belgilangan tartibda nazorat qilgan holda korxonalar, tashkilotlar va muassasalarga ish haqi va boshqa xarajatlar uchun o'z vaqtida naqd pul berish;
- muomalaga chiqarilayotgan qog'oz pul va metall tangalarning etarli darajada toza va sifatli bo'lishi;
- barcha boyliklarni tegishli tarzda saqlash va ularning to'liq butligini ta'minlash.

Tijorat banklari, korxonalar va tashkilotlar hamda xususiy shaxslarga kassa xizmati ko'rsatishni bank xodimlari qabul qilgan pul hujjatlari (cheklar, to'lovnomalar, kirim-chiqim orderlari va boshqalar) asosida operastiya kuni davomida amalga oshiradilar. Operastiya kuni davomida korxonalar, tashkilotlar, aholi va boshqalardan bank kassasiga kelgan barcha naqd pullar aynan shu ish kuni davomida aylanma (operastiya) kassasiga kirim qilinishi shart qilib qo'yilgan.

Pul yoki boshqa boyliklarni qabul qilish va berish uchun kassa operastiyalari bo'limi tarkibida quyidagi kassalar tashkil etilishi mumkin:

- kirim kassasi,
- chiqim kassasi,
- kirim-chiqim kassasi,
- maydalab berish kassasi,
- qat'iy hisobda turadigan blankalarni berish kassasi,
- inkassastiya qilingan tushumni sanash kassasi,
- kechki kassa (inkassastiya qilingan tushum puli joylangan xaltani qabul qilish),
- bankning korxona va tashkilotlar ho'zuridagi ixtisoslashirilgan kassalari.

Bu êàññàëàð êàññà ñiåðàöèÿäàðè õàæìè âà êàññà õîäèìëàðèíèíä áåëääëàíäàí øðàðèäàí êåëèá ÷èqqàí hîëäà áàíê ïóàññàñàñè ôàðìéèøèäà áèïàí òàøêèë ýòèëàäè. Éèðèê áàíê ïóàññàñàëàðèäà êàññà ñiåðàöèÿëàðè áo'ëèìèíè áîéëèêëàð áèëàí èøëàøäàí îçïä ýòèëäàí õîäèì, ýúíè êàññà ñiåðàöèÿëàðè áo'ëèìèíèä áîøëèg'è áîøqàðèøè ëïçèì. Ó êàññà àïïàðàðè èøè óñòèäàí íàçîðàò o'ðíàðàäè âà óíèíä èøèäà ðàháàðëèê qèëääè, hàìäà êàññà èøèíè ðo'g'ðè ðàøêèë qèëèø, áàíê ïóàññàñàñèäàäè áàð÷à áîéëèêëàðíèíä èøí÷ëè âà ðo'ëèq ñàqëàíèø ó÷óí ðàháàð áèëàí òåíã äàðàæàäà æàâîá áåðàäè.

Tijorat áàíéëàði êàññàsiíèíä êèðèì âà ÷èqèì ïïåðàöèÿëàðèíè ðàøêëë qèëëø ó÷óí hèñîáâàðàqàëàð ðåæàñèíèíä «Àêòèâëàð áo’ëèìëää áèð íå÷òà hèñîáâàðàqëàð î÷èëääí. Kassa operastiyalari «Nàqä ïóëëàð âà êàññà hóææàðëàðè» 10100 àñiñèé hèñîáâàðàqàñèää êàññà ïïåðàöèÿëàðèíèíä hèñîáè îëèá áîðèëääè.

2.2. Hisob-kassa ishlarini audit qilish texnikasi va uning tahlili

Kassa va kassa operastiyalarini audit qilishdan asosiy maqsad tijorat banklari tomonidan Nakd pullarni saqlash va ularning hisobini yuritish konunchiligiga amal qilinishini tekshirishdan iborat.

Shuni esda tutish kerakki Tijorat banklari majburiyati hisoblanuvchi nakdsiz pullardan farkli ularok nakd pullar barkaror oborotini saqlash uchun Markaziy bank tomonidan nazoratga olinadi. Bunda ayrim tijorat banklarining kizikishlari bir biriga mos kelmasligi mumkin. Buning natijasida doimo xar bir bankning o’z foydasi mavjud bo’ladi.

Bundan kelib chiqib mustakil auditorlik firmalarini tijorat banklari tomonidan nakd pul operastiyalarini amalga oshirishga muhim e’tiborni karatish talab qilinadi.

Kassani tusatdan, ogoxlantirmasdan tekshirish bu bankning o’ziga, ya’ni ichki auditga tegishli. Aniqlangan kamchiliklarning kamchiliklarning aybdorlarini aniqlash xam tashki auditning vazifasiga kirmaydi. Auditorlar fakat konun bo’zilishiga olib keluvchi xato va kamchiliklarni yuzaga chiqaradi.

Kassadagi nakd pullar bilan boglik operastiyalarni tekshirishning o’ziga xos tomoni shundaki, u bank kassa

operastiyalarinormal amalga oshirilishiga xalakit bermasligi lozim. Auditor ish vaqtida kassa operastiyasi binosida bo'lishga huquqi ega emas. Auditorlik tekshiruvining reviziyadan ajratuvchi yana bir farki auditor nafakat bank faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlaydi, balki ish faoliyatini yaxshilash bo'yicha tegishli maslaxatlar xam beradi.

Tekshirish davomida quyidagi hujjatlardan foydalaniladi: balans hisobvaraklaridan kuchirmalar, nakd pul hisobini yuritish kitobi, kassa jurnali, kassa xizmati ko'rsatish uchun shartnomalar, birlamchi hujjatlar va balans.

"Kassa" balans hisobvaragida milliy valyutadagi nakd pullar hisobga olinadi. "Nakd xorij valyutasi va xorijiy valyutadagi to'lov hujjatlari" balans hisobvaragida xorijiy nakd pullar va to'lov hujjatlari hisobga olinadi. Kassaga pul kelib tushganda quyidagi provodka beriladi:

"Kassa" yoki "Nakd xorij valyutasi" hisobvaragi debetlanadi va mijozning hisob kitob varagi kreditlanadi. Nakd pul berishda teskari provodka beriladi.

Kirim bo'yicha birlamchi hujjatlarga: kassa kirm orderi,kirm bo'yicha kassa jurnali kiradi. Xarajat bo'yicha: kassa chiqim order va chiqim bo'yichakassa jurnali xamda nakd pul olish uchun yozilgan arizalar kiradi.

Balans hisobvaraklaridagi debit va kredit ma'lumotlarini tasdiklash uchun birlamchi hujjatlardan foydalaniladi. Bundan tashkari bank buxgalteriyasida yuritiladigan kassa jurnali va kassada yuritiladigan nakd pul hisobi kitobidagi oborotlarning bir biriga mosligi takkoslanadi. Keltirilgan jurnal va kitobdagi koldiklar balansdagi koldik bilan teng bo'lishi kerak.

Kassada nakd pullardan tashkari balansdan tashkari hisobvarakda yuritiluvchi kattik hisobot blankalari saqlanadi.

Bu kabi balansdan tashkari hisobvaraklarning kirim va chiqimi bo'yicha oborotlar xam nakd pul va boyliklar kitobida yoki boshqa mos kitobda aks ettiriladi.

Kassadagi nakd pulni tekshirish kassadagi pul va boyliklar uchun javobgar shaxs guvoxligida amalga oshiriladi. Nakd pullar dasta, boglam va tangalar bo'yicha kayta sanaladi (boglamda-10 dasta, dastada-100ta pul qog'oz). Nakd pullarning ma'lum bir qismi bittalab sanaladi. Nakd xorij valyutalarini kayta sanashda valyuta detektorlaridan foydalangan holda pullarning xakikiyligini tanlab tekshirish tavsiya etiladi. Bundan tashkari kattik hisobot blankalari, turli boylik va hujjatlar, qimmatli qog'oz blankalari va xorij vlyutasiga oid hujjatlar xam kayta sanaladi.

Shu bilan birga kassirlar bilan to'ziladigan material javobgarlik to'g'risidagi shartnomaning mavjudligi tekshiriladi.

Kamchiliklar topilganda quyidagi provodka beriladi:
Debet "Turli debitorlar va kreditorlar" javobgar shaxs hisobvaragi;
Kredit "Kassa"

Tijorat banklari O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hisob kassa Markazidanyoki boshqa tijorat banklaridan qo'shimcha nakd madad puli olishi mumkin. Bunday madad pulini olishga yoki ortikchasini topshirishga xizmat ko'rsatish uchun to'zilgan shartnoma asos bo'ladi.

Bank korrespondentlik hisobvaragidan nakd pul tulaganda quyidagi provodka beriladi:

Debet "Yuldag'i pul mablaglari" hisobvaraki,
Kredit Korrespondentlik hisobvaragi.

Olingen nakd pullarga quyidagicha provodka beriladi.

Debet “Kassa” hisobvaragi,

Kredit “Yuldagи pul mablaglari” hisobvaragi.

Nakd pul mablaglarini hisob kassa Markaziga topshirganda

Debet “Yuldagи madad va kassadagi ortikcha mablaglar”,

Kredit “Kassa” hisobvaragi.

Bank hisobvaragi kuchirmalariga quyidagilarga asoslangan holda korrespondentlik hisobvaragidan quyidagicha provodka beriladi.

Debet “Korrespondentlik hisobi”,

Kredit “Yuldagи madad va kassa ortikcha mablaglari”.

3.3. Kassa ishlari bo'yicha hujjatlarni to'g'rilingini audit qilish

Kàññà ñiňðàöèýëàðèíè áàæàðèø òàðòèáè hàqèäà áàðàôñèë ðàíèøèá ÷èqàìèç. Èèðèì êàññà ñiňðàöèýëàðèíè áàæàðèø»ëäàäè àñîñèé hóææàò áó áàääàëïïà -ýúíè ïóë òïïøèðäàíëèê hàqèäàäè ýëïïäèð. Íóë òïïøèðèùäàí àââàäè ìèæîç òïïïëäàí óøáó áàääàëïïà ðàñìèéëàøðèðèäàäè. Áàääàëïïàíèíã o'çè 3 qèñìäàí èáîðàò:

- Áàääàëïïàíèíã o'çè.
- Íðäåð.
- Èâèðàíöèý.

Hóææàòíèíã ó÷àëà qèñìèäà hàì áèð õèë êo'ðñàòêè÷èëàð ðo'ëäèðèëèøè øàðò. Búíè hóææàò ðàñìèéëàøðèðèäàí ñàíà, ìèæîç êîðõïïà ïïè, óíèíã hèñîá-êèðîá ýúíè òàëàá qèëèà íëèíàäèäàí äåïïçèðèäð hèñîáâàðàqàñè ïïåðè, ñiňðàöèý ìàçìóíè, ýúíè íèìà ìàqñàääà ïóë òïïøèðèëà, òäàíëèäè, ióë òïïøèðà, òäàí øàöñíèíã ôàìèëèýñè, èñìè ïóë ñóïïàñè òo'ëèq êo'ðñàòêèëøè âà èìçî qóéèø êåðàê. Áàääàëïïàíèíã

Íílåðèíè ýñà óíè qàáóë qèëà, òäàí ìàñúóë áàíé õíäèíè áàíéêà êåëèá ðóðà, òäàí áàäàëíílåðèíè êàéä ýòèø òàððòèáèää áåëäèëàéäè. Áàäàëíílåðèíè qàáóë qèëèø áàíéäà àñíñàí íàçîðàò÷èäà þêëàðèëàäè. Áàúçè áàíéëàðää, óëàðíèíã è÷êè òàððòèáèääí êåëèá ÷èqqàí hîëäà áó áàçèôà øó êíðöíílåðä õèçìàò êo'ðñàðóâ÷è ìàñúóë èæðî÷è òííílåðäàí, êè áîø áóðäàëòåð, ðäàì÷èñè òííílåðäàí áàæàðèëàäè.

Hóææàðíè qàáóë qèëèá íëäàí áàíé õíäèíè, óíè ó÷àëà qèñlåðíèíã áèð õèë, òo'ëèq âà òo'g'ðè òo'ëäèðèëäàíëäèíè ðåêðèðäà ÷èqàäè, àäàð íílåðàöèÿ o'ðêàçèø ìóíéèí äååá òííñè, hóææàðíèíã áàð÷à qèñlåðíèäà o'ç èíçíñèíè qo'éèá, óðáó hóææàðíè êàññàíèíã êèðèí æóðíàëëäà êàéä ýòàäè. Êèðèí êàññà æóðíàëë áàíéäà þðèòëëäàäàí ñèíòåðòèé hèñíá þðèòëèø hóææàðè áo'ëèá hèñíáëàíäè, hàð áèð lèæíçäàí qàáóë qèëèíäàí áàäàëíílåðäàí ëåðìà-êåò ðàððòèäàäà êàéä ýòèá áîðèëàäè. Êàññàíèíã êèðèí æóðíàëëäà óíè ðàñlåðéëàðòèðèëà, òäàí ñàíà, áàäàëíílåðäàí ðàñlåðè, ióë òííøèðäàí êíðöíílåðíèíã hèñíáâàðàqàñè íílåðè, òííøèðèëèø ëíçèí áo'ëäàí ióë ñóíílåñè âà íèìà ìàqñàääà ióë òííøèðèëà, òäàíëèäè ýúíè hèñíáò ñèìâíëè êo'ðñàðèëàäè. Øóíàí ño'íä qàáóë qèëèá íëèíäàí áàäàëíílåðäàð êàññàíèíã êèðèí æóðíàëë áèëäàí áèðäàëëäà ë÷êè òàððòèäà êàññà áo'ëèìèäà óçàðòëëäè. Ióë qàáóë qèëèø ó÷óí áàíéäà êèðèí êàññàëàðè áo'ëèá, hóææàðèäàð àéíàí øó êàññà êàññèðèäà áåðèëàäè. Êèðèí êàññà êàññèðè ióë òííøèðóâ÷è lèæíçíè ÷àqèðèá, óíäàí ióë qàáóë qèëèá íëàäè. +àáóë qèëèá íëèíäàí ióë êàññèð òííílåðäàí qàéòà ñàíàä ÷èqèëàäè.

Êàññèðíèíã ñòíëè óñòèäà ióë qo'þâ÷èäàí qàáóë qèëèá íëèíà, òäàí ióëäàí áîðqà õå÷ êàíäàé ióë áo'ëìàññèäè êåðàé. Êàññèð èëäàðè qàáóë qèëèá íëäàí áàð÷à ióëëäà ñòíëè òíðòìàññèäà íåðòàëë øêàðëàðää, êè ñåéðëàðää ñàqèàíèø ëíçèí. Êèðèí êàññà

êàññàðèíèíã ñòîëè ðóíäàé æèhîçëàíäàí áo'ëèøè êåðàêêè, óíäà ìèæîçäà êóííèíã qàéòà ñàqëàíà, òäàíëèäèíè êóçàðèá ðóðèøäà èìéí, áo'ëèøè êåðàê. Íöéíè qàáóë qèëèá ïëääíäàí êåéèí êàññèð êâèòàíöèÿ, âà êèðèì êàññà hóææàðèäà ïðäåð, áàäàëíïìà, êèðèì, êàññà æóðíàëè. Êo'ðñàðèëäàí ñóììàíè ñàíàëäàíäà ÷ èqqàí ñóììà áèëàí qèyoñëàéäè. Óëàð áèð áèðèäà ïïñ êàññà, êàññèð êâèòàíöèÿäà áàäàëíïìàäà âà óíäà òåäèøëè áo'ëäàí ïðäåðäà èìçî qo'ÿäè, êâèòàíöèÿäà áàíê ìóðèíè áîñèá ïöé ðíøèðäàí ðàõñäà qàéòàðèá áåðàäè. Áó êâèòàíöèÿ ìèæîçäà óíäàí ïöéíè qàáóë qèëèá ïëääíëè êàññà ìèæîçäà ïòñäèqéâ ÷ è hóææàò áo'ëèá hèññàëàíäè. Áàäàëíïìàëàðíè o'çèäà ïëèá qïëèá, áàäàëíïìàäà òåäèøëè áo'ëäàí ïðäåðíè êàññàíèí ëèðèì æóðíàëè áèëàí áèðäàëèäà ÿíà áàíê íàçîðàò ÷ èñèäà qàéòàðàäè.

Êåéèí, áàúçàí ðóíäàé hîëëàð hàì áo'ëàäèêè, ìèæîç ðíøèðäàí ïöé ñóììàñà êèðèì êàññà hóææàðèäà õ'ñàðèëäàí ñóììà áèëàí ðo'g'ðè êåëìàñëèäè ìòñèí. Òíøèðóâ ÷ è áåðäàí íàqä ïöé ñóììàñè áèëàí êèðèì êàññà hóææàðèäà õ'ñàðèëäàí ñóììà o'çèðî ïïñ êåëìàñà, ðíøèðóâ ÷ èäà hóææàòíè qàéòà ðàñìèéëàøòðèá êåëèø ðàêëèô ýòèëàäè. Êàññèð äàñòëàáêè hóææàðíèíã óñòèäàí ÷ èçèq ðîðòàäè âà øó hóææàò êâèòàíöèÿñèíã ïðqà ðíññèäà àìàëäà qàáóë qèëèá ïëèíäàí ïöé ñóììàñèíè ,çèá, êâèòàíöèÿäà èìçî ÷ åêàäè. Áàäàëíïìà, ïðäåð âà êâèòàíöèÿ ïåðàöèÿ ðíäèìè ,êè áàíê íàçîðàò ÷ èñèäà áåðèëàäè, êàññà æóðíàëèäà äàñòëàá ,çèëäàí ñóììàíè o'÷ èðèá, áàäàëíèíã ýíäè ñóììàñèíè ,çèá qo'ÿäè, ðóíäàí ño'íã ýíäèòäàí ïëèíäàí hóææàðèäðíè ðàñìèéëàøòðèá, ýíà êàññàäà æo'íàòàäè.

Àäàð ìèæîç áàíê êàññàñèäà ïöé ðíøèðìàäàí áo'ëñà, êàññèð áóíèíã ñàáàáèíè àíèqëàø ó÷óí êèðèì hóææàðèäðíè êâèòàíöèÿëàð áèëàí áèðäà ïåðàöèÿ ðíäèìèäà qàéòàðàäè. Àíèqëàíäàí êåéèí

êâèòàíöèÿëàðää qàíäàé ñàáàáëàðää êo'ðà ïóë òïïøèðëëìàääàíè êo'ðñàðëëèá, áàíé ìóàññàñàñè ðàháàðè âà áîø áóõääëðåðè èìçî ÷åêäëè. Áóíäàé hîëëàðää êàññà äàôòàðëëàðèäàäè ,çóâëàð o'÷èðëëàäè, êèðèì hóææàðëëàðè éo'q qëëëíàäè.

Êàññèðëàð o'çëëàðè qàáóë qëëëäàí âà òïïøèðääàí ïóë ñóïïàëàðëíè 0482155 øàêëäàäè àëîhëäà äàôòàðää qàéä ýòëá áîðàäëëàð. ïïåðàöëÿ êóí ïöèðëää êèðèì êàññàñèíèíã hàð áèð õïäëìè ýúíè êàññèðè qàáóë qëëëíàäí hóææàðëëàð àñïñëäà 0482109 øàêëäàäè ìàúëóïïòïïàíè òóçàäè âà óíäàäè ñóïïàíè o'çè qàáóë qëëëäàí ïóë ñóïïàñè áëëàí qëyoñëàéäè. ìàúëóïïòïïàíè êàññèð èìçîëàéäè âà óíäà êo'ðñàðëëäàí êàññà aylanmaëàðëíè ïïåðàöëÿ õïäëìèëàðëäàäè êàññà æóðíàëëàðëäàäè ,çóâëàð áëëàí ñïëëøòëðàäè. Áó qëyoñëàð êàññà æóðíàëëäà êàññèðíèíã âà êàññèð ìàúëóïïòïïàñèäà ïïåðàöëÿ õïäëìèëàðëíèíã èìçîëàðè áëëàí ðàñïèéëàðòëðëëàäè.

ïïåðàöëÿ êóíè ïïåàéíèäà qàáóë qëëëíàäí ïóëíè êàññèð áåëëëàäàí òàðòëäàäà äàñòàëàéäè, hàïäà êèðèì õóææàðëàðè âà 0482109 øàêëäàäè ìàúëóïïòïïà áëëàí áèðää êàññà ìóäèðëäà 0482155 øàêëäàäè äàôòàðää èìçî ÷åêëëäàí ño'íã òïïøèðàäè. Êàññà ìóäèðè ýñà, qàáóë qëëëíàäí ïóë ñóïïàñèíè êàññèðíèíã ìàúëóïïòïïàñè áëëàí qëyoñëàéäè, qàáóë qëëëíàäí ñóïïàíè 0482155 - øàêëäàäè äàôòàðää ,çèá qo'ÿäè, ìàúëóïïòïïàäà èìçî ÷åêëäà, óíè áîø áóõääëðåðäà áåðäàäè. ìàúëóïïòïïà òåêëðëëäàí ño'íã áîø áóõääëðåð, ,êè óíèíã o'ðèíáñàðè òïïïèëàí èìçîëàíèá, áó êóííèíà êàññà hóææàðëëàðëäà òèëëà êo'éëëàäè.

Êèðèì êàññàëàðëäà òóøääí ïóëëàð êàññà ìóäèðëäà ïïåðàöëÿ êóíè ïïåàéíèäà áèð íå÷à ìàðòà áåðëëëøè ìóïëëí. Áóíäàé hîëëàðää êàññèð ïóë áåðëëëäàí àââàäë àìàëäà òóøääí ïóë ó qàáóë qëëëíàäí êèðèì hóææàðëëàðëäàäè óïóïëé ñóïïàäà ïïñ êåëëøëäà èøí÷ hîñëë

qèëèøè êåðàê. Ïïåðàöèÿ êóíè òóãàøää à qääàð áàð÷à íàqä ïöë øó èø êóíèíëíä o'çèää, ê aylanma êàññàñèää êèðèì qèëèíèøè âà áàíê ïòàññàñèíëíä áóãàëòåðèÿ áàëäíñè áo'éè÷à òåãàøëè hëñîáâàðàqäää o'ðêàçèëèøè êåðàê. Äåìàê, êóííëíä ïöèðèäà êàññàíëíä êèðèì ïïåðàöèÿëàðè áo'éè÷à qóéèäàäè áóãàäòåðèÿ ,çóâëàðè àìàëää ïøèðèëàäè. Büíè áó hîëäà áàíê êàññàñè áèëäàí áèðää ïöë òïïøèðääí êîðöïíà hisobraqamida hâì òïïøèðääí ñóììàäà ìàáëäg' ïðòàäè.

Äò 10101-áàíê êàññàñèäàäè íàqä ïöëëàð ,

Êò 20200-òàëäá qèëèá ïëèíàäèääí äåïïçèòëàð

Áó áóãàëòåðèÿ ,çóâëàðèäàí øóíè êo'ðèø ïòìëëíêè, áèð òïïíäàí áàíê êàññàñè, èêëëí÷è òïïíäàí êîðöïíà äåïïçèò hëñîáâàðàqäñè êo'ïàéÿïòè, áó hëñîáâàðàqëàðíëíä áèðè àêòèâ, èêëëí÷èñè ýñà ïàññèâ, øóíèíä ó÷óí áàíê áàëäíñèíëíä hâð èêëàëà hâì àêòèâ, hâì ïàññèâ òïïíè áèð ðëë ñóììàäà ïðòàäè.

Òèæïðàò áàíêëàðèíëíä ÷èqèì êàññà ïïåðàöèÿëàðè äåá , áàíê êàññàëàðèäàí íàqä ïöëíëíä áåðèëèøè áèëäàí áïg'ëèq ïïåðàöèÿëàð ðóøóíèëàäè. Êîðöïíà âà òàøëëëòëàðíëíä o'ç èø÷è õïäëìëàðè ó÷óí èø ðàqqè, ïåíñèÿ, ñòèïåíäèÿ, áïøqà íàôàêàëàð, ïóêîòëàð, êïìàíäèðîâà hâðàæàòëàðè ó÷óí íàqä ïöë ïëèøè ïòìëëí.

Operastiya kóíi ïöèðèäà íàçîðàò÷è âà êàññèð áàæàðääí ïïåðàöèÿëàð áo'éè÷à hóææàòëàðíè o'çàðî ñïëëøòèðèá áàíêíëíä hëñîá ìàðêàçèäà òïïøèðàäèëàð. Hëñîá ìàðêàçèäàí hóææàòëàð àñîñèäà ìèæïçëàðíëíä øàõñèé hëñîáâàðàqëàðè ÷èqàðèá áåðèëàäè. Áó ïïåðàöèÿëàð áo'éè÷à qóéèäàäè áóðääëòåðèÿ yoçóâè áàæàðèëàäè:

Äåååò 20200 Êîðöïíàëàðíëíä òàëäá qèëèá ïëèíàäèääí äåïïçèò áo'éè÷à hëñîáâàðàg'ë

Êðåäèò 10101 Aylanma kassadagi naqd pullar

Øàõñèé hèñîâàðàêääí êo'÷èðìà ìèæîçää ðïøèðèëäè, øàõñèé hèñîâàðàq áàíéäà àëîhèäà ïäïéäàðää òèêëäè.

+isqa xulosalar

Tijorat banklari muassasalari Markaziy bank Bosh boshqarmalari tijorat banklariga beradigan listenziyalar asosida korxona va tashkilotlarga kassa xizmatini ko'rsatadilar, o'z kassalarida naqd pullarni to'playdilar, ularni amaldagi hisob-kitob qoidalariga muvofiq joriy to'lovlar uchun hisobvaraqlardan berishni amalga oshiradilar. Tijorat banklari, korxonalar va tashkilotlar hamda xususiy shaxslarga kassa xizmati ko'rsatishni bank xodimlari qabul qilgan pul hujjatlari (cheklar, to'lovnomalar, kirim-chiqim orderlari va boshqalar) asosida operastiya kuni davomida amalga oshiradilar. Operastiya kuni davomida korxonalar, tashkilotlar, aholi va boshqalardan bank kassasiga kelgan barcha naqd pullar aynan shu ish kuni davomida aylanma (operastiya) kassasiga kirim qilinishi shart qilib qo'yilgan. Kassa operastiyalarini «Näqä ióëëäð âà êàññà hóææàðè» 10100 àññèé hèñîâàðàqàñèäà êàññà ïäðàöèÿëäðèíä hèñîâè ïëäá áîðèëäè.

Kassa va kassa operastiyalarini audit qilishdan asosiy maqsad tijorat banklari tomonidan Nakd pullarni saqlash va ularning hisobini yuritish konunchiligiga amal qilinishini tekshirishdan iborat.

Nazorat savollari

1. Áàíéëäà ëàññà ïäðàöèÿëäðèíèng audit qanday tashkil etiladi?

2. Эàññà àïïàðàòèíè êèì áîøqàðàäè?
3. Эèðèì âà ÷èqèì ïïåðàöèÿëàðè áo'éè÷à qaynday hujjatlar rasmiylashtiriladi va ularni audit tekshiruvidan o'tkazish qanday amalga oshiriladi?
4. Эàíääé ïïåðàöèÿëàð êèðèì êàññà ïïåðàöèÿëàðè äåéèëàäè?
5. Valyuta êàññà ïïåðàöèÿëàðè audit qanday amalgam oshiriladi?
6. Kassa bo'yicha audit xulosasini ðàñìèéëàøòèðèø òàðòèáèíè òóøóíòèðèíä.

IV BOB. PASSIV OPERAЦIYALAR AUDITI

4.1. Tijorat banklarida passiv operastiylarini tashkil etishning xususiyatlari

Bankëàðning asosiy maqsadlari foyda olishga va moliyaviy holatini barqarorlashtirishga, raqobatdoshlik saviyasini mustahkamlashga, “ishonch” mavqe’ini o’stirishga qaratilgan ekan, bank doimo arzon va barqaror resurlarni jalb qilishi va qaytish tavakkalchiligi kam bo’lgan operastiyalarini amalga oshirishi zarur. Tijorat banklari aktiv faoliyatëàðèni o’zlarida mavjud bo’lgan, o’z va jalb qilingan pul mablag’lari doirasida yurita oladilar. Va aynan passiv operastiyalar aktiv operastiyalarga asos yaratadi, hamda daromadli operastiyalarning hajmini va mañshtabini aniqlab beradi. Demak, tijorat banklari resurslari deganda, aktiv operastiyalarga asos yaratuvchi va ularga ishlatiluvchi, ularning hajmi va mañshtabini aniqlab beruvchi mablag’lar tushuniladi.

Bank resurslarini puõta o’rganish va ularni guruhlarga ajratib tañniflashimiz lozim. To’g’ri bank resurslarining tasniflanèshi ularni boshqarishda jiddiy o’çgarish yasamaydi, ammo ularni o’rganishda tizimli yondashuvni vujudga keltirish uchun asos yaratadi.

Depozit òóøói÷àñèää quyidagicha ta’rif berish mumkin: Depozit – bu kredit muassasalarida saqlash yoki maxsus – maqsad uchun qo’yiladigan pul mablag’laridir yoêè mijozlar tomonidan bank muassasalarida ochilgan har qanday hisobraqamiga aytildi.

Shunday qilib, depozit so’zi faqatgina kredit muassasalari raqamlidagi mablag’larga nisbatdan aytildi.

Depozitlar banklarda ma’lum vaqtida qolib, kredit oluvchi mijozga ma’lum daromad keltiradi. Banklarning daromadi qarz oluvchining foiz summasidan kreditorga to’lanadigan foiz summasi farqi orqali kelib chiqadi. Xalqaro bank amaliyotida, quyilmalarga mablag’larni jalb qilish bilan bog’liq operastiyalarini – depozit operastiyalarè deyiladi.

Demak, depozit operastiyalari deb bankning yuridik va jismoniy shaxslar mablag'larini ma'lum bir muddatga yoki mablag' qo'éovchi talab qilib olgunga qadar omonatga jalb qilinishi tushuniladi.

Depozit operastiyalarini ob'ekti sifatida depozit operastiyalari sub'ektlarini omonatga qo'ygan pul mablag'larining summasi tushuniladi.

Bankning mijozlari pul mablag'larini depozit sifatida joylashtirayotganlarida quyidagi omillarga asosiy e'tiborlarini qaratadilar:

- bankning ishonchliligi;
- depozitlarga to'lanayotgan foiz stavkasining darajasi;
- mijozlarga ko'rsatilayotgan depozit xizmatlarining sifati.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklarining depozit bazasini shakllantirish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi:

- depozitlar tarkibi va sifatining bank tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning turlari va hajmiga mos kelishi;
- xarajatlarni kamaytirish va oqilona natijalarga erishish maqsadida bank faoliyatini takomillashtirib borishga intilish tamoyili;
- depozit bozoridagi real holatni baholash tamoyili;
- bank va uning filiallari faoliyatining pirovard natijalarini hisobga olish;
- oqilona qarorlarni qabul qilishda zamonaviy ma'lumotlar bazasidan va informastion texnologiyalardan foydalanish;

Tijorat banklarining depozit bazasini shakllantirishda o'zoq muddatli maqsadlarni ishlab chiqish zarur.

Tijorat banklarining depozit operastiyalarining nazariy asoslarini chuqur o'rganish depozit siyosatining samaradorligini oshirishning zaruriy shartidir. Yuqorida ta'kidlab utilganidek, tijorat banklarining depozit siyosati deganda, odatda, tijorat banklari tomonidan mijozlarning vaqtinchalik pul mablag'larini jalb qilish strategiyasi tushuniladi.

Rasman e'lon qilinadigan balans hisobotlarida tijorat banklarining depozit bazasi uchta shaklda namoyon bo'ladi:

1. Transakstion depozitlar.
2. Muddatli depozitlar..
3. Jamg'arma depozitlari.

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarining depozit operastiyalarini tashkil etishda uning iqtisodiy asoslari birlamchi ahamiyatga ega bo'lib, doimiy ravishda tahlil qilib borishni taqozo qiladi.

4.2. Tijorat banklarèda äâüïçèòëàðèíèíä òàðêèäè âà tuzilishining auditி

Tijorat bankèning depozit siyosati - yuridik va jismoniy shaxslarning mablag'larini depozitlarga jalb qilish va ularni samarali boshqarish bilan bog'liq jarayondir.

Depozit siyosatining asosiy maqsadi bank likvidligidan kelib chiqadi. Chunki hamma vaqt ham yirik miqdorda jalb qilingan mablag'lar o'z samarasini bermaydi.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining depozit siyosatining sifat darajasini tahlil qilish uning tarkibi va dinamikasini baholashni taqozo qiladi.

Tijorat banklari depozit siyosatining samaradorligini tavsiflovchi muhim omillardan biri depozitlarning bank passivlarining umumiy hajmidagi salmog'ining o'zgarishi hisoblanadi. +uyidagi jadvalda O'zbekiston Respublikasi Milliy Bankida depozitlar tarkibi va dinamikasi ma'lumotlari berilgan.

Jadval

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari depozitlarining tarkibi va dinamikasi¹² (foizda)

Depozitlarning turlari		2006	2007	2008	2008 yilda 2006 yilga nisbatan o'zgarishi, punkt
1	Transakstion depozitlar	55,4	50,0	47,6	-7,8
2	Muddatli depozitlar	41,4	47,4	51,5	10,1
3	Jamg'arma depozitlari	3,2	2,6	0,9	-2,3
Depozitlar-jami		100,0	100,0	100,0	X

Jadval ma'lumotlardan ko'rindaniki, transakstion depozitlarning bank depozitlari umumiy hajmidagi salmog'ining pasayish tendenziysi mavjud. Tahlil qilingan davr mobaynida ularning salmog'ini 7,8 punktga pasayishi yuz berdi. Bu pasayish muddatli depozitlar salmog'ining oshishi hisobiga yuz berdi. Bu holatni ijobiy

¹² ТИФ Миллий bankni йиллик хисоботлари асосида тайёрланган.

baholash lozim, chunki u bankning xorijiy valyutadagi resurs bazasini mustahkamlanayotganligidan dalolat beradi. Ayni vaqtida, xorijiy valyutadagi depozitlarning umumiy hajmdaäè o'ñèøè va ular salmog'ining o'sesh tendenstiyasini ko'zatilayotganligi èæîáèé holat hisoblanadi. Bu holat, avvalo, bankning aholining vaqtinchalik bo'sh valyuta mablag'larini jalb qilish borasidagi faoliyatining ýöøèëàíèá áîðèøèääí dalolat beradi. Rivojlangan xorijiy davlatlar bank amaliyotida depozitlar tijorat banklari balansining passivida salmog'iga ko'ra birinchi o'rinni egallaydi. Ikkinci o'rinda depozitsiz resurs manbalari turadi, uchinchi o'rinni esa, bank kapitali egallaydi. O'zbekiston Respublikasi bank amaliyotida esa, yirik tijorat banklari balansining passivida salmog'iga ko'ra birinchi o'rinni depozitsiz resurs manbalari, ikkinchi o'rinni bank kapitali, uchinchi o'rinni esa, depozitlar egallaydi.

Mamlakatimizdagi yirik tijorat banklarining mijozlarini sezilarli qismini to'lovga qobillik darajasining pastligi, asosan, ularning pul oqimining zaifligi bilan izohlanadi. Pul oqimining zaifligi mijozning mutlaq likvidlilik koeffistienti orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Mijozning pul oqimini zaifligi, o'z navbatida, unda ortiqcha pul mablag'larini yuzaga kelmasligidan dalolat beradi. Bu esa, tijorat banklari tomonidan depozit siyosatini amaliyotga tadbiq etishda hisobga olinadi.

Depozit siyosatni olib borilishi asosan jalb qilingan mablag'larni boshqarish, ushbu jarayonda jalb qilingan mablag'larning o'z mablag'lariga nisbati, bo'larning aktivlarga ta'siri va oxir oqibat tijorat banklarning daromadligini oshirish bilan bog'liqdir.

Bank resurslarining real qiymati o'z ichiga operastiyalarga ishlov berish xarajatlarini, hamda bank faoliyatini ta'minlashga ta'luproq xarajatlarni kiritadi. Ularning qarzga olingan mablag'larga va kreditlarga ta'siri, binobarin bank xizmatlarini ichki qiymatini koefisientini hisoblash formulasi orqali aniqlanadi. Bu vaqtida formulaning barcha qismi faqat bankning kredit operastiyalariga mansub bo'ladi.

quyidagi jadvalda Respublikamizdagi ayrim banklaridagi majburiyatlar tarkibi to'g'risidagi ma'lumot berilgan.

Jadval

Tijorat banklari majburiyatlarining tarkibi¹³

(foizda)

	Savdogarba nk		Sanoat qurilish		Ipoteka bank		Asaka bank	
	2007	2008	2007	2008	2007	200	200	2008
Transakstiýi depozitlar	64,81	69,89	71,48	68,44	74,56	78,2	54,8	63,0
Muddatli depozitlar	10,51	8,48	8,75	7,94	5,20	4,75	12,0	10,0
Jamg'arma depozitlar	9,82	9,15	7,49	6,57	5,75	3,97	4,3	4,0
Boshqa áanklardan olingan ssudalar	14,86	12,48	12,28	17,05	14,48	13,0	28,9	23,0
Jami majburiyatlar	100	100	100	100	100	100	100	100

Jadval ma'lumotlaridan ko'rindaniki, bank majburiyatlarining mutlaq asosiy qismi transakstion depozitlardan iborat. Bu esa bankning aktiv operastiyalarni, shu jumladan, ssuda operastiyalarini amalga oshirish imkoniyatini keskin jilovlaydi. Tahlil qilinayotgan tijorat banklarida muddatli depozitlarning bank

¹³ Мазкур тижорат банкларининг йиллик щисобот материаллари асосида хисобланди.-Т., 2008 й.

majburiyatlari hajmidagi salmog'i atigi 10 foizdan oshmaydi. Bu esa bankning resurslar bazasining zaifligidan dalolat beradi. Bankda boshqa banklardan olingan ssudalarning katta miqdoriga ega ekanligi bankning foizli xarajatlarini ko'payishiga va shu asosda bank daromadining pasayishiga sabab bo'ladi. Chunki, banklararo kredit mablag'lar jalb qilishning qimmat shakli hisoblanadi. Tijorat banklari resurs bazasi o'zgarish qonuniyatlarini tahlil qilishning muhim uslubiy xususiyati, bizning fikrimizcha, bank talabnomalari va majburiyatlarining turli guruhlari bo'yicha jalb etilgan va sarflanayotgan (ehtiyoj zarur bo'lgan) pul oqimi o'zgarishi qonuniyatlarining alohida o'rganilishi, ular o'rtasidagi mavjud ijobiy farqni esa bo'sh pul mablag'i ko'rsatkich sifatida kompleks, yakuniy natija deb tadqiq etishdan iborat. Bunday yondoshuv tijorat banklarining rivojlanish istiqbollarida bo'sh pul mablag'lari hajmini birmuncha aniqroq taxminlashtirish imkonini beradi, chunki tashqi va ichki muhitning barcha omillari turli mablag' turlariga bir xilda ta'sir ko'rsatmaydi. Buning natijasida tijorat banki resurs bazasining umumiy hajmi o'zgarish qonuniyati mavhum bo'lishi mumkin, biroq uning alohida tarkibiy qismlari o'zgarishi qonuniyatlari esa ma'lum darajada aniqroq tus oladi.

Tijorat banklari faoliyatida ular resurs bazalari o'zgarish qonuniyatlari aniqlanishi va bo'sh pul mablag'larini aktiv operastiyalarga investistiyalash maqsadida taxminlashtirish, avvalo, mavjud natijani kutilishi maqbul bo'lgan qonuniyat bilan taqqoslashni, maqsaddan og'ish holatlarining oldini olish chora — tadbirlarni belgilashni talab etadi.

Iqtisodiyotning erkinlashuvi sharoitida tijorat banklari pul oqimlari harakatining bozor mexanizmi samarali faoliyatini

ta'minlashda moliyaviy resurslardan yanada oqilona foydalanishni rag'batlantirishda, xalq õo'jaligi tarmoqlari (iqtisodiyotning real sektori) bo'yicha mablag'larning yuqori qaytim bilan ishlashini ta'minlashda faol ishtirok etishlari muhim zaruriyat sifatida qo'yilmoqda. Iqtisodiy bazisdagi ushbu o'zgarishlar tijorat baíklari faoliyati samaradorligini tahlil qilishga, eski yondoshuvlarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Passiv operastiyalar yakuni bo'yicha auditorlik tekshirishning natijasiga kura auditor oraliq xulosa (memorandum) va hisobot tayyorlaydi. Boshqa turdag'i operastiyalar yakuni bo'yicha xam shunday amallar amalga oshirishlishi mumkin.

Auditorlik hisoboti eng oz auditning maqsadi va ob'ekti , ichki auditning masshtabi , muammolarni va kamchiliklarni xamda xar bir ob'ekt bo'yicha aloxida ko'rsatma va tavsiyalarni o'z ichiga olishi kerak bo'ladi. Tavsiyalar topilgan kamchiliklarning qisqacha mazmunini, olinishi kerak bo'lgan tadbirlarning xam qisqacha mazmunini, aloxida bajarilishi krak bo'lgan tadbirlar bo'yicha tavsiyalar xamda ularning bajarilishi muddatini ifodalashi kerak.

Дåææàëàøòèðèø - áó àóäèò òåêøèðóâèíèíã èëë áîñqè÷è áûëëá, óíäà àóäèò ìóäääòè âà õàæìè àíèqëàíàäè. Òåêøèðèøíèíã ðåæàñè âà òàðòèáè èøëàá ÷èqèëàäè. Àóäèò æàðà íèíèíã ìàíòèqèé àìàëää ïøèðèëèøè áåëäëëàíàäè. Áóíäàí òàøqàðè àóäèò òàêòèëàñè âà ñòðàòåäëÿñè ùàì àíèqëàíàäè. Đåæàíè èøëàá ÷èqèøää qóéëäääè ïðèíöëëàðää àìàë qèëëø ëïçèì:

Ìàæìóàâèé - áóíäà àóäèòíèíã ðåæà âà òàðòèáèíè òóçèøääí îëäëí èøíèíã ùàììà áîñqè÷ëàðè óég'óíëëäèíè òàúìèíëàø, ýúíè òàõìèíèé ðåæà òóçèëääè.

Óçëóêñèçëèê - àóäèòíè ðåæàëàøòèðèøää àà êðàòåðà ñòðàòåäèê àëîqàäà íàïí, í áûëàäè. Àéíèqñà àóäèòîðëèê ôèðìàñè ïèæïç áèëàí óçîq âàqò ãîèìèé ùàìéîðëèéäà áûëñà. Ïòèìàëëèê - ðåæàíèíä áèð íå÷òà âàðèàíòëàðè èøëàá ÷èqèëàäè âà ýíä ïòìàëëè ðàíëàíàäè. Ñàôàðåàðëèê - ðåàëëèêà àñîñëàíèø, ëåêèí ìóòàðàññèñëàð âàqòèíè ñàìàðàëè ïòìàëàðääà èøëàòèø.

Auditor zaruriyat tug'ilganda, ichki nazorat sistemasining natijasini baholashi mumkin. Agar ichki nazorat sistemasi o'z vaqtida ma'lumotlarda noaniqlik mavjudligi to'g'risida xabar bersa, auditor bundan keraklicha tushuncha hosil qilib audit hajmini taxmin qilishi mumkin.

Auditorlik xizmati xodimlarining xisbotlari Bank kengashiga va auditorlik komitetiga takdim etilishi kerak. Auditorlik xizmati xodimlarinig xar bir tavsiyalari auditorlar tomonidan yozma ravishda izoxlangan bo'lishi kerak. Lozim bo'lgan paytda ular bank boshqaruvi va auditorlik komitetiga takdim etiladi. Auditorlik xizmati auditorlik tavsiyalari bo'yicha bajarilishi kerak bo'lgan amallarni va uni bajarilishi keriakligini ta'minlashga oid ishlarni bajarishi kerak.

+isqacha xulosalar

Depozitlar banklarda ma'lum vaqtida qolib, kredit oluvchi mijozga ma'lum daromad keltiradi. Banklarning daromadi qarz oluvchining foiz summasidan kreditorga to'lanadigan foiz summasi farqi orqali kelib chiqadi. Xalqaro bank amaliyotida, quyilmalarga mablag'larni jalb qilish bilan bog'liq operastiyalarini - depozit operastiyalarè deyiladi. tijorat banklarining depozit operastiyalarini tashkil etishda uning iqtisodiy asoslari birlamchi ahamiyatga ega bo'lib, doimiy ravishda tahlil qilib borishni taqozo qiladi. Tijorat

banklari faoliyatida ular resurs bazalari o'zgarish qonuniyatlarini aniqlanishi va bo'sh pul mablag'larini aktiv operastiyalarga investistiyalash maqsadida taxminlashtirish, avvalo, mavjud natijani kutilishi maqbul bo'lgan qonuniyat bilan taqqoslashni, maqsaddan og'ish holatlarining oldini olish chora — tadbirlarni belgilashni talab etadi. Passiv operastiyalar yakuni bo'yicha auditorlik tekshirishning natijasiga kura auditor oraliq xulosa (memorandum) va hisobot tayyorlaydi. Boshqa turdag'i operastiyalar yakuni bo'yicha xam shunday amallar amalga oshirishlishi mumkin.

Nazorat savollari

1. Banklarning passiv operastiyalari nima?
2. Depozit siyosatiga tushuncha bering
3. Passiv operastiyalar auditini tashkil etish asoslari anday tashkil etiladi?
4. Passiv operastiyalar bo'yicha audit o'tkazishning texnikasini tushuntiring?
5. To'zatish provodkasi nima va u qanday ahamiyatga ega?
6. Passiv opearstiyalar yakuni bo'yicha oraliq hisobot qanday tayyorlanadi?

V ВОВ. НИСОБ-КИТОВ ОПЕРАЦИЯЛАРИ ВА УЛАРНИНГ AUDITI

5.1. Banklarda hisob-kitob operastiyalari va ularni tashkil etish asoslari

Íàqä ïóëñèç hèñîá-êèòîáëàð êîðöïíà âà òàøêèëîòëàðíèíã òîâàðlar sotish, õèçìàð êo'ðñàðèø âà òîâàðñèç ñiâðàöèÿëàð áo'éè÷à ìàæáóðèÿðëàðiíè ïóë ìàáëàg'ëàðèíèng hèñîáâàðàqääàí èéêèí÷è hèñîáâàðàqääà o'ðêàçèø îðqàëè àìàëääà îøèðèëèøi bo'lib hisoblanadi.

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish Markaziy banki Boshqaruvining 2002 yil 12 yanvardagi 1-4 (60)-sonli qarori bilan

tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida nizom» ga asoslanadi.

Íàqä ïóëñèç ïóë àéëàíèøè ïóëëè ìóññàáàòëàð èøðèðîê÷èëàðèíèíä æîéëàøóâèäà qàðàá áèð øàhàð è÷èäääè âà øàhàðëàðàðî ïóë àéëàíèøèäà áo'ëèíàäè. Áèð øàhàð è÷èäääè ïóë àéëàíèøè áèð hèñîá ìàðêàçèäà qàðàøëè áàíêëàð o'ðòàñèäàäè hèñîá-êèòîáëàð ìàæìóèíè áèëäèðàäè. Øàhàðëàðàðî ïóë àéëàíèøè ýñà ðóðëè áèð hèñîá ìàðêàçèäàðèäà qàðàøëè áàíêëàð o'ðòàñèäà àìàëäà ïøèðèëàäèäàí hèñîá-êèòîáëàð éèg'èíäèñèäèð. Ëeëèí ðåññóáëèéàìèçäà áàíê òèçèìèíèíä ðèâîæëàíèøè, «ýëåêòðïí òo'ëîâëàð» òèçèìèäà o'ðèø íàðèæàñèäà hèñîá-êèòîáëàðäà èøðèðîê ýòóâ÷è ñóáúåêðíèíä æîéëàøóâèäà qàðàá èêêèäà áo'ëèø ìàqñàääà ìóâîøèq áo'ëìàé êîëäè. ×óíêè hèñîá-êèòîáëàðäà qàðíàøóâ÷è ñóáúåêðíèäà qàéñè ÿóäóääà æîéëàøäàíèäàí qàðúèé ìàçàð, òo'ëîâëàð áèð íå÷à äàqèqääà o'ðêàçèëàäè.

Tijorat banklari naqd pulsiz hisob-kitoblarning quyidagi shakllarini tashkil qiladilar va amalga oshiradilar:

- 1) to'lov topshiriqnomalari bilan hisob-kitoblar;
- 2) akkreditivlar bilan hisob-kitoblar;
- 3) inkasso bo'yicha hisob-kitoblar;
- 4) cheklar bilan hisob-kitoblar.

Yuqorida ko'rsatilgan shakllar bo'yicha naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirishda quyidagi pul-hisob-kitob hujjatlaridan foydalanildi:

- 1) memorial order;
- 2) to'lov topshiriqnomasi ;
- 3) to'lov talabnomasi ;
- 4) inkasso topshiriqnomasi;

5) akkreditivga ariza ;

6) tijorat bankining hisob-kitob cheki.

Naqd pulsiz hisob-kitoblar, shuningdek plastik kartochkadan foydalanilgan holda amalga oshirilishi mumkin. Mablag'larni to'lovchi va oluvchi o'rtasida naqd pulsiz hisob-kitoblar va pul-hisob-kitob hujjatlarining aniq shakli to'zilgan shartnoma (bitim)ga muvofiq mustaqil ravishda belgilanadi.

Òo'ëîâ÷è âà ìàáëàg' îëóâ÷è îðàñèäääè hèñîá-êèòîáëàðni amalga oshirish øàêëè øàðòïïàäà áåëääëàíàäè.

Tijorat banklarining muhim operastiyalaridan biri iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan xo'jalik sub'ektlarining o'zaro to'lovlarini o'tkazib berish hisoblanadi. Bunday tur operastiyalar bankning hozirgi kunda asosiy daromad keltiruvchi operastiyasi bo'lib hisoblanadi. Íàqä ïöëñèç ïöë àéëàíèøè ýëë èæðèïïèé ìàhñóëîðiè èøëäà ÷èqàðèø æàðàyoíèäà ñîäèð áo'ëàäèäàí ìóïñàáàðèøè o'çèäà àêñ ýòòèðèøäà êo'ðà èëëè qèñìäà áo'ëëíàäè:

- Òîâàð ïïðàöèÿëàðè áo'ëè÷à ïöë àéëàíèøè.
- Ìëëÿâèé ìàæáóðèÿëàð áo'ëè÷à ïöë àéëàíèøè.

Áèðèí÷è ãóðóõäà òîâàðëàðíè ñîòèø, õèçìàðëàð êo'ðñàðèø âà ishlar bajarishhäàäè hèñîá-êèòîáëàðíè àêñ ýòòèðóâ÷è ïöë àéëàíèøè èëðàäè. Èêëèí÷è ãóðóhääà ýñà áþäæåðäà ðo'ëîâëàð, ýúíè õîéäàäàí ðo'ëàíàäèäàí ñîëëè, qo'øëëäàí qèéìàð ñîëëg'è âà áîøqà ìàæáóðèé ðo'ëîâëàð hàìäà áþäæåðäàí òàðqàðè ôîíäëàð, áàíê ññóäàëàðíè qàéðàðëëèøè, êðåäèò ó÷óí ôîèçëàðíèä ðo'ëàíèøè, ñóg'uððà êïïàíèÿëàðè áèëäàí hèñîá-êèòîáëàð êëðàäè.

5.2. Naqd pulsiz hisob-kitoblar bo'yicha audit o'tkazish texnikasi

O'zbekiston Respublikasi banklari nakd pulsiz hisob kitoblarni O'zbekiston Respublikasi konunchiligidagi va Markaziy bank normativ aktlarida o'rnatilgan tartibda amalga oshiradi.

To'lovlar mijoz shaxsiy mablaglаридан, ayrim vaqtлarda bank kreditidan koplanadi, agar bank va mijoz urtasidagi shartnomada boshqa holat ko'rsatilmagan takdirda.

Pul mablaglarini qabul kiluvchi hisobiga o'tkazish fakatgina pul to'lovchi hisobidan olingandan so'ng amalga oshiriladi., chek bilan hisob kitoblar qilish bundan mustasno.

Mijoz hisobida pul mablaglari etarli bulmagan takdirda, unga qo'yilgan talablarni kondirish konunchilik va Markaziy bank normativ aktlari asosida belgilangan tartibda o'tkaziladi.

Bank shartnoma shartlarini bajarmasdan, karzdor kreditorga jarima tulanishi va hisoblanishi uchun javobgarlikni o'z buyniga olmaydi. Etkazib berilgan tovar uchun pullarni xaridor o'z vaqtida tulamagan takdirda, etkazib beruvchi va xaridar urtasida to'zilgan shartnomaga xaridor jarima tulaydi.

O'zbekiston Respublikasi xududida banklar orasida hisob kitoblar Markaziy bankning xududiy boshqarmalarida ochilgan korrespondentlik hisobvaraklari orkali amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslarga to'lovlar bo'yicha hisob kitoblarda summa O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan o'rnatilgan mikdordan oshib ketsa, to'lovlar fakat nakd pulsiz shaklda to'lovchining hisobidan qabul kiluvchiga o'tkaziladi.

Hisob operastiyalarini auditorlik tekshiruvini o'tkazish Nakd pulsiz hisob kitblar to'g'risidagi Nizomga asoslanadi. Banklarda bir xil hujjat oborotini tartibga soluvchi Nakd pulsiz hisob kitblar to'g'risidagi Nizom korxonalar tomonidan hisob kitob shaklini tanlashda erkinligi, ularni shartnomada ko'rsatish va banklarning korxona shartnomaviy alokalariga aralashmaslik tamoyilidan kelib chiqadi.

Nakd pulsiz hisob kitoblarni amalga oshiruvchi korxonalarni tekshrishda asosiy auditorlik standartlari hisob kitob formalari to'g'risidagi nizom, hisobvaraklardan mablaglarni fakatgina mablag egasi farmoyishiga kura olish tartiblaridan kelib chiqadi.

Hisob operastiyalarini tekshirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mijoz hisobvaraklari bo'yicha operastiyalarning to'g'ri va o'z vaqtida amalga oshirilishi,
- to'lov hujjatlarini to'g'ri hujjatlashtirish, akkreditivlarning o'z vaqtida qo'yilishi,
- o'z vaqtida solik inspekstiyasi va Pensiya fondiga hamma ochilgan hisobvaraklar to'g'risida axborot berish,
- mijozlarning ochilayotgan va yopilayotgan hisob kitob, valyuta va boshqa hisobvaraklarining konuniyligi.

To'lov topshiriknomasi mijozning farmoyishiga kura xizmat ko'rsatayotgan bankka ma'lum summani o'z hisobidan boshqa hisobga o'tkazish to'g'risidagi topshirikdir.

To'lovchi bankka belgilangan formadagi topshiriknomani takdim etadi. Topshiriknomada bo'yicha tovarlar, xizmat va boshqa to'lovlari amalga oshirilishi mumkin. To'lov topshiriknomalarini tekshirish davomida auditor topshirik muddatining takdim etilgan muddatga mos kelishini, bir biriga to'g'ri kelmagan takdirda, to'lov

topshiriknomasi bank tomonidan amalga oshirilmasligi lozim (byudjet va byudjetdan tashkari fondlar bundan mustasno). To'lov topshiriknomasi fakatgina mijoz hisobida pul mablagi mavjud bo'lgan takdirda bank tomonidan amalga oshiriladi, agar shartnoma va boshqa normativ hujjatlarda boshqa holat nazarda tutilmagan bulsa.

Auditor xo'jalik sub'ekti topshirigiga kura zaruriy talablarga mablag ajratish normativ hujjatlarda o'rnatilgan tartibda amalga oshirilganligini nazoratga oladi.

Topshiriknomada to'lov maqsadi albatta ko'rsatilishi lozim: "Zaruriy extiyojlar uchun".

Mijoz bankka quyidagi tartibda topshiriknomalar takdim etadi:

a) uch nusxada, to'lovchi va qabul kiluvchi bir bank xizmatidan foydalansa,

- birinchi nusxa to'lovdan keyin kunlik hujjatlarga tikiladi.
- ikkinchi nusxa qabul kiluvchi hisobvaragining kuchirmasiga ilova qilinadi,
- uchinchi nusxa to'lovchi xisbvaragining kuchirmasiga ilova gilinadi.

b) Ikki nusxada, banklararo hisob kitoblarda, to'lovchi va qabul kiluvchiga turli banklarda xizmat ko'rsatilsa,

- birinchi nusxa to'lovdan keyin bank kunlik hujjatlariga tikiladi;
- ikkinchi nusxa to'lovchi hisobvaragining kuchirmasiga ilova qilinadi. Mijoz Bank-klient aloka kanalidan olingan elektron to'lov topshiriknomalari xam tekshiriladi. To'lov talabnomasi mol etkazib beruvchining xaridorga belgilangan summani bank orkali tulash talabini o'zida aks ettiruvchi hisob kitob hujjatidir. Mol etkazib beruvchi bankka belgilangan tartibdagi talabnomani takdim etadi. quyidagilarga talabnoma qo'yiladi.

- yuklab junatilgan tovarlarga,
- ko'rsatilgan xizmatdarga,
- bajarilgan ishga,
- amaldagi konunda, normativ hujjatlarda va shartnomada ko'rsatilgan hollarda boshqa to'lovlar uchun.

Auditor talabnoma o'zida quyidagi rekvizitlarni aks ettirishiga e'tibor berishi kerak:

- shartnoma nomeri va sanasi,
- mol etkazib berish bo'yicha shartnoma kontraktastiyasi,
- mol junatilgan sana, transport turi va nomeri, tovarlarni pochta Agentligi yoki telekommunikastiya orkali junatilgan takdirda - pochta kvitanstiyasi nomeri,
- tovarni xaridor transporti bilan olib ketishda Mol junatish katorida "Sotib oluvchi transporti bilan olib ketildi" Ishonchnoma nomeri ko'rsatilishi lozim.
- konunchilikda belgilangan boshqa rekvizitlar.

Auditor to'lov talabnomasiga junatilgan tovar va ko'rsatilgan xizmat narxlari ko'rsatilgan transport hujjatlari ilova kiinganligini tekshirishi lozim, agar etkazib beruvchi va to'lovchi orasidagi shartnomada boshqa holatlar kelishilmagan bulsa. Mol junatilgandan so'ng shartnomaga kura transport hujjatlari bilan etkazib beruvchi tomonidan inkassoga beoiladi. Tomonlar kelishuviga binoan talabnoma aksteptlanishi yoki aksteptlanmasligi mumkin.

- quyidagi hollardan boshqa hollarda mol etkazib beruvchi bir operastiya uchun takroran talabnoma takdim eta olmaydi:
- birinchi yuborilgan talabnoma bankka etib kelmaganligi tukrisida ma'lumot bulsa,

- yuk noto'g'ri adresga junatilgan takdirda. Bunda mol etkazib beruvchi birinchi talabnomani to'lovchi bankidan chakirib olishi lozim.

Talabnoma hisobvaraklar ruyxati bilan etkazib beruvchi tomonidan bankka takdim etiladi. Bunda hisobvaraklar ruyxati ikki nusxada to'ziladi va to'lov talabnomasining hamma rekvizitlarini o'zida aks ettirishi lozim. Birinchi nusxa korxona raxbari va bosh buxgalter tomonidan imzolanib, muxr bilan tasdiklanishi kerak. Birinchi nusxa mol etkazib beruvchi bankida buxgalter tomonidan imzolanib, sanasi ko'rsatilib koladi.

Talabnolma quyidagi tartibda takdim etiladi:

- a) uch nusxada, to'lovchi va qabul uiluvchi bir bank xizmatidan foydalansa,
- b) ikki nusxada, banklararo hisob kitoblarda, qabul kiluvchi va to'lovchiga turli banklarda xizmat ko'rsatilsa.

Talabnomaning birinchi va ikkinchi nusxalari pochta orkali to'lovchi bankiga yuboriladi, bunda:

- birinchi nusxa bankda to'lov amalga oshirilgunga kadar koladi,
- ikkinchi nusxa transport hujatlari ilova qilingan holda keyingi ish kundan kechiqmasdanto'lovchiga takdim etiladi.

To'lovchi belgilangan muddat ichida aksteptlanganligini belgilab, talabnomani bankka qaytarishi lozim. Aks holda talabnoma umumiy tartibda bank tomonidan aksteptlanadi va to'lovdan so'ng:

- birinchi nusxa bank kunlik hujatlariga tikiladi,
- ikkinchi nusxa hisobvarak kuchirmasi bilan birgalikda to'lovchiga beriladi.

To'lovchi depozitida mablag yuk bo'lgan takdirda, talabnoma 2 sonli kartotekaga o'tkaziladi. va bu xakida mol etkazib beruvchiga

xabar kiladi. Depozit hisobvarakka pul kelib tushishi bilan tartib bilan konunchilikka kura to'lovlar amalga oshiriladi.

Akkreditiv - bank shartli majburiyati, mijoz topshirigiga kura shartnoma bo'yicha karshi taraf foydasiga ochiladi. Akkreditiv ochgan bank mol etkazib beruvchiga yoki boshqa bankka akkredetivda keltirilgan hujjatlar takdim etilgan takdirda to'lovni amalga oshirish huquqini beradi.

Akkreditivlar bankning ayrim hisobvaraklarida yuritiladi va balansda 22602 "Akkreditiv bo'yicha mijoz depozitlari" hisobvaragida joy oladi. Xar bir mol etkazib beruvchi uchun o'z bankida aloxida akkreditiv hisob ochiladi.

Koplangan va koplanmagan akkreditivlar chakirib olinadigan va chakirib olinmaydigan bo'lishi mumkin. Agar bunaka ko'rsatma mavjud bulmasa, akkreditiv chakirib olinuvchi hisoblanadi.

Bank tomonidan chakirib olinuvchi akkreditiv o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin, mol etkazib beruvchi roziligesiz. Chakirib olinuvchi akkreditiv o'zgarishlari xakida to'lovchi fakat bank-emitent orkali xabar beradi.

Ammo - akkreditiv shartlariga to'g'ri keluvchi, akkreditiv o'zgarishi oldidan takdim etilgan hujjatlar to'lovi amalga oshirilishi lozim.

Chakirib olinmaydigan akkreditiv mol etkazib beruvchi roziligesiz bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin emas.

Mol etkazib beruvchi akkreditivdan foydalanish muddatidan oldin voz kechishi mumkin, agar bu akkreditiv shartlarida ko'rsatilgan bulsa.

Auditor akkreditiv yopilishining konuniyligini tekshirishi lozim. quyidagi hollarda mol etkazib beruvchi bankida akkreditiv yopilishi amalga oshiriladi:

- a) akkreditiv muddati tugaganda. Akkreditiv yopilishi xakida ijro etuvchi bank bank-emitentga xabar beradi.
- b) akkreditiv muddati tugamasdan oldin akkreditivni bekor qilish xakida mol etkazib beruvchi arizasiga kura. Ijro etuvchi bank bank-emitentga xabar beradi. Auditor bu holatlarning to'g'ri belgilangan tartibda amalga oshirilishini tekshiradi.
- v) Sotib oluvchining akkreditivni to'liq yoki qisman chakirib olingan takdirda, akkreditiv shartlarida belgilangan bulsa. Bunda auditor 22602 "Akkreditivlar bo'yicha mijoz depozitlari" balans hisobvaragidagi koldikdan yopilayotgan akkreditiv summasi oshib ketmaganligiga e'tiborni karatadi. Akkreditiv yopilishi xakida bank-emitentga xabar beriladi.

Auditor akkreditiv bo'yicha depozit hisobvaragidan nakd pul mablaglari tulanmaganligini xam tekshirishi lozim.

Inkasso topshiriknomasi o'zida bank mijozining to'lovchi hisobvaragidan mablagni majburiy echib olish talabini aks ettiradi.

Inkasso topshiriknomasini quyidagilar takdim etadi:

- solik organlari - davlat byudjetiga solik va boshqa to'lovlar o'tkazadi,
- byudjetdan tashkari fondlar - konun aktlarida ko'rsatilgan bulsa, etmagan mablaglarni olishda,
- bojxona organlari - o'z vaqtida tulanmagan bojxona to'lovlarini undirishda,
- sud organlari - ular bergen ijro hujatlari bo'yicha,
- konunchilikka kura boshqa organlar.

Auditor inkasso topshiriqnomalari hisob kitoblarini tekshirish davomida to'lovchi hisobidan mablaglar echib olinishining konuniy va to'g'rilinga e'tibor berishi kerak. To'lovchi hisobidan mablaglarni echib olish fastatgina xakikiy hujjatlar yoki ularning duplikatlariga ko'ra amalga oshiriladi. Ushbu hujjatlarning nusxalariga asoslanib, mablaglarni echib olish ruxsat etilmaydi.

Xo'jalik sudi karoriga ko'ra inkasso topshiriknomalarini tekshirishda auditor karorning nomerini, sanasini va davlat boji xarajatlariga e'tibor berishi lozim.

Konunda inkasso talabnomalarini quyidagi muddatlarda ko'yish belgilangan:

- sudga berilgan ijro varaklari bo'yicha - 3 yil;
- xo'jalik sudiga berilgan ijro varaklari bo'yicha - 6 oy;
- mexnat anglashmovchiliklari bo'yicha - 3 oy.

Agar to'lovchi hisobida mablag yo'k bo'lsa, inkasso topshiriknomasi 2 sonli kartotekaga o'tkaziladi va konunda belgilangan tartibda, navbat bilan to'lanadi.

Bankning aybi bilan inkasso talabnomasi bajarilmagan takdirda, konunchilikda belgilangan tartibda bank javobgar hisoblanadi.

Valyuta operastiyalari – tashki iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi pul birligini va xorijiy valyutani to'lov mablagi sifatida ishlatalishi bilan boglik operastiyalardir. O'zbekiston Respublikasi xududiga valyuta boyliklarini kiritish va chiqarish, xalqaro pul ko'chirmalari xam valyuta operastiyalariga kiradi.

Valyuta operastiyalari joriy operastiyalar va kapital xarakati bilan boglik operastiyalarga bo'linadi.

Joriy valyuta operastiyalariga quyidagilar kiradi:

- tovarlar eksport va importi bo'yicha hisob kitoblar, valyuta boyliklari oldi sotdisi, intelektual huquqlarni sotish bilan boglik operastiyalar;
- bank qo'yilmalari, kreditlar, investisiya va boshqa operastiyalar bo'yicha foizlar, divident va boshqa daromadlarni davlat xududiga ko'chirish;
- savdoga boglik bo'limgan ko'chirmalar, ish xaklari, aliment, me'ros va boshqa shunga o'xshash operastiyalar.

Kapital xarakati bilan boglik valyuta operastiyalariga:

- investisiya, shu bilan birga qimmatbaxo qog'ozlarni sotish va sotib olish;
- kredit berish va olish;
- mablaglarni jalb etish va ularni qo'yilmalarga joylashtirish;
- to'lovlar ni amalga oshirish uchun moliyaviy operastiyalar.

Xorijiy valyutada operastiyalarini amalga oshirish tartibi, xamda xorijiy valyutada to'lov hujjalardan foydalanish O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan Moliya Vazirligi bilan kelishilgan holda o'rnatiladi.

Valyuta operastiyalarini tekshirish davomida auditor quyidagilarga e'tiborni karatishi lozim:

- xorijiy valyutada mijozlarning eksport-import operastiyalari bo'yicha hisob kitoblari;
- xorijiy banklar bilan korrespondentlik alokalarini o'rnatish;
- xorijiy valyutada oldi-sotdi operastiyalarini amalga oshirish;
- amaldagi konunchilikka ko'ra fukarolarga valyuta xizmatlarini ko'rsatish;

- savdoga oid bo'Imagan operastiyalar, ayirboshlash punktlari ishlari, ularning bank talablariga ko'ra jixozlanganligi;
- tovarlarni eksport qilishdan tushgan valyutalarni nazorat qilish;
- rezidentlarning import kontraktlari bo'yicha valyutalarni nazorat qilish.

Bank valyuta hisoblari va buxgalteriya moddalarini kayta baholashni tekshirishda quyidagi hujjatlardan foydalilanadi: kayta baholash vedomosti, "Valyuta mablaglarini kayta baholash" balans hisobvaragidan ko'chirma, ochiq valyuta holatini yuritish bo'yicha hisobot, memorial order balans.

Valyuta bozoridagi talab va taklifga ko'ra o'rnatiladigan Markaziy bank valyuta kursi bo'yicha xorijiy valyutalar kayta hisobga olinadi. Kursning o'zgarishi xorijiy valyutadagi hisoblarni kayta baholashni tastazo etadi. Kayta baholash natijalari "Valyuta mablaglarini kayta baholash hisobvaragida aks ettiriladi. Ushbu balans hisobvaragi o'ziga ikkita hisobvaraq(subschet)ni "Valyuta mablaglarini kayta baholashdagi kurs farklari" va "Valyuta holati bo'yicha kurs farklari"ni oladi.

Amaldagi tartibga ko'ra xorijiy valyutada asosiy vositalar sifatida kiritilgan ustav fondi kursining boshqa valyutaga nisbatan o'zgarishi bo'yicha kayta baholanmaydi.

Xar yili 31 dekabrning kunlik yakuniy holati bo'yicha "Valyuta holati bo'yicha kurs farklari" hisobvaragi koldigi belgilangan tartibda "Operastion va turli xarajatlar" va "Operastion va turli daromadlar" hisobvaraklariga o'tkaziladi. Shu bilan birga bu balans hisobvaraklaridan "Foya va zararlar" hisobvaragiga o'tkaziladi. Xorijiy valyutalarni kayta baholashni audit qilishda so'm kursining

xorij valyutasiga nisbatan kursi to'g'ri o'rnatilganligi, "Valyuta holati bo'yicha kurs farklari" hisobvaragidagi koldikning hisobot ma'lumotlariga mos kelishi, "Operastion va turli xarajatlar" va "Operastion va turli daromadlar" hisobvaraklariga koldiklarning o'z vaqtida o'tkazilganligiga e'tiborni karatishi lozim.

5.3. Hisob-kitob operastiyalari auditি yakuni bo'yicha ma'lumotlarni umumlashtirish

Áàíê àóäèòè áóõäàëòåðèýäàäè òûëâ ïîðàöèýëàðè Úçáåêèñòï Ðåñïóáëèêàñè ìàðêàçèé áàíêíèíä 2008 yilda qabul qilingan 1834-éûðèqïïà òàëàáèää àæââíá áåðèø, áåðìàñëèäèíè õàì òåéøèðàäè. Áó éûðèqïïà òàëàáèää àñîñàí har áèð õûæàëèé þðèòóâ÷è ñóáúåêò ó÷óí àëîñèäà hisob âàðàg'è î÷èëèá óëàðíèíä hisobè áàíê áîø ìóõîñèáèíèíä ìàúëóì äàôòàðèää qàéä ýðèá áîðèëäè.

Áó äàôòàðää õûæàëèé þðèòóâ÷è ñóáúåêòíèíä har áèðè ó÷óí ðàðòèá ñïíè, øó ðàqàì îðqàëè óëàðää ñ÷åðëàð î÷èëäè áà äîèíèé ðàâèøäà èøëàðèëäè. Áääð õóæàëèé þðèòóâ÷è ñóáúåêò óç ðàîëëýðèíè òóãàòñà øó äàôòàðää hisob ðàqàìèíèíä ,ièëääí áàqðè êûðñàòèëäè.

Áó äàôòàð áàíêíèíä áîø ìóõîñèáèää ,êè óíèíä ûðèíáîñàðèää áèðèëðèëäàí áûëëá óëàðääí ñàqëàíäè. Aloxida (Ileöåâíé) ñ÷åðëàðää ìàúëóì òûëâ õóææàðëàðè àñîñèäà þðèòëëäè. Êóííèíä èêëèí÷è ýðìèäà hisobëàð ó÷óí 2 íóñõàäà ëëöåâíéàð îëëíèá óíèíä áèð íóñõàñè êóíëèé ìåíðèàë õóææàðëàð áàæàðóâ÷è ìóðàðàññèñíèíä àëîñèäà øðàïïè áèëàí òàñäèqëàíäàí ñîëäà ñàíàñè qûéëëëá òëëëëäè, èêëèí÷è íóñõàñè áàíê ìèæîçëäà, èêëèí÷è êóíè áàíêäà òûëâ ïîðàöèýñè áàæàðëëäàíëëäè

ðàñäèqëàíäàíè áèëäèðèø ó÷óí áåðèëàäè. Õóääè øóíèíäååê ðûëîâ ïäðàöèÿñè qàéñè õóææàò àñïñèäà ûòêàçèëäàí áûëñà óíèíã áèð íóñðäñè èëîâà qèëèíàäè.

Àääàðääà ìèæîç 20 êóí è÷èäà ûç íëäàí øàõñèé ñ÷åðëàðèíèíã êû÷èðìàñèäà ýúòèðîç áèëäèðìàñà, ìèæîçíèíã hisob ðàqàìèäàäè qïëäèq òàñäèqëàíàäè. Àóäèò øó êóíëèé ðûëîâ ïäðàöèÿëàðèíè ìàúëóí õóææàòäàäà àñïñàí ðåêøèðàäè.

Êóíëèé õóææàòëàðäääè êàì÷èëèëëàð áàíê ðàõáàðèÿòèäà ìàúëóí qèëèíàäè. Êóíëèé ýëåêòðíí ðûëîâ ïäðàöèÿëàðè áûéè÷à ìåúïðèàäè õóææàòëàð áåðèëàäè. Óëàð óíóìèéëàøòèðèëèá áóõäàëòåðèÿ æóðíàëè òóçèëàäè. Har áèð ìåúïðèàäè õóææàò øó æóðíàëè áèëàí òàqqîñëàíàäè. Íaqä ñûìëàð âà âàëþòà áèëàí áóëäàí ïäðàöèÿëàð óíóìèé êàññà áèëàí òàqqîñëàíàäè.

Òàqqîñëàð íàðèæàñè ðûg'ðè ÷èqqäí õíëëàðääà áàíêíèíã êóíëèé áàëàíñè áåðèëàäè. Áàëàíñèíã àêðèâ âà ïàññèâ ðíííëàðè ñíëèøòèðèëàäè, ðûg'ðè ÷èqqäíäàí êåéèí áàíê áîøëèg'è âà áîø ìóðñèá òàñäèqëàéäè. Áàíê àóäèòè áèðèí÷è 10 êóí è÷èäà øó õóææàòëàðíè qàéòà ðåêøèðèá, êàì÷èëèëëàð, áûëäàí õíëäà óëàðíè êûðñàðèá ûòàäè. Ëàì÷èëèëëàð áûëäàí õíëäà àóäèò âà áîø ìóðñèá ðíííëàäàí àêò òóçèëàäè âà øó êóíèíã óçèäà ëèöåâîé ñ÷åðëàðääà ûçäàðòèðèø êèðèòèøäà áîø ìóðñèá ðíííëàäàí êûðñàðòà áåðèëàäè. Ðûg'ðèëàíäàí ïðääðëàð 4 íóñðäàäà áûëäàäè âà óíäà qàéñè õóææàòäàäà âà éóðèqííàäà àñïñàí ûçäàðòèðèø êèðèòèëäàíëèé êûðñàðèëàäè.

Àóäèòðëëèé hisobotiíè òóçèø ó÷óí àóäèòðëëèé èñáîòëàðè ìóðèì àñïñ hisobëàíàäè. Àóäèòðëëèé òåêøèðóâèíèíã àñïñèé kèñìè àóäèòðëëèé ìàúëóïðëëàðèíèíã òóðëàðèíè, ìåðîäëàðèíè âà ìàíàëàðèíè aniqëàð hisobëàíàäè. Àóäèòðëëèé ôèðìàëàðè kàíäàé ìåðîäëàðääàí

Ôîéäàëàíèøè, óëàðíèíã òàñäèk ó÷óí àñîñëàðè àóäèòîðëèê ôöëîñàñèíèíã èøí÷ëèëèäèíè òàí îëèøää àíèëëèk êèðèòäæ.

Áóõäàëòåðëý hisobîòèíèíã èøí÷ëèëèäè to'g'riñèäà àñîñëè ôèëðôñèë këëèø ó÷óí àóäèòîð åòàðëè÷à àóäèòîðëèê èñáîòëàðèíè îëèøè ëïçèì. Áóëàð:

À) áóõäàëòåðëý hisobèäà íâîðîò âà ñàëüäîëàðíèíã to'g'ri àêñ ýòòëðëèëøèíè ñèí÷ëëèäà òåêøèðèø;

Á) àíàëëèòèê èøëàð;

Â) è÷êè íàçîðàòíè òåêøèðèø. Àóäèò ïðîäðàììàñèäà àóäèò èñáîòëàðèíè òuiëàø ó÷óí kàíàkà àóäèò àíàëëè, òèäà àà óíèíã õàæìèäà ýúòèáîðíè kàðàòèø ëïçèì.

Àóäèòîðëèê òåêøèðóâè ó÷óí ìàúëóïòëàðíèíã kàòúèé õàæìè áåëäèëèàíàäàí. Àóäèòîð o'zéíèíã êàñáèé kîáëëëëòëäàí êåëëà ÷ekëá, iqtisodèé ñóáúåêòíèíã áóõäàëòåðëý hisobîòè haqida õóëîñà áåðèøè ó÷óí ìàúëóïòëàðíèíã õàæìèíè ìóñòàkèë áåëäèëèäè. Àóäèò èñáîòëàðèíè îëèø ìåðîäëàðèíè aniqëàøäà ïëëëëëèé ìàúëóïòëàð ìgèøè ìòïëëëèäèíè hisobäà îëèø êåðàê.

Àóäèòîðëèê èñáîòëàðè è÷êè, tashqi âà àðàëàø bo'liøè ìóïëèí.

È÷êè àóäèòîðëèê èñáîòëàðè iqtisodèé ñóáúåêòäàí ìgçàêè ,êè ,çìà øàêëäà îëèíèøè ìóïëèí.

Tashqi àóäèòîðëèê èñáîòëàðè ó÷óí÷è òîïíäàí ,çìà øàêëäà îëèíàäè. (îäàòäà àóäèòîðíèíã ,çìà ñuðîâèäà êuðà)

Àðàëàø àóäèòîðëèê èñáîòëäà ,çìà ,êè ìgçàêè òàðçäà iqtisodèé ñóáúåêòäàí îëèíäàí ìàúëóïòëàð õàìäà ,çìà òàñäèkëàíäàí øàêëäà ó÷èí÷è øàõñëàðäàí îëèíäàí ìàúëóïòëàð êèðàäè.

Àóäèòîðëèê òàøëëëòë ó÷óí tashqi àóäèòîðëèê èñáîòè ýíã àðìëëëëè âà èøí÷è hisobèäàíäè. Èåéëíäè uðèíëàðäà àðàëàø âà è÷êè àóäèòîðëèê èñáîòëàðè òóðàäè.

Àóäèòîðëèê èñáîòëàðè èøíi÷ëè âà åòàðëè bo'liøè ëïçèì. Óëàðíèíã åòàðëèëèäè õïëàòäà kàðàá è÷ëè íàçîðàò ñèñòåìàñè áàõïñèäà âà ðèñê äàðàæàñèäà kàðàá áåëääëàíäè. Àóäèòîð íáúåêòèâ âà àñïñëè õöëîñà òóçèøè ó÷óí åòàðëè äàðàæàäà ñèôàòëè èñáîòëàð òuïëàøè êåðàê.

Àóäèòîðëèê ôèðìàñèíèíã o'zè òuïëàäàí èñáîòëàðè, îääàòäà, iqtisodèé ñóáúåêò òakäèì ýòäàí ìàúëóïòëàðäàí èøíi÷ëëðîk hisobëàíäè. Øóíèíã áèëàí áèðäà ,çìà øàéëäääè õóææàòëàð ígçàéè ïëèíäàí èñáîòëàðäàí èøíi÷ëëðîk hisobëàíäè.

Àóäèòîð òïïïèäàí òuïëàíäàí èñáîòëàð áóöääëðäðëý hisobè âà è÷ëè íàçîðàò òèçèìèíè áàõîëàø áuéè÷à kàéäïïàëàðäà, áëàíéëàðäà, æàäâàë âà áà ííïàëàðäà àêñ ýòòëðëëëøè ëïçèì. Íëèíäàí èñáîò ìàúëóïòëàðè àóäèòîðëèê õöëîñàñèíè òóçèøäà âà òåêøèðëëà, òäàí êîðöïíà ðàõáàðëëà òóäèò íàòèæàëàðè áuéè÷à hisobîò áåðèøäà ðîéääëàíéëäè.

+isqacha xulosalar

Naqd pulsiz hisob-kitoblarni amalga oshirish Markaziy banki Boshqaruvining 2002 yil 12 yanvardagi 1-4 (60)-sonli qarori bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida nizom» ga asoslanadi. Tijorat banklarining muhim operastiyalaridan biri iqtisodiyotda faoliyat yuritayotgan xo'jalik sub'ektlarining o'zaro to'lovlarini o'tkazib berish hisoblanadi. Bunday tur operastiyalar bankning hozirgi kunda asosiy daromad keltiruvchi operastiyasi bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi banklari nakd pulsiz hisob kitoblarni O'zbekiston Respublikasi konunchiligida va Markaziy bank normativ aktlarida o'rnatilgan

tartibda amalga oshiradi. Hisob operastiyalarini auditorlik tekshiruvini o'tkazish Nakd pulsiz hisob kitblar to'g'risidagi Nizomga asoslanadi. Banklarda bir xil hujjat oborotini tartibga soluvchi Nakd pulsiz hisob kitblar to'g'risidagi Nizom korxonalar tomonidan hisob kitob shaklini tanlashda erkinligi, ularni shartnomada ko'rsatish va banklarning korxona shartnomaviy alokalariga aralashmaslik tamoyilidan kelib chiqadi.

Nakd pulsiz hisob kitoblarni amalga oshiruvchi korxonalarini tekshrishda asosiy auditorlik standartlari hisob kitob formalari to'g'risidagi nizom, hisobvaraklardan mablaglarni fakatgina mablag egasi farmoyishiga kura olish tartiblaridan kelib chiqadi. Áàíê àóäèòè áóõääèöåðèÿäæ è òûëîâ ïiåðàöèÿëàðè Ûçáåêèñòíí Ðåññóáëèàñè ìàðêàçèé áàíéíèíã 61-éúðèqííà òàëèàáèää àæàâíá áåðèø, áåðìàñëèäèíè õàì òåêøèðàäè. Áó éûðèqííàäà àññàí har áèð õûæàëèé þðèòóâ+è ñóáúåêò ó÷óí àëîðèäà hisob âàðàg'è î÷èëèá óëàðíèíã hisobè áàíê áîø ìóõîñèáèíèíã ìàúëóì äàôòàðèäà qàéä ýòèá áîðèëàäè. Àóäèòîðëèé òåêøèðóâè ó÷óí ìàúëóìòëàðíèíã kàòúèé õàæìè áåëäèëàñàäí. Àóäèòîð o'zèíèíã êàñáèé kîáèëèÿðèäàí êåëèá +èkèá, iqtisodèé ñóáúåêòíèíã áóõääèöåðèÿ hisobîòè haqida õóëîñà áåðèøè ó÷óí ìàúëóìòëàðíèíã õàæìèíè ìõñòàkèë áåëäèëàéäè. Àóäèò èñáîòëàðèíè îëèø ìåòîäëàðèíè aniqëàøäà ëïëèÿâèé ìàúëóìòëàð îgèøè ìòíéèíëäèíè hisobäà îëèø êåðàé.

Nazorat savollari

1. Íàqä ïóëñèç hèññá-êèòîáëàðíèíã ìàçìóíè âà àhàìèÿòè íèìàäàí èáîðàò?
2. Òo'ëîâ òïïøèðèqííàñè áo'éè÷à hèññá-êèòîáëàðíèíã àâçàëëèé âà êà÷èëèëäàðè íèìàäàí èáîðàò?
3. Àêöåïòíèíã ìàçìóíè âà òóðëàðèíèíã òàâñèôèíè êåëòèðèíã?

4. Òo'ëîâ òàëèááññàñè áo'éè÷à ñiâðàöèÿëàð auditèíèíâ þðèòèëëøè êàíäàé òàððèáäà àìàëää ïøèðëëàäè?
5. Àêêðåäèòèâ áo'éè÷à hëñîá-êèòîáëàðíèíâ ìàçìóíè, êàì÷èëèâ âà àâçàëëëëäðè íèìàëàðääí èáîðàò?
6. Àêêðåäèòèâ áo'éè÷à hëñîá-êèòîáëàðíèíâ auditi qanday amalga oshiriladi?

VI-BOB. TIJORAT BANKLARI KREDITLASH FAOLIYATINI BAHOLASH VA UNING TAHLILI

6.1. Banklarning kredit siyosati va unga qo'yilgan talablar

Tijorat banklarning kreditlashni amalga oshirish borasidagi chora-tadbirlari yig'indisi kredit siyosatini tashkil etadi. Kredit siyosati banklarning kreditlash operastiyalarining asosi bo'lib, unga ko'ra faoliyat yuritiladi. Demak, tijorat banklarining barqaror faoliyat yuritishi uchun kredit siyosati puxta ishlangan hamda belgilangan talablarga javob berishi kerak.

Bu talablar esa asosan O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tomonidan qo'yiladi va belgilangan me'yorlarga javob berishi kerak. Tijorat banklari kredit siyosati O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 02.03.2000 yilda 905- son bilan ro'yxatga olingan «Tijorat banklari kredit siyosatiga nisbatan qo'yiladigan talablar to'g'risida» Nizomga asoslanadi.

Bankning kredit siyosati - kreditlash jarayonida yuzaga keluvchi tavakkalchilikni boshqarishda bank rahbariyati tomonidan qabul qilinadigan choralar va uslublarni belgilovchi hamda bank rahbariyati va xodimlarini kreditlar portfelinii samarali boshqarishga doir ko'rsatmalar bilan ta'minlovchi hujjat bo'lib hisoblanadi. Kredit siyosati bankning kredit faoliyati maqsadlarini aniq ko'rsatib beradi

va aniqlaydi. Tijorat banklari kredit siyosati alohida hujjat sifatida ishlab chiqariladi va bank Kengashi tomonidan tasdiqlanadi. Har bir bank o'z kredit siyosatini ishlab chiqishi va amalga joriy etishi lozim. Kredit siyosatini ishlab chiqish va ijro etish yuzasidan javobgarlik bank Kengashi va Boshqaruvi a'zolari, bankning boshqa mansabdor shaxslariga yuklatiladi.

Kredit siyosatining tavsifi kredit portfelining tarkibiga, bank o'z faoliyatini amalga oshirayotgan hududning iqtisodiyotiga qarab aniqlanadi. Kredit strategiyasini shakllantirishda va tegishli kredit siyosatini tayyorlashda, bank ushbu omillarni hisobga olishi kerak bo'ladi.

Bankning kredit siyosati uning joriy bank strategiyasi va iqtisodiy holatiga muvofiqligini ta'minlash uchun bank Kengashi tomonidan yiliga kamida bir marta tegishli yilning 1 fevraligacha bo'lgan muddatda qayta ko'rib chiqilishi va tasdiqlanishi kerak.

Kredit siyosati bank faoliyati turlariga qarab mazmuni va to'zilmasi jihatidan farq qiladi. Mazkur bo'lim bank maqomi va u joylashgan manzildan qat'i nazar kredit siyosatida aks ettirilishi lozim bo'lgan umumiy masalalar ro'yxatini belgilab beradi.

Bunda kredit siyosatining yo'nalishlarida berilayotgan kreditlarning hajmi va shakli, qisqa va o'zoq muddatli kreditlar o'rtaсидagi nisbat, moliyaviy axborotlarni tahlil etish jarayoni, kredit portfeli hamda mablag'larning qaytarilishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar aks ettirilishi lozim.

Har qanday kredit siyosatining maqsadi odatda quyidagilardan iborat bo'ladi:

o'zoq muddatli investisiyalardan akstiyadorlarga yuqori daromad kelishini ta'minlash,

likvidlikni saqlab turish,
tavakkalchilikni diversifikastiya qilish,
siyosat va tadbirlar birligini kafolatlash,
qonunlar va me'yoriy hujjalarga rioya qilish,
hududning kreditlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish.

Kreditlashning strategik yo'naliishlari bank Ksngashi tomonidan belgilanadi va tasdiqlanadi.

Kredit siyosati kredit berish jarayoniga jalg etilgan kredit xodimining lavozimi va vakolatlariga qarab ularning har biri uchun kreditlash to'g'risida qaror qabul qilish va kredit miqdorini cheklash tartibini belgilab beradi. Kreditlash uchun mas'ul bo'lgan barcha shaxslar vakolatlari kredit siyosatida qayd etiladi.

Kredit qo'mitasi majlislari va uning bank boshqaruvi organlari oldida hisobot berishi davriyligi ham kredit siyosatida belgilanadi. Kredit siyosati bank tomonidan beriladigan kreditlar toifasi va turlarini aniqlashi va belgilashi lozim.

Kredit siyosatida maxsus ssudalarni berish direktiv tamoyillari aniq ifodalangan holda mazkur bank uchun mos kelmaydi yoki maqbul bo'lmaydi, deb hisoblanuvchi kredit turlari va toifalari ham ko'rsatilgan bo'lishi kerak.

Kredit siyosati kreditlashning turli ko'rsatkichlari (kredit turlari, iqtisodiyot tarmoqlari, jo'g'rofiy hududlar va b.) bo'yicha kreditlarning to'planishi darajasini aniqlash va uni monitoring qilish to'g'risidagi talablarni o'z ichiga olishi zarur. Kredit siyosati muntazam ravishda rahbariyatga topshiriladigan tegishli hisobotlarni tayyorlashga doir talablarni belgilashi lozim bo'ladi.

Kreditni to'lash muddati uni to'lashning birlamchi va ikkilamchi manbalarini sinchiqlab baholash asosida belgilanishi kerak. Kredit

siyosat rahbariyat nuqtai nazaridan har xil toifa va turdag'i kreditlarni to'lashning ma'qul dasturlaridan iborat bo'lishi zarur.

Kredit siyosati kreditlar berishning maksimal muddatlarini belgilashi lozim. Ushbu siyosat shuningdek kreditning asosiy summasini kredit to'lash muddatining so'ngida va kredit to'lashning boshlang'ich muddati o'zaytirilayotganda qaytariladigan kredit turlarini berish tartibini ham o'z ichiga olishi kerak. Kredit siyosati to'lovlarni o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash, mablag'larning qaytarilishi va berilgan kreditlar bo'yicha qarzdorlikni undirib olish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga olishi kerak.

Bank kredit siyosati kredit berish bosqichida ham, keyingi monitoring bosqichlarida ham jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy hisobotlariga nisbatan qo'yiladigan talablarni o'z ichiga olishi kerak. Moliyaviy hisobotlarni auditorlik tekshiruvlaridan o'tkazish, naqd pul oqimi va boshqa ma'lumotlar bo'yicha hisobotlarni taqdim etish yuzasidan qo'yiladigan talablar aniq ifodalanishi zarur. Shuni ham qayd etib o'tish lozimki, banklar talab qiladigan ma'lumotlar Milliy Buxgalterlik Hisobi Standartlariga (MBHS) muvofiq taqdim etilishi kerak.

Fikrimizni isboti sifatida shuni aytish kerakki, tijorat banklari kreditlar berayotgan paytda uning muddati va turiga e'tibor qaratishlarini bilan bir qatorda uning tarmoqlarga ajratishi ham kreditlarning qaytishi kabi muammolarnig oldini olishga harakat qilinishini ko'rsatishi mumkin va uni quyidagi jadvalda ko'rishimiz mumkin.

Jadval

«Ipoteka» bankining sanoat tarmokdari bo'yicha kredit portfeli¹¹⁴

(ming A.K.Sh dollar)

¹¹⁴ Ипотека Банк йиллик щисботидан олинган.2008 йил.

	200	2008
+urilish va unga boglik soxalar	90,	91,9
Engil sanoat	-	15,9
Savdo	5,4	10,7
Transport xizmati	6,1	10,4
Xususiy tadbirdorlar	7,8	4,87
Oziq ovqat	-	4,08
Boshqalar	2,6	6,55
Jami	31,	144,

Jadvaldan ko'rinish turibdiki, bankning sanoat soxalari bo'yicha kredit portfeli diversifikasiyasi ancha yaxshilangan. Kredit portfeli to'zilmasidagi ijobiy usishga, asosan, transport, aloka, ko'rilib, kishlok xo'jaligi korxonalariga berilayotgan kreditlar hajmining oshirish evaziga erishildi.

Kredit siyosatida potenstial qarzdorlarning kredit qobiliyatini (likvidlik, qoplanish, muxtorlik koeffisientlari, kapitallashtirish darajasi, garov ta'minoti ekspertizasi va b.) aniqlash uchun ularning moliyaviy ahvolini tahlil qilish tadbirlari batafsil yoritilishi lozim. Bank qarzdorlarning kredit qobiliyati mezonlari va ularni baholash metodikasini aniq belgilab olishi kerak. Bundan tashqari, kredit siyosati qarzdorlar tomonidan biznes rejaga buyurtmalar portfelining to'zilishi va bank kreditidan foydalangan holda ko'rsatiladigan xizmatlar, ishlab chiqariladigan tovarlarni sotish bozorining mavjudligini kiritish bo'yicha talabni o'z ichiga olishi kerak.

Kredit siyosati muayyan turdagи qimmatliklar (ko'chmas mulk, avtomobillar va b.) garovi asosida beriladigan ssudalarning maksimal miqdori limitlarini o'z ichiga olishi hamda ta'minlangan ssudalarning har bir turi uchun kredit hujjatlari to'plamini rasmiylashtirish tadbirlarini belgilashi lozim. Bank kredit siyosatida

garov kreditlashning uni berish vaqtidayoq kreditni to'lash manbasi (naqd pul yoki davlat qisqa muddatli obligastiyalari (xazina veksellari) bilan ta'minlangan kreditlar bundan mustasno) hisoblangan yagona asosi bo'lmasligi belgilab qo'yilishi zarur.

Kredit siyosati garovga olingan mulk turiga qarab garov BOBiga nisbatan qo'yiladigan talablar va kreditning garov qiymatiga nisbatini o'z ichiga olishi kerak. Mazkur bandda garovi sinchiqlab baholanishi va uning bozor qiymati uni sotish lozim bo'lgan paytda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan zarar o'rnnini qoplashi lozimligi aniq yoritilishi zarur.

Hujjatda garov BOBi mustaqil baholovchi va ichki bank baholovchisi tomonidan baholanadigan hollar ko'rsatib o'tilishi kerak. Turli garov toifalarini baholash uslublari batafsil aks ettirilishi lozim. Siyosat ko'chmas mulk, ishlab chiqarish jihatlari va iste'mol kreditlarini moliyalash uchun beriladigan kreditlarni to'lash hisobiga qarzdor tomonidan bo'nak to'lovlarini kiritishga doir muayyan talablarni o'z ichiga olishi zarur.

Kredit siyosatida kreditlarni tasniflash tizimi aniq ifodalanishi lozim. Kredit xodimlari kredit portfelidagi barcha ma'lum bo'lgan salbiy o'zgarishlar to'g'risida rahbariyatga xabar berishlari kerak. qarzdor yoki garov ahvoli yomonlashishini oldindan aniqlash ehtimoliy yo'qotishlarni kamaytirish uchun juda muhimdir.

Kredit siyosati kreditlarning barcha toifalari bo'yicha "to'lovsizlik" tushunchasining aniq ifodalanishi, foizlarni o'stirmaslik mezonlari, shuningdek bank Boshqaruvi va Kengashining tegishli hisobotlariga nisbatan talablarni o'z ichiga olishi lozim. Hisobotlarda ahvolning yomonlashishi, yashirin zararlar sabablari va sog'lomlashtirish rejalari batafsil bayon etiladi.

Kredit siyosat qarzlarni qaytarishga doir izchil bosqichma-bosqich chora-tadbirlar ko'rinishini talab qilishi kerak. Raxbariyat Markaziy bank tomonidan belgilangan talablarga muvofiq kreditlarni hisobdan chiqarish tadbirlarini ishlab chiqishi lozim.

Kredit siyosati turli kreditlar va qarzdorlar bo'yicha belgilanuvchi foiz stavkalarini aniqlashda foydalaniladigan omillarni o'z ichiga olishi kerak. Bunda hech bo'limganda resurslar qiymati, kredit bo'yicha xizmat ko'rsatishga doir ko'tilayotgan xarajatlar, vositachilik haqi, ma'muriy sarflar, ehtimoliy yo'qotishlarga qarshi zaxiralar va bank marjasi baholanishi zarur.

Kredit siyosati bank bilan bog'liq shaxslarga beriladigan kreditlar bo'yicha Markaziy bank talablariga muvofiq keluvchi limitlarni o'z ichiga olishi lozim. Kredit siyosatida bank bilan bog'liq shaxslar bilan bitimlarni qisqartirish yoki ularni to'zishning har qanday imkoniyatlarini bartaraf etish maqsadida bog'liq shaxslarga beriladigan kreditlarni tasdiqlash va qayta tiklash tartibi va tadbirlari belgilab qo'yilishi kerak.

Kredit siyosatida kafolatlar va akkreditivlarning maqsadi va ishlatilishi, mansabdor shaxslarning bunday majburiyatlarni chiqarishga doir vakolatlari va bunday vositalar chiqarilishi mumkin bo'lgan hollar, shuningdek ularga doir hujjatlar va hisobotlarga nisbatan qo'yiladigan talablar batafsil yoritilishi lozim.

Balansdan tashqari majburiyatlarni berishda moliyaviy hisobotlar (hujjatlar)ni taqdim etishga oid talablar kreditning istalgan boshqa turlarini berishda foydalaniladigan hujjatlar va hisobotlar bilan bir xil bo'lishi zarur. Tijorat akkreditivlari bo'yicha to'lovlarни o'tkazish, to'lov va yuk ortish hujjatlari (yuk xatlari), sug'urta polislari hamda xalqaro andozalar va tadbirlarga muvofiq talab

qilinadigan boshqa hujjatlarga nisbatan qo'yiladigan qo'shimcha talablar qayd etilishi kerak.

Siyosat bank kredit portfelini vaqtি-vaqtি bilan baholashga javobgar bo'lgan mansabdor shaxslar ro'yxatini belgilashi hamda kredit portfeli sifatini aniqlash va to'zatishlar minimal yuzaga keluvchi yo'qotishlar bilan kiritilishi uchun muammoli kreditlarni aniqlash uchun zarur bo'lgan ichki bank kredit tahlili maqsadlarini belgilab qo'yishi lozim.

Tahlil maqsadlari kredit sifatini aniqlash bilan bir qatorda kreditlash jarayonini boshqarish sifatini baholash, jumladan, tasdiqlangan kredit siyosati muvofiqligini ta'minlash va kredit hujjatlarini rasmiylashtirish tadbiri, moliyaviy tahlil, garovni rasmiylashtirish va baholash, kreditlashga doir vakolatlarni taqsimlash, qonunchilik me'yorlariga riosa qilish.

Kredit siyosati bank xizmatlari va bo'llinmalari tomonidan Bank Boshqaruvi va Kengashiga kreditlashning turli jihatlari bo'yicha topshiriladigan hamda kredit portfeli sifati va kredit portfelini boshqarish bilan bog'liq bo'lgan boshqa ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hisobotlar turi va davriyilagini belgilashi lozim.

Hisobotlar filiallar va bank bo'yicha umuman kreditlash vositalari va yo'nalishlariga qarab tavakkalchiliklarni baholash uchun boshqarishning turli darajalariga moslashtirilgan hamda batafsil yoritilgan bo'lishi kerak.

Bank daromadlarini oshirish, uni jadal rivojlantirish, ichki va tashki moliya bozorlarida uning mavkeini mustaxkamlash masalarini kredit resurslarini rastional va samarali ishlatish, kredit portfeli diversifikasiyasini ta'minlash va kredit risklarini minimallashtirish, kreditlashning asosiy tamoyillariga amal qilish, iqtisodiy normativlarga

rioya qilish, mijozlarga yuqori professional darajada va xizmat ko'rsatishning progressiv uslublarini kullagan holda, xizmat ko'rsatish xamda kreditlashning yangi turlarini amalda qo'llash orkali xal qilishni rejalashtiradi.

Korxonarlarning moliyaviy holatini hisobga olgan holda, kredit qaytarilmaslik riskini minimallashtirish maqsadida, tijorat banklari o'z kredit faolyatida ishonchli kreditlar berishni ham kullaydi.

Ishonchli kreditlar quyidagi shartlar bajarilganda berilishi mumkin:

1. Kredit aniqlovchi koeffisientlar quyidagilardan past bulmasligi kerak:
 - likvidlik- 1,5;
 - koplash- 2,0;
 - avtonomiya -60%;
2. Aylanma mablaglarining aylanuvchanligi bitta aylanishdan ko'p bulmasligi kerak;
3. Kartoteka 2 bulmasligi kerak;
4. Birinchi navbatdagi to'lovlар bo'yicha karzdorlikning yuk bo'lishi;
5. Muddati o'tgan kreditorlik va debtorlik karzlarining yukligi;
6. Realizastiyadan kelgan tushum, sof foydaning usishi dinamikasi, jarima sankstiyalarining yukligi korxonaning mutadil, moliyaviy jixatdan muvozanatli faoliyati ko'rsatkichlariga mos kelishi lozim;
7. Mijozga ushbu bankda 3 yil yoki undan uzoqrok vaqt davomida xizmat ko'rsatilayotgan bo'lishi kerak, va bu muddat ichida kredit bilan foydalanganda bir marta xam kreditlarni qaytarish kechiqtirilmagan bo'lishi kerak;

- Korxona boshqaruvchisi quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak; ma'suliyatlilik, talabchanlik, uyuştirish kobiliyati, tartiblilik.

Bank o'z kreditlarining xududiy va tarmokli joylashuvini, valyuta turlari bo'yicha sistematik ravishda monitoring qilib turadi. Buni u xar oyda risklar bo'yicha, tarmoklar bo'yicha, ta'minlanishi bo'yicha, yunalishi bo'yicha, mikdori bo'yicha, karz oluvchilar turlari bo'yicha, xududlar bo'yicha shakllantiriladigan kredit portfeli asosida amalga oshiradi. Bu Bankka kredit portfeli o'zgarishi dinamikalarini tahlil qilishga va kreditlash jarayonini qabul qilingan kredit siyosatiga muvofik amalga oshirishga imkon beradi.

Iqtisodiy normativlarning bajarilishini nazorat qilish uchun xar oyda risklar va tarmoklar bo'yicha kredit portfeli shakllantiriladi. Bu hisobotni va analitik hujjatni shaklantirish bankka zarur bo'lganda kredit portfelini diversifikasiyalash bo'yicha choralar qabul qilish imkonini beradi va, shu bilan, kredit risklari minimallashtiriladi.

Mijozning kredit kobiliyati quyidagi ko'rsatkichlardan aniqlanadi:

Jadval

Mijozning kredit kobiliyati¹⁵

Nomi	1- sinf	2-sinf	3-sinf
Koplash koeffistienti	> yoki 2	2 >= yoki > 1,0	1,0 > 0,5
Likvidlilik Koeffistienti	> yoki 1,5	1,5 >= yoki > 1,0	1,0 > 0,5
Avtonomiya koeffistienti	> yoki = 60%	60% >= yoki > 30%	30% > 15%

¹⁵ Абдуллаева Ш.З. Банк иши. Т. Молия 2005

Birinchi sinfga kiritilgan korxonalar umumiy shartlar asosida kreditlanadi. Ularga blank kreditlari berilishi yoki muayyan qulayliklar taklif etilishi mumkin. Ikkinci sinf korxonalari xam umumiy shartlar bo'yicha kreditlanadi. Ularga, ba'zi qo'shimcha shartlar bajarilganda, ma'lum imtiyozlar beriladi (ishonchli kreditdan tashkari). Lekin korxonaning qo'shimcha ko'rsatkichlari salbiy bulsa, u omonat deb karaladi. Bunday korxonalar bilan shartnoma to'zilganda qo'shimcha nazorat chora-tadbirlari kelishiladi. Uchinchi sinfga kiritilgan korxonalar kreditga kobiliyatli emas deb karaladi, va fakat mult garovi asosida, yuqori foiz stavkasi bilan kreditlanishi mumkin.

Uchinchi sinfdan past baholangan korxonalarga kreditlar berilmaydi

6.2. Bozor sharoitida banklarning kredit mexanizmi va uning

elementlari auditi

O'zbekiston Respublikasida tijorat banklari asosan universal tipdag'i banklar bo'lib, turli xil kredit operastiyalarini bajarish huquqiga ega va bunda ular mijozlarning keng kamrovli spektriga xizat ko'rsatadilar. Shu bilan birga, yirik banklarning deyarli barchasi xano'zgacha davlat ixtiyorida bo'lganligi sababli (50% dan ko'p kapitali davlat ixtiyorida), mamlakat moliya bozoridagi faoliyat «xududlari» ushbu yirik banklar tomonidan bo'lib olingan, desa xam bo'ladi. Masalan, O'zbekistan Respublikasi Tashki Iqtisodiy Faoliyat Milliy Bankining mijozlari strukturasi uning nomida yakkol ko'rsatilgan, O'zbekiston Respublikasi SQB yoki «Agrobank» va x.k. Bu ularning boshqa tarmoklarga xizmat ko'rsatishi mumkin emas, degani emas, albatta. Banklarning strategik

maqsadi sifatida ko'riladigan bunday yunaltirilganlik fakat ularning asosiy xizmat ko'rsatish soxasini belgilab beradi. Shunga kura, boshidan avtomobil sanoatini kreditlash maqsadida tashkil qilingan «Asaka» Bankining kredit faoliyati xam muayyan milliy, tarmokli va institustional ustunliklarga asoslanadi.

«Ipoteka» Bank quyidagi sabablarga kura kredit xizmatlariga o'z aktiv operastiyalarining birinchi galdagi zaruriy qismi sifatida yondashadi

- kredit xizmatlari korporativ va keng mijozlar bozoridagi rakobatda ustunlikka erishishning eng kuchli kuroli;
- kredit xizmatlari boshqa faol amaliyotlardan keladigan daromadlarga karaganda yuqori daromad olish imkoni.

Bank faoliyatining asosiy ustuvor yunalishi bo'lib bank boshqaruviga berilgan molyaviy mablaglarning yuqori likvidligini xamda ishonchlilagini ushlab turishlari kerak. Bank tomonidan mamlamat ichidagi aktivlarni ko'paytirish siyosati faol olib borilmokda. Bunda, birinchi navbatda, yirik investisiya loyixalarini xamda tashki savdo operastiyalarini kreditlash amalga oshiriladi. Xukumat tomonidan qabul qilingan maxsus yunalishlar doirasida, shu yakin orada kichiq va urta biznes korxonalari tomonidan ishlab chiqariladigan maxsulotning yalpi milliy maxsulotdagi ulushini 25%ga chiqarish maqsadida, Bank kichiq va urta biznes sub'ektlariga kreditlar berishni faol davom ettirmokda.

Bank tomonidan eksport-kredit agentliklari va chet el banklari bilan kulay shartlarda tender asosida mamlakatning eng ustuvor yunalishlari uchun moliyalashtirish mablaglarini jalb etish amalga oshirilmokda.

Bank daromadlarini oshirish, uni jadal rivojlantirish, ichki va tashki moliya bozorlarida uning mavkeini mustaxkamlash masalarini

kredit resurslarini rastional va samarali ishlatish, kredit portfeli diversifikasiyasini ta'minlash va kredit risklarini minimallashtirish, kreditlashning asosiy tamoyillariga amal qilish, iqtisodiy normativlarga rioya qilish, mijozlarga yuqori professional darajada va xizmat ko'rsatishning progressiv uslublarini kullagan holda, xizmat ko'rsatish xamda kreditlashning yangi turlarini amalda qo'llash orkali xal qilishni rejalashtiradi.

Yuz berishi mumkin bo'lgan valyuta almashtirish operastiyalarini erkinlashtirish va kurslarni unifikasiyalashni hisobga olgan holda, buning boshida chet el valyutasidagi kreditlarni kondirish bo'yicha muammolar yuzaga kelishi mumkin bo'lgani sababli, konvertastiya uchun zarur bo'lgan milliy valyutadagi kreditlar kerak bo'ladi. Bunday sharoitda Bank milliy valyutadagi kreditlar mikdorini oshirish va, ayni vaqtda, chet el vayutasidagi kreditlar uchun rezervlarni oshirishni ko'zda tutadi.

Iqtisodiy normativlarning bajarilishini nazorat qilish uchun xar oyda risklar va tarmoklar bo'yicha kredit portfeli shakllantiriladi. Bu hisobotni va analistik hujjatni shaklantirish bankka zarur bo'lganda kredit portfelini diversifikasiyalash bo'yicha choralar qabul qilish imkonini beradi va, shu bilan, kredit risklari minimallashtiriladi.

«Ipoteka» Bank asosan qisqa va uzoq muddatli kreditlar berish amaliyotini kullaydi. Buni quyidagi chizmada yakkol ko'rish mumkin. qisqa muddatli kreditlar salmogi bank portfelida 64% ni tashkil kilgan. Bunday holat aslida dunyodagi banklar amaliyotidan ancha fark kilmaydi. Barcha dunyo banklarida xam qisqa muddatli kreditlar salmogi barcha bank kreditlarining 50%dan yuqori qismini tashkil qilib kelmokda. Bu holatni korxona va firmalarning tovar moddiy qimmatliklarni sotib olishda to'lovlar bilan bo'ladigan kiyinchiliklari natijasida qisqa muddatli kreditlarga tug'iladigan extiyoj,

mamlakatdagi inflyastiya ko'rsatkichlari bilan, umumiyligiqtisodiy holat va, ko'pgina hollarda, bank tomonidan mijozlarga nisbatan ishonchszilik bilan xam tushuntirish mumkin. Amalda O'zbekiston bank amaliyotida ko'pgina banklar uzoq muddatli kreditlardan kura urta muddatli kreditlar berishni ko'prok xush ko'rishadi. Lekin «Ipoteka» bankining uzoq muddatli kreditlarning salmogi (25%) urta muddatli kreditlarnikidan (11%) ko'prok bo'lishi bankning strategik siyosati bilan belgilanadi.

1-rasm

2008 yil 1 yanvar holatiga kredit portfeli to'zilmasi¹⁶

Kredit berishda Bank milliy iqtisodiyotga chet el kapitalini jaib etuvchi soxalarni kreditlashni o'ziga ustuvor maqsad deb biladi. Bank o'z ustavi bilan muayyan soxaga mutaxassislashgani sababli, bu tarmoklar ichida birinchi urinni avtomobilsozlik tutadi, shu bilan birga

¹⁶ Ипотека банк йиллик щисоботидан олинган.2008 йил.

ximiya, turizm, transport, aloka, ko'riliш, kishloк. xo'jaligi va u bilan boglik soxalarni kreditlash xam muhim urin tutadi.

Xukumatning aholini ozik-ovkat mollari va birinchi darajali zarur mollar bilan ta'minlash dasturi doirasida, kredit portfeliga ozik-ovkat va engil sanoatni kreditlash kiritilagan. Bu soxalarni kreditlash xam Bank o'z resruslari hisobidan milliy valyutada, xamda chet el investorlarining manbalarini kaytadan moliyalashtirish hisobidan amalga oshiriladi.

Mikrokreditlar berish orkali iqtisodiyot tarmoklarini, yniksa, kishloк xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirish, kichiq biznes va shaxsiy tadbirdorlikka yordam berish asosan «Ipoteka» bankining filial va boshqarmalariga topshirildi. Shu qisqa vaqt ichida mikrokreditlar bilan iqtisodiyotni ta'minlash ancha rivojlantirildi.

Bankning aholiga ko'rsatayotgan chakana xizmatlarining kengaytirilishi bilan, ite'mol kreditining axamiyati oshmokda. Bunday kreditlarni berish fakat karz oluvchi tomonidan ishonchli a'minot berilganda, masalan, ish joyidan kafolatnoma, yoki ishchi shaxsning karzning 80%dan kam bulmagan qismini koplovchi depoziti ko'rinishida. Iste'mol krediti uzoq muddat ishlatiladigan, asosan milliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan ishlab chiqilgan jixozlarni xarid qilishga beriladi.

Bank o'z kreditlarining xududiy va tarmokli joylashuvini, valyuta turlari bo'yicha sistematik ravishda monitoring qilib turadi. Buni u xar oyda risklar bo'yicha, tarmoklar bo'yicha, ta'minlanishi bo'yicha, yunalishi bo'yicha, mikdori bo'yicha, karz oluvchilar turlari bo'yicha, xududlar bo'yicha shakllantiriladigan kredit portfeli asosida amalga oshiradi. Bu Bankka kredit portfeli o'zgarishi dinamikalarini tahlil

qilishga va kreditlash jarayonini qabul qilingan kredit siyosatiga muvofik amalga oshirishga imkon beradi.

Ayrim hollarda, ob'ektiv sabablar natijasida karzdorning moliyaviy holati yomonlashganda, «Ipoteka» Bank, o'z kredit siyosatiga muvofik, amaldagi kredit shartnomalarini kayta ko'rib chiqishi mumkin. Bunda mijozga olingan kreditlar bo'yicha xizmat ko'rsatish va ularni qaytarish bo'yicha maxsus shartlar taklif qilinadi. Bu shartlarga:

- Kreditlashning umumiy muddatlarini o'zgartirmagan holda, uni qaytarish grafigini o'zgartirish;
- Foizlar tulash grafigini o'zgartirish;
- Kredit bo'yicha foiz stavkasini o'zgartirish;
- Berilayotgan kredit mikdorini o'zgartirish, bunda, albatta, ta'minlanishi bo'yicha xam o'zgartirishlar kiritiladi;
- Konun tomonidan ta'kiklanmagan boshqa turlari.

Bank o'z kreditlash jarayonida mijozlaridan batafsил moliyaviy axborot talab kiladi. Moliyaviy axbort Bank tomonidan kredit berish bo'yicha masala ko'rيلayotganda ishlatiladi, bunda hisobotlar oldingi ikki yil uchun, va keyinchalik butun kreditlash jarayoni mobaynida doimiy ravishda tahlil qilinadi.

6.3. Kreditlash usullari, kredit portfeli va ularni iqtisodiy tahlili

Bozor munosabatlarining rivojlanishi respublika banklarining kredit berish normativ bazasini tubdan takomillashtirishni shartlari ijobjiy tomonga o'zgardi. Ularning o'ziga xos muhim xususiyatlari quyidagilardan iborat. Birinchidan, endi ob'ekt emas, balki sub'ekt kredit oladi va ikkinchidan kredit qaytarilishning ta'minlanganligi ssuda berishning majburiy sharti hisoblanadi.

Koidalarga kredit berishning quyidagi yangi shakllarida ko'zda to'tilgan:

- «kredit liniyasini ochmasdan» va «kredit liniyasini ochib» aloxida ssuda hisobvaragidan kredit berish;
- kontokorent-kredit;
- overdraft;
- qimmatli qog'ozlarni garovga quyib kredit berish (garov krediti)
- veksel krediti;

Tijorat banklarining kreditlari, bank faoliyatida asosiy urin tutgan operastiyalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi "Bank faoliti va banklar to'g'risidagi konuni" da bank terminiga tushuntirish berilganda, bu tashkilot uchta operastiyani albatda amalga oshirishi kerakligiga urgu berilgan bo'lardan biri, kredit berish operastiyasidir. Jaxon bank faoliyatida, bank terminiga moliyaviy univermag degan tushuncha berilganiga qaramay, kredit operastiyalari barcha banklar faoliyatida muhim urin egallagan. Bir tamondan bank krediti iqtisodiy sub'ektlar uchun zaruriy hollarda vaqtincha yuzaga kelgan moliyaviy kiyinchiliklarni echishda erdam beruvchi muhim manba hisoblanadi. Ikkinci tomondan esa banklar olib borayotgan jarayonlari ichida eng ko'p foyda beruvchi jarayondir.

Bankning kredit operastiyalari uzoq yoki qisqa muddatli bo'lishligi iqtisodiy shart sharoitga boglik bo'ladi. Masalan xozirgi kunda Respublika tijorat banklarning kredit portfelinini muddat bo'yicha tahlil kiladigan bulsak, qisqa muddatli kreditlani salmogi ancha yuqori ekanligini ko'rishimiz mumkin va bu holat nafakat

bizda, balki barcha MDX davlatlariga xam tegishlidir. Bunga sabab kegingi yillarda yuz bergen inflastiyadir.

Bank o'z kredit portfelining sifatini yaxshilash ustida doimo ish olib boradi. Kredit portfelining umumiy sifati xar bir kredit sifatidan shakllanadi. Kredit portfelin baholash Markaziy bankning normativ hujjatlari va bankning ichki yo'riqnomalari asosida amalga oshiriladi. Risk darajasidan kelib chiqkan holda kredit portfeli besh guruxga bo'linadi. Birinchi guruxga yaxshi va subsidiyalangan kreditlar kiritiladi, ularning qaytarilishiga gumon bulmaydi.

Kredit operastiyalarining, bank faoliyatida eng riskli jarayonlardan biri hisoblangan, bir vaqtda uning daromadliligi xam yuqoridir. Bugungi bank tajribasi shuni ko'rsatmokdaki, rivojlangan davlatlar banklari daromadida, kredit jarayonlaridan olingan foiz daromadi salmokli ulushni tashkil etmokda. Respublika banklari bo'yicha, kredit jarayonlardan olingan daromadlarning operastion daromaddagi ulushini quyidagi jadval asosida tahlil qilishimiz mumkin.

Jadval

Kreditlarning jami aktivdagi salmogi (mln.sum hisobida)¹⁷.

Bankning nomi	Jami aktiv	jami kredit	Kreditning aktivdagi ulushi % hisobida
OATB Paxtabank	31588	16628	52,6
OAT SQB	35993	14850	41,3
AT G'alla bank	6154	3477	56,9
ATIB Ipoteka banki	4657,7	2621,3	56,3

¹⁷ Банкларнинг 2008 йил хисоботларидан олинган.

Karzdor moliyaviy jixatdan ustoychivo'y, etaricha kapital darajasiga ega, barcha majburiyatlarini kondirish uchun etaricha pul mablagi okimiga ega. Zalog xarakteristikasi «yaxshi ta'minlangan kredit» kriteriyalariga mos keladi. Ikkinchisi «standart» kreditlar sinfiga ba'zan muddati kechiqtirilgan ssudalar schetiga 30 kundan kungacha qo'yilishi mumkin bo'lgan kreditlar kritiladi. Uchinchi guryxra «substandart» kreditlar kiradi, ular bo'yicha yakkol ko'rinish turgan kamchiliklar bo'lib, karzning boshlangich shartnoma shartlari bo'yicha qaytarilishi gumon tugdiradi. Bunday kreditlarga odatdagidan yuqorirok risk xosdir. Turtinchi guruxga gumonli kreditlar kiritiladi, ularning o'z vaqtida kondirilishi gumonli, lekin ularda ba'zi ijobiy faktorlar mavjudki, ular kelajakda kredit sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Beshinchi guruxga umidsiz kreditlar kiradi, ularning kaitarilishi mumkin emas, ularning kiromati shunchalik pastki, uni Bank aktivi sifatida hisobda olib turishni davom ettirish maqsadga muvofik emas. Kredit portfeli holati xar oyda Monitoring boshqarmasi tomonidan tahlil qilinadi, tahlil materiallari Bank boshqaruviga ssudalar bo'yicha yukotishlar riskini pasaytirish maqsadida muayyan karor qabul qilish uchun takdim etiladi. Kredit portfeli sifati tahlili ssudalar likvidligi va kredit qo'yilmalari diversifikasiyasini nuktai nazaridan amalga oshiriladi. Ssudalar likvidligi ularning qaytarilishi ishonchliligi bilan ulchanadi.

Yuqorida yozib o'tilganlar shundan darak bermokdaki, bizning banklarimiz faoliyatida, kredit operastiyalariga daromadliligi jixatidan tenglashadigan operastiya yuk. Risklilik darajasiga qaramay, banklar bu jaraenden aktiv foydalanadilar, va ko'pincha banklarning iqtisodiy faoliyatida kiynchiliklar paydo bulsa, bu albatta

kredit operastiyalarida yul qo'yilgan xatoliklar sababli, yuzaga keladi. Kredit portfelining sifati, birinchi darajada, bank operastiyalarining sifatini bildirishi kerak. Banklarning kredit berish funkstiyasining sifatli, amalga oshirilishi, ular joylashgan regionlar iqtisodiy faoliyatining rivojiga xam katta xissa qo'shadi.

6.4. Tijorat banklarining kredit portfelini audit qilish.

O'zbekiston Ðâññioáëèêàñè òåppèòîpèýñèäàäè xo'jalik ñóáüåêðëàpèäà ðèæîpàò áàíêëàpè ðîññìèäàí êpåäèò mablag'ëapèíè àæpàòèø "Áàíê áà áàíêëàp ôàíêëýðè" to'g'riñèäàäè qonunäà àñññàí âà boshqa qonunèé õàìäà ìåü,pèé õóææàðëàp àñññèäà àìàëäà îøèpèëàäè. Óíäà êpåäèò qaytàpèëèøè, òuëàíèøè, òàüìèíèøè, ïóääàðëëèäè âà maqsadëè ñàpôëàíèø øàpòëàpèäà àìàë këëèíàäè.

Êpåäèò áåðèøäà ìóëë÷ëëèë òópèäàí kàðüèé íàçàð øàpòíñìàëàp àñññèäà ïëèá áîpèëàäè. Êpåäèòëàp hisob pàkàìëàp ï÷ëëäàí áàíêëàp ðîññìèäàí àæpàòèëàäè.

Àóäèòîpëëëê ôàíêëýò kîèäàëàpèäà áèññàí àóäèòîpëàpíèíä o'zëàpè íípiàðèâ àêðëëàpè òàëàáèäàí, øàpòíñìà øàpòëàpèäàí êåëëà ÷èkkäí õïëäà o'zëàpè òåêðèpèø òàððèáëàðè âà óñëóáëàpèíè aniqëàðàäè. Àóäèòîp êpåäèò ííåpàöèýëàpè to'g'ri pàññèéëàðòèpèëäàíëëèíè êupèø ó÷óí ó êpåäèò òàëàáññìàñèäà èëïâà këëèíàäí quyidaäè õóææàðëàpíè êupèá ÷èkèø êåpàâ:

1.Êpåäèò òàëàáññìàñè. Êðåäèò òàëàáññìàñèíè êuðèá ÷èkèøäà, áèç ýíä àñññèé ìàúëóññòëàðäàí áèðè ìèæîç íëñìk÷è áuëäàí êðåäèò to'g'riñèäà kèñkà÷à ìàúëóññò áåðèëàäè. Óíäà êðåäèò ñóñìàñè, ìàêññàäè, òóðè, ìóääàðè âà òàùìèñò èuðñàðëëàäè. ìèæîçëàðíèíä ðóðèäà êàðàá óëàðíè aniqëàéëäàí har õèë õóææàðëàð òàëàáññìàñè

èëîâà kèëèìàäè. Áóëàðäà: òàúñèñ÷èëàð øàðòïïàñèäàí íóñöà; ïë-
íóëéäàí ôîéäàëàíèø ó÷óí ãóâîöïïà , êè ïë-ìóëéíè o'zèäà òåäèøëëèäè
to'g'riñèäà ïòàðèàë èäîðàäàí òàñäèkëàíäàí õóææàò; ôókàðï
ïàñïðòè âà boshqa õóææàðëàð èëîâà kèëèìàäè.

2. Íoë oqimèíèíä òàðëèëëè. Íoë oqimèíèíä òàðëèëëè èêëëè vaqtäàäë ààëàíñíè òakkîñëàø àñîñèäà àìàëäà îøèðèëäëè âà har õëë ôííäëàð haràêàðèíè aniqëàøíè éuëäà kuÿäè. Áó hisobîò ðåñóðñëàðèíè èøëàðèëëøèíè êuðñàðàäë.

3. Áóõääëòåpèÿ áàëàíñè, îõèpäè hisobîò äàâpèäà âà to'lov
ïöäääàòè uòäàí, ýüíé 60 êóíääí þêîpè áuëäàí äåáèòôîp, êpåäèòôîp
qarzëàp haqida ìàüëóìòëàp áåðèø êåðàê.

4. Ôîéäà âà çàpàpëàp to'g'riñèäà hisobîò êîðöïíàíèíã áèð éèë
ääâîïèäàäè ôàïëëýòèäà ôîéäà âà çàðàðëàð bo'yì÷à aniq
ìàúëóïòëàðíè kàìðàá ïëàäè, áóíäà ñîô ôîéäà âà óëàðíè òàkñèìëàíèøè
êëðàäè.

5.Boshqa êpåäèòîpëàpääí îëèíäàí qarz mablag'ëapè âà bo'sh mablag'ëapíè boshqa áàíêëàpää saqlaíèøè haqida ìàúëóïòïïà.

6.O'z êàïèòàëè áèëàí boshqa êîpõîíàëàpíèíà òàøêèë kèëääàíëèëè to'g'riñèäà ìàüëóíò. Áóíäà o'z mablag'è áèëàí boshqa êîðõîíàëàðíè òàøêèë òíïèøëäà õèññàñèíè kuøääàíëèëè to'g'riñèäàëè õóææàòëàð êèðàäè.

7. Áècíåñ ðåæà. Êuïèí÷à êðåäèò òàëàáïìàëàð ýíãè èø áîøëàäàí êîðõíìàëàð áèëàí bog'liq áuëàäè, ýúíè ïïëèÿâèé hisobîò âà boshqa õóææàòëàðääà ýãà áuëìàäàí ìèæîçëàð ó÷óí òóçèëàäè. Áóíäà gnyidaäèëàð êuðñàòëëäàí bo'liøè êåðàê:

âîçîðääà òàêëèô kèëèíàääèäàí ìàõñóëîòëàð ,êè õèçìàòëàð òóðè
âà óëàðíèíã ðåæàñè:

ìàðêåòèíã ðåæàñè(maqsaðè, ðåêëàìà, êîðöïíàíèíã ìàõñóëîòè áèëàí áïçîðääà êèðèá áîðèø bo'yi÷à áàõîñè);

èøëàá ÷èkàðèø ðåæàñè (èøëàá ÷èkàðèøää áuëääí ýõòè, æè, èø êó÷è, àñáîá óñêóíàäà ýääëèäè);

Boshqaðèø ðåæàñè (êîðöïíàíèíã ñòðóêòóðàñè, boshqaðóâ îðääàíëàðè, ìàñëàòàò÷èëàðè);

ÿïëëÿâèé ðåæà (èíâåñòèöèÿ áþäæåòè âà ïïåðàöèíí òàðëëèë, êåëäóñè áåø éèëääà òóçèëääí íåðñïåëòèâ áàëàíñ);

Òàkäèì ýòèëääí õóææàòëàp upääàíèá ÷èkèëääíè âà ìèæîçíè to'lov Kâèëèÿòè kàéñè ñèíôääà ðåäèøëëèëäèíè aniqëàíäàíè to'g'riñèäà õóëîñà pàñìèéëàøòèpëëääí áóëèøè êåpàê. Õóëîñàäà quyidaääëàp êupñàòèëàäè:

-Epåäèò kâèëèÿòè.

-Epåäèò maqsaðè, ïóääàò âà õàæìè.

-Epåäèò qaytäpëëèøèíè òàüìèíëäàííëëäè.

-Ôîèç ñòàâêàñè.

Õóëîñà ýêóíëäàíäàí êåéèí áàíê pàõáàpëíèíã èìçîñè âà ðåäèøëè õóææàòëàp áèëàí êpåäèò kuìèòàñèíè óç âàéïëàòëàpëääí êåéèá ÷èkèá 3 êóí è÷èäà kàpîp kàáóë këëèíäàí bo'liøè êåpàê. Epåäèò kuìèòàñè pàèñè òàñäèkëäàíäàí so'ng êpåäèò øàpòïíàñè .êè qarz ïëóâ÷èäà ,çìà pââèøääà pää æàâîáè áåpëëèøè êåpàê. Óíäà qarz áåpëøääí áîø ðîpòëëà, ðääàíëëäè to'g'riñèäàäè ñàáàáàëàp êupñàòèëèøè ëïçèì. Epåäèò kuìèòàñè èæîáèé õóëîñàäà êåéëääí áuëñà, êpåäèò øàpòïíàñè òóçèëëø ëïçèì. Epåäèò øàpòïíàñè áàíê âà qarz ïëóâ÷è ðîïíèäàí òàñäèkëäàíäàí êåéèí þpëäèê êó÷äà ýääà áuëàäè.

Epåäèò øàpòïíàñèäà quyidaääëàp êo'zäà òóòëëääí bo'liøè êåpàê:

Êpåäèò maqsadè âà ñóììàñè. Óíè áåpèø õàìäà qaytåpèø ðàpòèáè âà øàéëëàpè;

læáópèýðëëàpíè òàüìèíëàíèøè, ôîèç ñòàâéàëàpè, óëàpíè ,çèø ðàpòèáè âà òuëàíèøè;

-Êpåäèò áåpèëà, òääàíäà õàìäà qaytåpèëà, òääàíäà, ðíííëàpíè õóêóëëàpè âà æàâíáäàpëëëàpè;

-Êpåäèò áåpèëèøè ó÷óí çàpóp ìàüëóííòëàp, hisob êèòíáëàp âà boshqa õóææàòëàp pójöàòè õàìäà óëàpíè äàâpèéëèäè;

-Àáíê æíéíèíä óçèäà hisob þpèòèøíè, êpåäèò qaytåpèëèø ðàüìèííòè âà boshqa ìàñàëàëàpíè ðåêøèpëëèø èìéííëýòè;

Êpåäèò øàpòííìàñè òóçèëääíäàí so'ng, êpåäèò bo'lììè õïäèìè áóõääèòåpèýäà qarz hisob âàpàgèíè î÷èø to'g'riñèäà ôapííéèø áåpàäè. Óíäà êpåäèò ìóäääàòè õàìäà ôîèçè ñòàâéàñè êupñàòèëääí bo'lìøè êåpàê.

qarz áåpèø to'g'riñèäà kàpîp kàáóë këéèíèøè áèëäí qarz îëóâ÷èäà êpåäèò âàpàk÷àñè î÷èëàäè. Êpåäèò óñòèäàí íàçîàpò øó âàpàk÷àäà kàpàá þpèòèëèøè êåpàê. Õàììà õóææàòëàð êóðèá÷èkëëääíäàí êåéèí àóäèòîð ðíííëäàí kàðçäîðíè êðåäèò kîáèëëýòè ðàðëëëè uðääàíèá ÷èqilaäè. ìèñíë ðàðèkàñèäà èéêè êîðõííàíèíä êðåäèò kîáèëëýòèíè ëèéâëëëäèíè êuðèá ÷èkàìèç.

Êîðõííà ôàíëëýòèäà ýíä àñíñèéëàðëäàí áèðè, áó lìëëýâèé áàðkàðíðëëäè, o'z ìàæáóðèýðëàðè óñòèäàí áåëäëëàíäàí vaqtäà kàðçíè qaytåðà îëèø kîáèëëýòè, ýúíè ëèéâëëëäèäèð. këñéà ìóäääàòëè kàðçëàðíè òuëàø kîáèëëýòè êîðõííàíèíä ëèéâëëëäè äåéëëäè. Êîðõííà kà÷í ëèéâëëëäè hisobëàíàäè? kà÷íéè êîðõííàíèíä êóíäàëëè àêòèâëàðè këñkà ìóäääàòëè ìàæáóðèýðëàðäàí þkîðè áuëñà ëèéâëä hisobëàíàäè.

Áèðèí÷è ñèíôãà òåäèøëè áuëääí ìèæîçëàð ó÷óí èìòè, çëè êðåäèòëàð áåðèëèøè ìóïèèí. Óëàðãà áåðèëà, òãàí êðåäèò ó÷óí kuøèì÷à òàúìèñòëàð òäëääí kèëèñàñääí, áàëëè èøí÷ëè êðåäèò áåðèëèøè êåðàé áuëääè. Èêëèí÷è ñèíôãà òåäèøëè áóëääí ìèæîçëàð ó÷óí óïóïèé øàðîèòëàðíè hisobãà ïëääí õïëääí èìòè, çëè êðåäèòëàð áåðèëèøè ìóïèèí, ôàkàò èøí÷ëè êðåäèòëàðääí òàøkàðè. Àäàð áó ìèæîç èêëèí÷è ñèíôãà òåäèøëè bo'liá òóðèá, ëåëëí èø ðàïëëÿòëääí ñàëääé íókññëàðääí ýäà áuëñà, ó õïëääí áóíääé ìèæîçëàðääí øàðòññà òóçèøääí kuøèì÷à ÷îðà òàäääèòëàð kuëëàíèøè êåðàé. Íèñïë ó÷óí, óëàð óñòëääí íàçîðàòíè êó÷àéòëðèø, êðåäèòíè qaytäðèëèøè ó÷óí kuøèì÷à ãàðîâ, êè êàôïëàò õàòè òàëääí kèëèø, ôïèç ñòàââëàñèíè êuòàðèø, áåðèëà, òãàí êðåäèò ìèkäîðèíè êàìàéòëðèø, ìóäääòëääíà âà øó êàáè íàðñàëàðíè hisobãà ïëèø êåðàé.

Ó÷èí÷è ñèíôãà òåäèøëè áuëääí ìèæîçëàð êðåäèò kîáèëèÿòëääí ýäà ýìàñ äåá hisobëàíàäè, óëàðãà ôàkàòäèíà þkîðè òàøëëëîòè êàôïëàò õàòèíè hisobãà ïëääí õïëääí, êè ôïèç ñòàââëàñèíè þkîðè áåëääëääí, ÿë-ìóëëëíè ãàðîâäà ïëèá êðåäèò áåðèø êåðàé.

Àóäèòíè o'tkazèø äåâðèääà àóäèòíð ðñññëäàí "Â" êîðõññàíèíä êðåäèò kîáèëèÿòè uðääàíèá ÷èkäèê. Áó êîðõññàíèíä êðåäèò kîáèëÿòè èêëëí÷è ñèíôãà òåäèøëè ýêàíëëääí aniqëäíäè. Àæðàòëëääí êðåäèòëàð ÿë-ìóëëëíè ãàðîâäà ïëèø àñññëäà áåðèëääí, êðåäèò øàðòññà to'g'ri òóçèëëääí, õå÷ kàíäàé íókññëàðääí ýäà ýìàñ, êðåäèò áåëääëääíäàí ôïèç ñòàââëàñè èìòè, çëè kèëääí ååëääëääíäàíëëääí aniqëäíäè.

Àóäèòípíèíä âàçèôàñè har-áèð áåðèëääí êðåäèòíè øóíäàé éuë áèëääí àóäèòäàí o'tkazèøäàí èáîðàò. Êpåäèò ÿipåöëÿëàðèíè pàññëëëàøòepèø äåâññëäà þçàäà êåëääí êàì÷ëëëëäpíè aniqëäà

÷ èkèá, óëàpíè áàpòàpàô ýòèø ó÷óí o'z ìàñëàõàðëàpèíè áåpèøè êåðàê.

Òèæîðàò áàíéëàðè áåðà, òäàí har áèð êðåäèò áàíéíèíã áóõääèòåðèý ñ÷, òëàðèäà àéñ ýòòèðèëèøè êåðàê. Áàíé ìèæîçëàðèíèíã ìóääàðèë ññóäà kàðçëàðè áuéè÷à ñ÷, òëàð ìèæîçëàðíèíã ññóäà kàðçëàðè ñ÷, òèäà þðèòèëàäè. Êðåäèò áåðèø vaqtèäà êðåäèò bo'lììè òïïíèäàí ññóäà ñ÷, òëàðè ï÷èëèøè to'g'riñèäà ïïåðàöèíí bo'lììèäà ôàðìíéèø ðàñìèéëàøòèðèëèøè êåðàê. Øó áèëàí áèðäà quyidaäè ïðâîâäà áåðèëàäè:

Áåáåò - ññóäà ñ÷åòè

Êðåäèò - 10101, 10501, 10301 ,êè kàðçäîðíèíã hisob ðàéàìè.

Áóíäàí òàøkàðè, to'lov ìàæáóðèýòè õàì ðàñìèéëàøòèðèëèøè êåðàê. Óíäà ìèæîç èìçîñè âà ìóõðè áîñèëäàí áuëàäè, áó áåðèëäàí ìàæáóðèýòïïàäà, êðåäèò o'z ìóääàðèäà qaytàðèëìàäàí áuëñà, ìèæîçíèíã hisob ñ÷åòèäàí ìàáëàä å÷èá ïëèíàäè. Ìàæáóðèýòïïàäà ññóäà ñ÷åòèíèíã ðàkàìè, êðåäèò ìèkäîðè, qaytàðèø ìóääàòè êuðñàòèëäàí áuëàäè. Áó ìàæáóðèýòïïà áàëàíñäàí òàøkàðè N 91809 ñ÷åòäà êèðèì êèëèíäàí bo'liøè êåðàê. Óçîk ìóääàòëè êðåäèòëàð áuéè÷à õàì N 91809 áàëàíñäàí òàøkàðè ñ÷åòäà êèðèì këëèíàäè. Øó áèëàí áèðäàëëèäà, êuðñàòèëäàí áàëàíñäàí òàøkàðè ñ÷åòëàð bo'yi÷à kïëäèëëàð, óìóìèé ñóïìà kàðçëàð ìèkäîðè áèëàí òåíä bo'liøè øàðò. Ëåéèí øó íàðñàíè íàçàðäà òóòèø êåðàêëè, õàïìà vaqt õàì áó òåíäëëëëà ðèïý këëèíàäè, êðåäèòëàðíè këñìàí qaytàðèëèøè íàðèæàñèäà to'lov ìàæáóðèýòïïàäàí kïëäèk ññóäà kàðçëàðè qaytàðèëìàäóí÷à o'zäàðìàñäàí kïëàäè. Êuïèí÷à ïïåðàöèý õàæìè êàòòà áuëìàäàí áàíéëàðäà to'lov ìàæáóðèýòïïàñè óìóìàí ðàñìèéëàøòèðèëìàäè.

Ññóäà ñ÷åòèäàäè kïëäèk øàðòíïìäà áuëäà ëuðñàòèëäàí êðåäèò ñóììäñè áèëäàí ñïëèøòèðèëèøè êåðàê. qonun bo'yi÷à ñóììäàð to'g'ri êåëèøè êåðàê, ëåëèí êðåäèòëàð áuëäàëëàá áåðèëäàí áuëäàíè ó÷óí, kàðçëàð hisob âàðàkàñèäà êðåäèò ñóììäñèäàí êàì bo'liøè ìóìêèí. Êðåäèòíè qaytäðèëèøèäà quyidaäè ïðîâîäéà áåðèëäàäè.

Äåáåò- 10101,10501,10301 ,êè kàðçäîð hisob ðàkàìè Êðåäèò- ññóäà kàðçëàðè ñ÷åòè.

Qàðçäîðëèàðíèíä ìóääàòè uòäàí ññóäà kàðçëàðè, áàëàíñíèíä àëîöèäà 12505, 12705, 12905,13105, hisob âàðàkàñèäà þðèòèëäàäè. Boshqa áàíéëàðäà áåðèëäàí êðåäèò ðåñóðñëàðè o'z vaqtèäà qaytäðèëìàñà 12105 hisob âàðàkàñèäà ïëèá áîðèëäàäè âà óçîk ìóääàòëè êðåäèòëàð o'z vaqtèäà qaytäðèëìàñà ó õîëäà 12505, 12705, 12905, 13105 hisob âàðàkàñèäà hisobè þðèòèëäàäè. Áó ïðîâîäéàäàð êðåäèòíè qaytäðèø ìóääàòè uòäàí êóíèíèíä, ýðòàñèäà áåðèëèøè êåðàê.

Òåêøèðèø äàâîìèäà êðåäèòëàðäà ôîèç hisobëàøäà, óëàðíèíä ôîèç hisobëàø òàðòèäàäà âà to'g'ri hisobëàíèøèäà ýòèáîð áåðèëèøè êåðàê. Ôîèç hisobëàøäà áèð íéíèíä 30 êóíè ïëèíàäè âà áèð éèëíèíä 360 êóíè ïëèíàäè. Ôîèç hisobëàø ó÷óí áåëäèëàíäàí ôîèç ñòàâéàñèíè 360 êóíäà íèñáàòè ïëèíàäè. Hisobëàá ÷èkëëäàí êóíèèê ôîèç kàðç kïëäèäàäà áuïàéòèðèëäàäè âà kàðç äàâîí ýòäàí äàâðäàäè êóíèàðäà áuïàéòèðèëäàäè. Ôîèç hisobëàø âà ôîèçëàðíè ïëèø quyidaäè÷à àìäàäà ïøèðèëäàäè.

à)Àäàð kàðçäîð áàíéíèíä ìèæîçè áuëñà ó õîëäà, êuðñàòèëäàí ïðîâîäéà àìäàäà ïøèðèëäàäè:

Äåáåò kàðçäîðíèíä hisob-êèòîá ñ÷åòè Êðåäèò- 42200 ॥åðàöèíí har õèë haràæàòëàð ñ÷åòè

á) kàðçäîðíèíã hisob-êèòíá ñ÷åòèää mablag'è éuk áuëñà, ïóäääàòè uòäàí ôïèç kàðçëàðè ñ÷åòèää íëèá áîðèëàäè âà êåëäóñè ääâð äàðñìääëäðè ñ÷åòèää àéñ ýòðèðëëèøè êåðàê, ýúíè

Äåáåò - 16309 (hisobëàíäàí ôïèçëàð ñ÷åòè)

Êðåäèò - 22896 (êåëäóñè ääâðñìääè ñ÷åòè)

â) Hisobëàíäàí ôïèçëàðää mablag' êåëëá òóðäàíäà to'lov÷èíèíã hisob ñ÷åòè äåååðöäàíäà èà 12505 ñ÷åòè êðåäèòëäàíäè, øó áèëàí áèðääëëäà 22896 ñ÷åòèääí ìàáëäàäè hisobäàí ÷ekàðèëèá 42200 ñ÷åòèää íëèá áîðèëàäè.

Áóäèò ðïïíèäàí ðåéøèðëëäàíäà êuïèí÷à qonun áóçàðëëê ðïëëàðè, áåðèëäàí ññóäàíè åòàðëè÷à àñïñëàñäàíëäè, ôïèçëàðíèíã ïto'g'ri hisobëàíäàíëäè, ïóäääàòè uòäàí kàðçëàðíèíã ïóäääàòè uòäàí ññóäàëäð hisobè âàðàkàñèäà êuðñàòëëìäàíëäè, éuêòðø ýòðèñïëè áîð áuëäàí êðåäèòëäðää ðåçåðâëäðíè hisobëàñäàíëäè, êðåäèò øàððñìäàðèíè âà ãàðîâ ïóññàáàðëäðèíè õókókèé àñïñëàñäàíëäèíè êuðñàòàäè.

Òèæîpàò áàíêëàpè o'z ìèæîçëàpè ôàíëëýòè to'g'riñèäà äîëìèé àõáîpîòäà ýäà bo'liøè, óëàpíèíã êpåäèò kíáèëëýòèíè, to'lov èíòèçïè àðâîëëíè òàðëëë këëèá áîpèøè êåpàê. Êpåäèò áåðèø æàpà, íèäà êpåäèò øàpòñìäñè øàpòëàpèíè áàæàpèøäà, qarz îëóâ÷è íëèíäàí êpåäèòäàí ñàìàpàëè ôîéäàëäàíëèäà óíè o'z vaqtëäà âà òuëëê qaytàpèëëøèäà êpåäèòäàí ôîéäàëäàíëäàí áóðóí äàâp ïáàéíëäà qarz îëóâ÷è áèëàí ýkèí àëîkàíè saqlaá òópèøè êåpàê. Øó maqsadëàpäà ìèæîçíèíã ïëëëýâëé ñóáúåêò ôàíëëýòè, óíèíã òóçëëäàí øàpòñìäàëàpèäà ïóñòðøè ìàññóëîò åòêàçèá áåpèø áîpàñèäàäè o'z ìàæáópèëëàpèíè, èøëäà ÷ekàpèø õàæìëàpèíè kàíäàé áàæàpà, òäàíè, áåðóäà õàpàæàðëäp âà éuêòðøèäp êàáè øóëàp óñòðëäàí õàp ÷ipàêäà ìèæîçíèíã êpåäèò kíáèëëýòèíè hisobëàá ÷ekèá

qarz ïëóâ÷è áuéè÷à òóòëëäàí ìàõñóñ éègìà æèëääà áó
ìàüëóïòëäpiè éègèá áîpèø êåpàê. Øóíèíäåê, áàíéêà áåpèëäàí ãapâ
õïëàòëíè òåêøèpèá òópèøè ëïçèì.

qarz ïeoâ÷eïeïä ïïeëyâèé xo'jalik àoâîëè ,ïïeàøääìäà âa øapòïïäà êupñàòèëäàí øapòëapäà pëïý këëèïäàí õïeëapäà "Àäíê âà áàíêëap ôàïëëyöè" to'g'riñèäàäè qonunäà ìóâîôèk áàíê áóíäàí áo,í êpåäèò áåpèøíè òóòðàòèøäà õàïäà ïëäèí áåpëëäàí êpåäèòëapíè òäüìèïò ñèôàòèäà kàáóë këëèíäàí âà êpåäèò øapòïïäñè êo'zäà òóòèëäàí ìæáópèëyöèap îpkäëè qarz ïeoâ÷eïeïä o'z mablag'ëapè hisobèäàí ìóääàòèäàí ïëäèí óíäepèá ïëèøäà õakëëäèp. Àäàp ãapîâ to'g'riñèäàäè øapòïïäà êo'zäà òóòèëäàí áuëñà, áàíê ãapîâäà êuëëäàí ìóëëíè ìóñòakëë pââèøäà ñîòèøè ìóïëëí. Æapîâ îpåäìâòè àóêöëïïäà (ïïäâèé ñàâäïäà) ,êè âïñèòà÷è êipöïïäèp îpkäëè ñîòèëäàäè. Àäàp qarz ïeoâ÷è to'lov ìóääàòè êåëäëäàí êoíäàí 90 êoí è÷ëäà êpåäèò øapòïïäñèäà ìóïôèk qarzïè òuëäø áuëë÷à ìæáópèëyöèapíè áàæapìàñà, áàíê "Àäíêpîòëëè to'g'riñèäàäè" O'zbekiston Đåñïóáëëêñèíäà qonunëäà ìóâîôèk to'loväà ëä,kàòñèçëëê (áàíêpîòëëê) to'g'riñèäà èø êóçgàòèø ó÷óí xo'jalik ñóäëäà ìopîæäò këëèøè êåpàê.

Òèæîpàò áàíéëèàpè àìàëääè íèçïïäà ìóîôèk êpåäëèò iïpòôåëë
ñèôàòèíè ìóíòàçàì pââèøääà òàõëëë kèëèá áîpèø, õàp áèp êpåäëèòäà
áîqëëëê õàòàp äàpàæàñèíè ñèíôëèpãà bo'liá, aniqëàø êåpàê:

- à) ýõøè;
 - á) kîíèkàpëè;
 - â) ñóáñòàíäàpò;
 - ã) øóáõàëè;
 - ä) óìèäñèc.

Òèæîpàò áàíêëàpè qarzëàð áuéè÷à ýõòèïïë áuëääí yo'qoðøøëàp ó÷óí påçåpâ òàøèëë këëèø êåpàê. Áó påçåpâëàpãà mablag'ëàp àìäëääè òàpòèäàäà êèpèòèëäàäè. qarzëàp áuéè÷à ýõòèïïë òóðèëäàí yo'qoðøøëàp ó÷óí påçåpâ xo'jalik îpääìëàpèäà áåpèëäàí êpåäèòëàp ðàðëëëè õàìäà áàíê ðèñê äàpàæàñèäà òàüñèp êupñàðóâ÷è ïïëëëàpíè áåëäëëàø àññëäà òàøèëë këëèø êåpàê. Đåçåpâëàpíè áåëäëëàø àññëäà påçåpâ õàæìè àìäëääè qarzäipëèê ,êè õàòàp ãópóöëäà áigëëë áuëäàäè. Áåpèëäàí qarz êèpèòèëäàí õàòàp ãópóöë ,ïïëëàøäàí òàkäèpãà qarzëàp áuéè÷à ýõòèïïë òóðèëäàí éóêîòèøëàp ó÷óí påçåpâäà àæpàòìàëàp õàp ïéäà o'tkazèá áîpèëëøè ëïçèìäèð.

ßõøè êpåäèòëàp áó o'z vaqtëäà qaytäpèëèá êåëëíà ,òäàí êpåäèòëàp bo'liá, áóíäà qarz ïëóâ÷èíè ïïëëÿâèé òàüìèïòè åòàpëè÷à þkîpè êupñàðóâ÷äà o'z mablag'ëàpèäà ýäà áuëäàäè.

Standart êpåäèòëàpãà 30 êóíäàí 60 êóíäà÷à áuëäàí ìóääàòè uòäàí ññóäàëàp âà òuëà òàèüìèíëàñäàí 30 êóíäà÷à áuëäàí ìóääàòè uòäàí ññóäàëàp êèpàäè.

Ñóáñòàíäàpò êpåäèòëàp. Áó êpåäèòëàpãà ýõøè òàüìèíëàñäàí 60 êóíäàí 180 êóíäà÷à ìóääàòè uòäàí qarzëàp êèpàäè âà 30 êóíäàí 60 êóíäà÷à òuëà òàüìèíëàñäàí ìóääàòè uòäàí qarzëàp âà 30 êóíäà÷à òàüìèíëàñäàí ìóääàòè uòäàí ññóäàëàp êèpàäè.

Øóáðäëè êpåäèòëàp. Áó êpåäèòëàpãà ýõøè òàüìèíëàñäàí ëåêëí qarz ìóääàòè 180 êóíäàí uòäàí âà òuëà òàüìèíëàñäàí qarz ìóääàòè 60 êóíäàí 180 êóíäà÷à áuëäàí âà 30-60 êóíäà÷à áuëäàí òìòìàí òàüìèíëàñäàí ññóäàëàp òåäëøëë áuëäàäè.

Óìëäñèç êpåäèòëàp. Áó êpåäèòëàp qarz ìóääàòè 180 êóíäàí uòäàí âà 60-180 êóíäà÷à òuëà òàüìèíëàñäàí ìóääàòè uòäàí qarzëàp êèpàäè.

Õàòàp äàpàæàñèíè ñèíôääà bo'liá ÷èkkàíäàí êåéèí ñèíôëàðääà kàpàá áåéäèëàíèá ññóäàíè qaytiàñëèëèé ýõòèìïëè íëäèíè íëèø ó÷óí ðåçåðâ õîñèë këëèíàäè. Áó påçåpâ ìèæíç òïïïèäàí áàíè ññóäàñèíè qaytápà íëìàäàíäà øó påçåpâäàí áåpëëàäè.

Ðåçåpâ òàøëëë këëèøäà quyidaäè áóõäàëòåpëý ïpâïäêàñè bo'liøè êåpàé:

Äåáåò

- 56802 Íiåpàöèíí âà õàp õèë õàpàæàòëàp.

Êðåäèò -Ññóäàíè qaytiàñëèëè ýõòèìïëè påçåpâè ñ÷åòè.

Áó æàpà,í õàp íéäà ññóäàëàpíèíä ñèíôè áuéè÷à upäàíèá ÷èkèá, ññóäà àõâïëë ,íïëàøäàí ñàpè påçåpâ õàí ïøepèá áipèëàâåpàäè. Àäàp ññóäà qarzè óìèäñèç äåá òàí íëèíñà, ó õîëäà quyidaäè áóõäàëòåpëý ïpâïäêàñè áåðèëàäè âà áåpëëòèëàäè.

Äåáåò - Ññóäà qaytiàñëèëè ýõòèìïëè påçåpâ ñ÷åòè.

Êðåäèò- Áàíéíèíä ìóääàòè uòäàí êàpçëàpè ñ÷åòè.

Jàäåàä

Êðåäèòëàð ó÷óí ðåçåðâ àæðàòìàëàðè.

Þkîpèäà àéòëá uòëëäàí ñèíôëàp ó÷óí påçåpâ àæpàòìàëàpè. Êðåäèò ñèíôëàð	qaytàðèëìàñëèëè ýõòèìïëè áïð ññóäàëàðääà ðåçåðâ àæðàòèø íïðìàëàðè.
ßõøè	-
kíïèkàðëë	10 %
Ñóáñòàíäàðò	25 %
Øóáðàëë	50%
Óìèäñèç	100 %

Øó íàðñàíè àéðøá uðøøø êåðàêêè, ðøæîðàò áàíêè éèëíèíä îõèðèäà áó êuðèëäàí çàðàðíè o'z ôííäëàðèíè êàìàéðøø hisobèäàí âà îëäèíäè éèëëäàðíèíä èøëàðøëìàääí äàðñàäëàðèäàí ,iøøè êåðàê. Áó iðâîäêà quyidaäè÷à àìàëäà îøèðèëàäè.

Äåáåò -30903 ðåçåðâ ôííäè ñ÷åòè

Êðåäèò- Ôíéäà âà çàðàðëàð ñ÷åòè .

O'z vaqtèäà qaytàðèëìàääí êðåäèòëàðíè qaytàðèø ÷îðàëàðè èçëàíèëìàñà âà òåçëèê áèëàí ÷îðà òàääàèðëàð êuðèëìàñà, áàíêíèíä óñòàâ êàïèòàëëäà, äåïïçèòäà îëëíäàí mablag'ëàðäà, îííàò÷èëàðäà ìèçîæëàðäà êàòòà çàðàð åðéàçèëàäè âà áàíê o'z ìàæáóðèëýðëàðè óñòèäàí ÷èkïëìàñäàí áàíêðîòëèê äàðàæàñèäà÷à áîðèá kïëèøè ìóìêèí. Áóíäà éuë êuéìàñëèê ó÷óí áàíê õíäèìëàðè òííííëäàí êðåäèòëàðíè o'z vaqtèäà íàçîðàðèíè îëëà áîðèø êåðàê. Êðåäèòëàð ìóàííëè êðåäèòëàðäà àéëàñäàí óëàðíè òàúìèíòè ãàðñàäà îëëíäàí ìóëëèíè ñíòóäà qo'yio ,êè êðåäèòíè êàôîëàðëäàí øàõñëàðäàí o'z ìàæáóðèëýðëàðè óñòèäàí ÷èkèøíè òàëàá ýòèøëàðè êåðàê. Áèç èøèìèç äàâîñëäà Á áàíêíèíä êðåäèò ðèñêëàðè óñòèäàí hisobèäàí ðåçåðâëàðíè aniqëäà ÷èkäèk. Áèç æàäâàäè àññëäà èéëëí÷è áàíêíèíä, ýúíè Â áàíêíèíä êðåäèò ðèñêëàðèíè kàíäàé àðâîëäà ýêàíëëäèíè êuðèá ÷èkàìèç. Â áàíêíèíä æàìè êðåäèòëàðè 405 ìëí.ñóí ìè òàøëëë këëèá óíäàí, 340 ìëí.ñóí ýöøè êðåäèòëàð, 10 ìëí.ñóí kíèkàðëè êðåäèòëàð, 25 ìëí.ñóí ñóáñòàíäàðò êðåäèòëàð, 30 ìëí. ñuì øóáðàëè êðåäèòëàðäà. Ëuðèá òóðäàíèìëçäåê Â áàíêèìëçäà êðåäèò ðèñêëàðè òàðêëäà õìëäñèç êðåäèòëàð éukëëäè aniqëäíäè. Æàìè áåðèëäàí 405 ìëí. ñuìëëë êðåäèòëäàí 22 ìëí. ñuìè êðåäèò ðèñêëäà ýäà bo'liá, æàìè áåðèëäàí êðåäèòíè 5 ôíèçèíè òàøëëë qilaäè õíëñ. Óøáó òèæîðàò áàíêè 22 ìëí. ñuìëëë êðåäèò ðåçåðâ õíñëë këëèíäàí. ×åò ýë áàíêëàðè ìóðàðàññëëàðèíèíä òèëðè÷à har-áèð áàíê 5

Ôîèçãà÷à êðåäèò ðèñêèãà ýãà bo'liøè áó ïðìàë êuðñàòêè÷ äåá ðàêèäëàíàäè. Áó èêêè áàíêíè êðåäèòëàðèíè ðèñê äàðàæàëàðè êuðèá ÷èkèëäàíàí êåéèí óëàðíè ðåçåðâ àæðàòàëàðè áèëàí óìèäñèç êðåäèòëàð áåðêèòëëàäè. Øó áèëàí áèpãàëèéäà ññóäà qarzèíè áàëàíñäàí òàøkàpè ñ÷åòèäà 5 éèëäà÷à hisobäà îëèá áîpøø ó÷óí uòkàçèëàäè âà 95497 áàëàíñäàí òàøkàpè hisobvaraqda íàçîðàòè îëèá áîðèëàäè.

VII BOB. BOSHQALAR OPERAЦIYALAR AUDITI

7.1. Tijorat banklarida uzoq muddatli aktivlar va ularning tansifi

Tijorat banklari boshqa xo'jalik yurituvchi sub'ektlar kabi uzoq muddatli aktivlarga egadir. Ularni hisobga olish va yuritish koidalari O'zbekiston Respublikasi konunchiligiga mos holda olib boriladi. Xususan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, uzoq muddatli investisiyalar O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining milliy standartlariga kura olib boriladi. Ularning audit qilinishining asoslari xam mazkur standartlarga tayanadi. Mazkur standartning maqsadi mulk, xo'jalik yuritish yoki tezkor boshqaruv huquqlari asosida xo'jalik yurituvchi sub'ektga tegishli bo'lgan asosiy vositalar hisobi uslubiyatini belgilash hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining «Asosiy vositalar» 5-soni milliy standartiga kura uzoq muddatli aktivlarning turi bo'lgan asosiy vositalarga quyidagicha tarif berilgan.

Asosiy vositalar - korxona tomonidan o'zoq muddat davomida xo'jalik faoliyatini yuritishda mahsulot ishlab chiqarish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatish jarayonida yoxud ma'muriy va

ijtimoiy-madaniy vazifalarni amalga oshirish maqsadida foydalanish uchun tutib turiladigan moddiy aktivlar hisoblanadi.

Asosiy vositalar tarkibiga quyidagi mezonlarga javob beradigan moddiy aktivlar kiritiladi:

a) bir yildan ortiq xizmat qilish muddati;

b) bir birlik (to'plam) uchun qiymati O'zbekiston Respublikasi (xarid paytida) belgilangan eng kam oylik ish haqi miqdorining ellik baravaridan ortiq bo'lgan buyumlar.

Bank rahbari hisobot yilida buyumlarni asosiy vositalar tarkibida hisobga olish uchun ular qiymatining eng kam chegarasini belgilashga haqlidir.

Asosiy vositalar tarkibida qonun hujjatlariga muvofiq bank mulkiga o'tkazilgan er uchastkalari ham hisobga olinadi.

Ko'p yillik ko'chatlarga, erni tubdan yaxshilashga, ijara olingan asosiy vositalar ob'ektlariga kapital qo'yilmalar har yili butun ishlar majmuasi yakunlangan sanadan qat'i nazar, hisobot yilida foydalanishga qabul qilingan asosiy vositalarga tegishli xarajatlar summasida asosiy vositalar tarkibiga kiritiladi.

Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobi birligi bo'lib inventar ob'ekti hisoblanadi. Asosiy vositalarning inventar ob'ekti sifatida barcha qurilmalari va anjomlariga ega bo'lgan ob'ekt yoki muayyan mustaqil vazifalarni bajarish uchun mo'ljallangan alohida konstruktiv asosdagi buyum yoxud butun bir yaxlitlikni ifodalovchi va muayyan vazifalarni bajarish uchun mo'ljallangan konstruktiv jamlangan buyumlarning alohida majmui tan olinadi. Konstruktiv jamlangan buyumlarning alohida majmuasi - umumiylashtirish moslamalarga va anjomlarga, umumiylashtirish boshqaruvga ega, bir poydevorda qurilgan, natijada majmuaga kiruvchi har bir buyum o'z vazifasini mustaqil

ravishda emas, balki faqatgina majmua tarkibida bajara oladigan bir yoki turli mo'ljaldagi bitta yoki bir nechta buyumlardir.

Bitta asosiy vositada turlicha foydali foydalanish muddatiga ega bo'lgan bir nechta mustaqil ob'ektlar mavjud bo'lgan holatda har bir bunday ob'ekt buxgalteriya hisobida alohida mustaqil inventar ob'ekti sifatida tan olinadi.

Ikkita yoki bir nechta korxona mulkida bo'lgan asosiy vositalar ob'ekti har bir korxona tomonidan umumiy mulkdagi uning ulushiga teng miqdorda asosiy vositalar tarkibida aks ettiriladi.

Asosiy vositalar aktiv sifatida tan olinadi, agar:

a) korxonaga kelgusida aktiv bilan bog'liq iqtisodiy foyda kelib tushishiga ishonch bo'lsa;

b) aktiv qiymatini aniq baholash mumkin bo'lsa.

Asosiy vositalar quyidagilar natijasida korxona balansiga kiritiladi:

a) kapital qo'yilmalar tugaganidan so'ng tiklangan ob'ektni qabul qilish-topshirish;

b) oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha ob'ektni sotib olish;

v) ustav sarmoyasiga ta'sischi ulushi ko'rinishida kelib tushish;

g) tekinga kelib tushish (hadya shartnomasi bo'yicha);

d) ayrboshlash;

e) tovar-moddiy zaxiralar tarkibidan o'tkazish;

j) o'zoq muddatli ijara (lizing) shartnomasi bo'yicha olish;

i) qiymati belgilangan asosiy vositalarga kapital qo'yilmalar;

k) asosiy vositalarning ortiqcha (hisobga olinmagan) ob'ektlarini aniqlash.

Asosiy vositalar aktiv sifatida tan olinganda ular boshlang'ich qiymat bo'yicha baholanadi. Asosiy vositalar boshlang'ich qiymat bo'yicha hisobga olinadi.

Kreditdan foydalanganlik uchun foizlarni to'lashga doir xarajatlar qarzga olingan sarmoya hisobidan butkul yoki qisman sotib olingan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymatiga kiritilmaydi.

Bankning o'zida tayyorlangan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati deb asosiy vositalarning mazkur ob'ektlarini tiklash (qurish, qurib bitkazish) bo'yicha haqiqiy xarajatlar summasi tan olinadi. Qurilish davrida qurilish uchun olingan o'zoq muddatli kredit bo'yicha hisoblangan foizlar barpo etilgan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymatiga kiritiladi.

Xarid qilish chog'ida qiymati xorijiy valyutada ifodalangan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati mazkur standartning 11-bandida nazarda tutilgan tegishli xarajatlarni hisobga olgan holda, bojxona yuk deklarastiyasini to'ldirish sanasidagi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki kursi bo'yicha summani xorijiy valyutada hisoblab o'tkazish yo'li bilan so'mda belgilanadi.

Bank ustav sarmoyasiga ulush hisobidan olingan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati deb, agar O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida boshqa holat nazarda tutilmagan bo'lsa, korxona muassisleri (ishtirokchilari) tomonidan kelishilgan ularning puldagi bahosi tan olinadi. Bank tomonidan tekinga (hadya shartnomasi bo'yicha) olingan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati deb 5-BXMS ning 11-bandida nazarda tutilgan xarajatlarni hisobga olgan holda buxgalteriya hisobiga qabul qilingan sanadagi ularning joriy qiymati tan olinadi.

Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda ayirboshlash yo'li bilan olingan asosiy vositalar ob'ektining boshlang'ich qiymati o'tkazilgan asosiy vositalar ob'ektining qoldiq qiymatiga teng.

Asosiy vositalar qo'shimcha to'lov bilan ayirboshlangan holatlarda almashtirish yo'li bilan xarid qilingan asosiy vositalar ob'ektining boshlang'ich qiymati o'tkazilgan asosiy vositalar ob'ektining ayirboshlanish chog'ida o'tkazilgan (olingan) pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari summasiga oshirilgan (kamaytirilgan) qoldiq qiymatiga teng.

Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda majburiyatlarni (to'lovnii) pul ko'rinishida bo'Imagan mablag'lar bilan bajarish nazarda tutiladigan shartnomalar bo'yicha olingan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymati deb korxona tomonidan o'tkazilgan yoki o'tkazilishi lozim bo'lgan qimmatliklarning qiymati tan olinadi. Korxona tomonidan o'tkazilgan yoki o'tkaziladigan mavjud boyliklarning qiymatini korxona taqqoslash sharti bilan shunga o'xhash mavjud boyliklar qiymatini belgilaydigan narxlardan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Bank tomonidan o'tkazilgan yoki o'tkaziladigan mavjud boyliklarning qiymatini belgilash imkoniyati bo'Imagan taqdirda, majburiyatlarni (to'lovnii) pul ko'rinishida bo'Imagan mablag'lar bilan bajarish nazarda tutiladigan shartnomalar bo'yicha korxona olgan asosiy vositalarning qiymati shunga o'xhash asosiy vositalar ob'ektlarini taqqoslash sharti bilan sotib olinadigan qiymatdan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Majburiyatları umumiyligi summada ifodalangan asosiy vositalar ob'ektlarining boshlang'ich qiymati mazkur summani asosiy vositalarning alohida ob'ektining joriy qiymatiga mutanosib ravishda taqsimlash bilan belgilanadi.

Asosiy vositalarning buxgalteriya hisobiga qabul qilingan qiymati O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida va mazkur standartda belgilangan holatlardan tashqari hollarda o'zgartirilmaydi.

Buxgalteriya hisobiga qabul qilingan asosiy vositalarning boshlang'ich qiymatini o'zgartirishga asosiy vositalarning tegishli ob'ektlari qurib bitkazilgan, qo'shimcha jihozlangan, rekonstrukstiya qilingan, zamonaviylashtirilgan, texnik qayta qurollantirilgan, qisman tugatilgan va ular qayta baholangan holatlarda ruxsat etiladi.

Qurib bitkazish, qo'shimcha jihozlash, zamonaviylashtirish ishlariga asosiy vositalar ob'ektining texnologik yoki xizmat mo'ljalining o'zgarishi, oshirilgan ishlar ko'lami va sifatni yanada yaxshilashga doir boshqa holatlar tufayli qilinishi lozim bo'lgan ishlar kiritiladi.

Rekonstrukstiya qilish ishlariga ishlab chiqarishni takomillashtirish va uning texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarini oshirish bilan bog'liq bo'lgan hamda ishlab chiqarish quvvatlarini oshirish, mahsulot (ishlar, xizmatlar) sifatini yaxshilash va nomenklaturasini o'zgartirish maqsadlarida asosiy vositalarni rekonstrukstiya qilish loyihasi bo'yicha amalga oshiriladigan mavjud asosiy vositalar ob'ektlarini qayta qurish kiritiladi.

Texnik qayta qurollantirishga ilg'or texnika va texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishni mexanizastiyalash va avtomatlashtirish, ma'nан va jismonan eskirgan uskunalarni zamonaviylashtirish va ularni yangilari, unumдорligi yanada yuqori bo'lganlari bilan almashtirish asosida asosiy vositalar va ularning ayrim qismlarining texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar majmuasi kiradi.

Asosiy vositalarga o'tkaziladigan **kapital qo'yilmalar** asosiy vositalardan foydalanishdan kelgusida iqtisodiy foyda olishni oshirish shartlarida ularning boshlang'ich qiymatini oshiradi. Kelgusida olinadigan iqtisodiy foydani oshirmaydigan boshqa barcha xarajatlar ular amalga oshirilgan davrdagi davr xarajatlari sifatida tan olinishi lozim.

Asosiy vositalar ob'ektlarini qurib bitkazish, qo'shimcha jihozlash, rekonstrukstiya qilish, zamonaviylashtirish va texnik qayta qurollantirishga doir xarajatlar, ular tugatilganidan so'ng, agar ular natijasida asosiy vositalar ob'ektining faoliyat yuritishining qabul qilingan boshlang'ich me'yoriy ko'rsatkichlari (foydali ishlatish muddati, quvvati, qo'llash sifati va boshqalar) yaxshilansa (oshsa), bunday ob'ektning boshlang'ich qiymati ham oshadi. O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobining «Nomoddiy aktivlar» 7-son milliy standartiga kura uzoq muddatli aktivlarning turi bo'lgan nomoddiy aktivlarga quyidagicha tarif berilgan.

Nomoddiy aktivlar - moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo'limgan, xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan xo'jalik faoliyatida foydalanish yoki boshqarish uchun foydalanish maqsadida nazorat qilinadigan, shuningdek o'zoq vaqt (bir yildan ko'p) ishlatish uchun mo'ljallangan mol-mulk ob'ektlari. Nomoddiy aktiv

Aktiv ta'rifini qondirgan;

O'lchanadigan;

Ahamiyatga molik bo'lgan;

Ishonchli bo'lgan;

Kelgusida iqtisodiy foyda keltirgan;

Ajraladigan, ya'ni uni ishlatiladigan ishlab chiqarishdan alohida foydalanish mumkin bo'lgan hollarda aktiv sifatida tan olinadi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt o'zining biror-bir aktividan kelgusida iqtisodiy foydalar olishi ehtimolini aniqlash paytida hujjatlarda dastlabki ro'yxatdan o'tkazish paytida mavjud bo'lgan isbotlar asosida ana shu foydalar bilan boglangan ishonchga komillik (muayyanlik) darajasini baholash zarur. Xo'jalik yurituvchi sub'ekt kelgusida iqtisodiy foydalar olishiga ishonch xo'jalik yurituvchi sub'ekt aktivdan foyda (daromad) olishi xususidagi kafolatlarni talab etadi. Agar xo'jalik yurituvchi sub'ekt ushbu iqtisodiy foydalar ustidan nazoratni amalga oshirgandagina, odatda, bunday kafolatlar berilishi mumkin.

Barcha xil nomoddiy aktivlarning dastlabki bahosi dastlabki qiymat bo'lishi kerak. Agar nomoddiy aktivlar pulsiz ayrboshlash (barter) tartibida xarid qilinsa, ularning qiymati, baholarning qaysi biri afzalroq ekaniga qarab, ayrboshlashga berilgan mol-mulkning yoki xarid qilingan huquqlarning bozor narxi bo'yicha belgilanishi mumkin.

Agar nomoddiy aktiv pulga xarid qilinsa, uning qiymati kontraktda ikkilamchi bozorda faol ishlayotgan shu singari aktivga aniqlangan bozor narxi bo'yicha ko'rsatilishi mumkin.

Nomoddiy aktiv xo'jalik yurituvchi sub'ektning o'zi tomonidan yaratilgan va uni yaratish chiqimlarini aniq belgilash mumkin bo'lgan hollarda nomoddiy aktiv haqiqiy tannarx bo'yicha aks ettiriladi.

Nomoddiy aktiv qiymatini belgilash mumkin bo'lgan hollarda u aktiv sifatida alohida modda bilan aks ettirilmaydi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning o'zi yaratgan gudvill (firmaning narxi) aktiv sifatida aks ettirilmasligi kerak, chunki u korxonani sotib olish paytida xarid qilish narxi bilan mazkur sub'ektni tashkil

qiluvchi aktivlarning haqiqiy narxi o'rtasidagi tafovut sifatida yuzaga keladi.

Nomoddiy aktivlarning balans qiymati hukumat grantlari summasiga kamaytirilishi mumkin.

Aktiv dastlabki qiymati, ya'ni tannarxi yoki xarid qilish narxi bo'yicha tan olinganidan keyin nomoddiy aktiv balansda jamgarilgan amortizastiya chiqarib tashlangan holda hisobga olinadi.

Moliyaviy investisiyalar - xo'jalik yurituvchi sub'ekt tasarrufidagi daromad olishga (foiz, roylati, dividend va ijara haqi shaklida) mo'ljallangan, investisiya qilingan sarmoya qiymatining ortishi yoki investisiya qiluvchi kompaniya boshqa naf olish uchun foydalanadigan aktivlar.

Qisqa muddatli (joriy) investisiyalar - muomala muddati 12 oydan oshmaydigan oson realizastiya qilinadigan investisiyalar.

O'zoq muddatli investisiyalar - qisqa muddatli (joriy) investisiyadan tashqari barcha investisiyalar.

Ko'chmas mulkka investisiya - investisiya qiluvchi sub'ektning yoki investisiya qiluvchi sub'ekt guruhiга kiruvchi boshqa sub'ektning ishlab chiqarish faoliyati davomida foydalanilmaydigan er uchastkalariga yoki imoratlarga investisiyalar.

7.2. Uzoq muddatli aktivlarni audit qilishning texnikasi

Uzoq muddatli aktivlarni audit qilish texnikasi auditorlik tashkiloti tomonidan belgilangan ish rejasiga asosan tashkil etiladi. Rejalashtirish audit o'tkazishning boshlang'ich bosqichi hisoblanib, audit o'tkazishning kutilayotgan hajmi, jadvallari va muddatlarini ko'rsatgan holda auditorlik tashkiloti tomonidan auditning umumiyligi

rejasini ishlab chiqishdan, shuningdek, auditorlik tashkiloti tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ektning uzoq muddatli aktivlar hisoboti to'g'risida holis va asosli fikr shakllantirilishi uchun zvrur bo'lgan auditorlik rusum-qoidalarini amalga oshirish hajmi, turlari va izchilligini belgilaydigan auditorlik dasturini ishlab chiqishdan iborat bo'ladi.

Auditni rejalashtirishning maqbulligi qoidasi shundan iboratki, rejalashtirish jarayonida auditorlik tashkiloti auditorlik tashkilotining o'zi belgilagan mezonlar asosida audit umumiyligi rejasi va dasturining maqbul variantini tanlash imkoniyati uchun rejalashtirishning variantliligini ta'minlashi kerak. Auditni rejalashtirish paytida auditorlik tashkiloti quyidagi asosiy bosqichlarni ajratishi kerak:

qDastlabki rejalashtirish;

qAuditning umumiyligi rejasi tayyorlash va to'zish;

qAudit dasturini tayyorlash va to'zish

Àóäèòîð òüïïèääí òuïëäíäàí èñáîòëàð áóðääëðåðèý hisobè
âà è÷êè íàçîðàò òèçèìèíè áàðïëàø áuéè÷à kàéäïïàëàðääà,
äëàíëëàðääà, æàäâàë âà áà, íïïàëàðääà àêñ ýòòëðëëèøè ëïçèì. Íëëíäàí
èñáîò ìàúëóïòëàðè àóäèòîðëëê õóëïñàñèíè òóçèøääà âà
ðåðøëðëëà, òäàí bank ðàðääðèëàðè áóäèò ìàòèæàëàðè áuéè÷à
hisobîò áåðèøääà ôîéäàëàíëëàäè. Àóäèòîðëëê èñáîò ìàúëóïòëàðèíè
ïëëø ìàíàëàðè quyidaäëëàð:

iqtisodèé ñóáúåêò âà ó÷èí÷è øàõñëàðíèíã áèðëàì÷è
ðóææàðëàðè;

iqtisodèé ñóáúåêò áóðääëðåðèý hisobè ðåðäèñòðëàðè; iqtisodèé
ñóáúåêò ïëëëýâèé xo'jalik ôàïëëýòè òàðëëëè ìàòèæàëàðè;

Iqtisodèé ñóáúåêò âà ó÷èí÷è øàõñëàðíèíã îgçàêè ìàúëóïòëàðè;
iqtisodèé ñóáúåêò ìàúëóïòëàðèíè áèð áèðè áèëàí âà ó÷èí÷è

øàõñ ìàúëóïòëàðè áèëàí òakkîñëàø;

Iqtisodèé ñóáúåêò ìóëëèíèíä èíâåíòàðèçàöèý íàðèæàëàðè; áóõääëðåðèý hisobîòè.

Àóäèòîðëèê ôèðìàñèíèíä uzoq muddatli aktivlar auditini o'tkazishida o'zè òuiëàäàí èñáîòëàðè, íäàðäà, iqtisodèé ñóáúåêò òäkäèì ýòäàí ìàúëóïòëàðäàí èøí÷ëèðîk hisobëàíàäè. Øóíèíä áèëàí áèðäà ,çìà øàëëäàäè õóææàðëàð îgçàêè íëèíäàí èñáîòëàðäàí èøí÷ëèðîk hisobëàíàäè. quyidagi jadvalda uzoq muddatli aktivlarni audit qilish bo'yicha dasturning taxminiy ko'rinishi berilgan.

3-jadval

YaNGI MIJOZNING UZOQ MUDDATLI AKTIVLARINI AUDIT

qILISH ShAKLI

Mijoz nomi	
Tarmok	
Adresi	
Direktor tavsiyalari	
I. Umumiy ma'lumotlar	
I. Mijozni riskini baholash	
Yakuniy risk baxosi	
Past risk	
Urta risk	
Yuqori risk	
III. KASBIY XIZMATLAR KLASSIFIKAÇIYaSI	
IV. VAZIFANING RISKA DARAJASI	
VAZIFANI BAJARISHDA BOSHQA TASHKIOTLARNI JALB qILISH MASALASI	
Etakchi auditor:	Sana:
Direktor	Sana:

Èñáîòíèíä ñèôàòè ó îëèíàí ìàíáàää bog'liq. Àóäèòîðëàð ó÷óí to'g'riäàí to'g'ri o'zëàðè òåêøèðääí xo'jalik ïïåðàöèÿëàðè íàðèæàëàðè ýíä êëììàðëè hisobëàíàäè.

Àóäèòîðëèé èñáîòíèíä åòàðëèëääèíè aniqëàø, àóäèòîðëèé ðèñêè äàðàæàñèäà, ìóñòàkèë ìàíáàëàðääí ãóâîõëàðíèíä ìàâæóäëääà bog'liq. Àääàð àóäèòîð òóðëè ìàíáàëàðääí îëèíàí ìàúëóïïòëàðääí ôîéääëàíñà, àóäèòîðëèé ðèñêè äàðàæàñè êàìàÿäè. Àääàð àóäèòîðëàðää iqtisodèé ñóáúåêò òïïíèäàí òàkäèì ýòëëääí ìàúëóïïòëàð åòàðëè áuëìàñà âà ó áèðîð hisob âà ïïåðàöèÿ áuéè÷à åòàðëè ìàúëóïïòëàðíè tuplay îëìàñà, àóäèòîðëèé ôèðìàñè áó õîëàðíè hisobîòäà (ðàõáàðèÿöää) àêñ ýòòèðèøè âà áó ìàñàëääà õóëïñà áåðèøää ýúòèáîð áåðèøè ëïçèì.

Àóäèòîðëèé èñáîòíèä òuïëàø æàðà, íèää àóäèòîð áèð ãóðóõ ,êè áèð íå÷à ãóðóõ xo'jalik ïïåðàöèÿñè òåêøèðëèëøääí kàòúèé íàçàð, áèð ,êè áèð êàí÷à óñóëëàðíè kuëëàøè ëïçèì. Àóäèòîðëèé èñáîòíèé îëèøíèíä áèð íå÷òà êåíä òàðkäëääí óñóëëàðè ìàâæóä.

Auditor buxgalteriya yozuvlari va hujjat ma'lumotlarining arifmetik aniqligini tekshiradi, keyin holis hisoblarni amalga oshiradi.

Koida bo'yicha kayta hisoblash tanlab o'tkaziladi. Auditor tanlab tekshirishni amalga oshirayotganda auditorlik faoliyatining "Auditorlik tanlab tekshirish" standartlari talablariga amal qilishi lozim.

Inventarizastiya - iqtisodiy sub'ekt mulklarining mavjudligi va ularning narxlari xakida taxminiy ma'lumotlarga ega bo'lishdir. Mijoz mulki va moliyaviy majburiyatlari inventarizastiya qilinadi.

Auditorlik tekshiruvi davomida auditorlar inventarizastiya jarayonini nazorat qilishi mumkin. Bu kabi nazorat auditorlik

firmsiga buxgalteriya hisobi va ichki nazorat sistemasini to'g'ri baholash imkonini beradi. Agar auditor ichki nazorat sistemasini yuqori baholasa, u belgilangan meyorda tekshiriladigan elementlarni kamaytirishi mumkin.

Ayrim xo'jalik hisobi koidalariga amal qilinishini tekshirish.

Bu metod auditorlik firmsiga buxgalteriya tomonidan amalga oshirilayotgan hisoblarni nazorat qilish imkonini beradi.

Olingan ma'lumotlar fakatgina to'g'ridan-to'g'ri shu ma'lumotlarni urganish vaqtida olingan takdirda, ishonchli hisoblanadi.

Tasdiklash.

Auditor pul mablaglari, debitorlik va kreditorlik karzlari xakida to'g'ri ma'lumot olish uchun yozma ravishda uchinchi holis tarafning yozma tasdigini olishi lozim. Tasdiklash uchun surovnomalar iqtisodiy sub'ekt raxbariyati tomonidan uchinchi holis taraf adresiga yozilishi tavsiya etiladi. Xatda ma'lumotni to'g'ridan-to'g'ri auditorlik firmsiga takdim etish talabi ko'rsatilgan bo'lishi lozim. Agar zaruriyat tug'ilsa, auditorlik firmasi mustakil ravishda surovnomalar yuborilgan uchinchi taraf bilan to'g'ri aloka boglashi mumkin. Agar uchinchi holis tarafdan olingan ma'lumotlar iqtisodiy sub'ekt hisob ma'lumotlari bilan bir xil bulmasa, auditor fark sabablarini aniqlash maqsadida qo'shimcha choralar ko'rishi lozim.

Bank xodimlari, iqtisodiy sub'ekt raxbarlarini va uchinchi holis tarafni ogzaki surovdan o'tkazish.

Bank xodimlari, iqtisodiy sub'ekt raxbarlarini va uchinchi holis tarafni ogzaki surovdan o'tkazish auditorlik tekshiruvining hamma boskichida amalga oshirilishi mumkin. quyidagi jadvalda uzoq

muddatli aktivlar bo'yicha yoritilgan memorandumning taxminiy shakli berilgan.

4-jadval

Uzoq muddatli aktivlarning tahlili

Ob'ekt - Uzoq muddatli aktivlar

01.01.200x sanaga uzoq muddatli aktivlar scheti bo'yicha sezilarli xatoliklarning mavjud emasligi

Kerakli ishlamlar

Dasturning bajarilishi uchun kerakli ishlar hajmi va tadbirlar bajarildi

1. Uzoq muddatli aktivlar ruyxati va amortizasiyasi bo'yicha ma'lumotlar olindi
2. Uzoq muddatli aktvlarni sotib olish bo'yicha to'zilgan shartnomalardan tanlanma bo'yicha tekshirildi.
3. Kerakli jadvallar tuildi..

Tekshirish natijasi

Tekshirish natijasida tafovut topilmadi.

Asosiy axborot

Bank ijara binoda joylashgan . -

Barcha qilingan ishlar natijalari ishchi hujatlarda mujassamlashgan.

Hisob siyosati va huquqiy talablar

Ish uchun talablar- Markaziy bankning me'yoriy hujatlari va Solik Kodeksi

<u>Tahlil</u>	<u>UZS</u>
Uzoq muddatli aktivlar (turlari bo'yicha)	
Jami	

Izoxlar

Tavsiya qilinayotgan provodkalar

	Dt					
.						
	Kt.					

Ogzaki surov natijalari bayonnomma yoki qisqa konspekt tarzida yozib borilishi, unda surovni amalga oshirayotgan auditor va surovdan utayotgan shaxs ismi-familiyasi ko'rsatilishi shart.

Ayrim surovlarni o'tkazish uchun auditorlik firmasi surovlardan tashkil topgan blanklar tayyorlashi mumkin. Bu blanklarda surovdan utayotgan shaxsning bergan javobi kayd etilishi mumkin. Ogzaki surov natijalarining yozma shakli auditorlik tekshiruvi boshqa hujjalariiga ilova qilinishi lozim.

Hujjatlarni tekshirish.

Hujjatli ma'lumotlar ichki, tashki yoki bir vaqtning o'zida xam ichki xam tashki bo'lishi mumkin. Iqtisodiy sub'ekt ichida tayyorlangan va kayta ishlangan hujjatlar ichki hujjatlar deyiladi. Auditorlik firmasining ishonchlilik darajasi ichki nazorat hujjatlarining tayyorlanishi va kayta ishlanishiga boglik. Tashki hujjatlar ichki hujjatlarga kura ishonchli bo'ladi - uchinchi shaslarga, iqtisodiy sub'ektlarga uchun tayyorlangan va ularga junatilgan hujjatlar.

Hujjatlarni tekshirishdan maqsad, auditor hujjatlarning to'g'rilinga ishonch hosil qilishi kerak. Buning uchun auditor buxgalteriya hisobida aks ettirilgan ma'lumotlarning xakikiyligini va maqsadga muvofikligini tasdiklovchi birlamchi hujjatlarga e'tiborni karatishi lozim.

Analitik ishlar deganda auditor tomonidan olingan ma'lumotlarni baholash va tahlil qilish, iqtisodiy sub'ektning iqtisodiy va moliyaviy ko'rsatkichlaridagi gayrioddiy va xato ma'lumotlarni topib, ularning kelib chiqish sabablarini aniqlash maqsadida izlanishi

tushuniladi.

Analitik ishlarning tipik turlari quyidagicha:

A) hisob koldiklarini turli vaqtлага solishtirib ko'rish;
B) buxgalteriya hisoboti ko'rsatkichlarini reja ko'rsatkichlari bilan takkoslash;

V) turli hisobot moddalarining o'zaro mos kelishini baholash va ularni utgan davr bilan takkoslash;

G) iqtisodiy sub'ekt moliyaviy ko'rsatkichlarini iqtisodiyotning mos keluvchi boshqa soxalaridagi urtacha ko'rsatkilar bilan takkoslash;

D) moliyaviy va moliyaviy bulmagan (iqtisodiy sub'ektning buxgalteriya hisobida to'g'ridan to'g'ri aks etmaydigan ma'lumotlar) ko'rsatkichlarni takkoslash;

Auditor audit isbotlarini samarali yigish uchun to'g'ri rejalahtirishda kanaka va kancha ma'lumotlarni tuplash lozimligini bilishi shart. Áóíäàé èçîõëàø áàíê ðàðáàðèýðèäà òàâñèý ýòëëàäè. Hisob ñè, ñàðèíè to'g'ri òàðòëëè këëèø, áàíéíèïä buxgalteriya ishini òàðòëäè òàðòëëè këëèíàíëëäè àêñ ýòòëðàäè

7.3. Chet el valyutasidagi operastiyalar va hisob-kitoblar auditி va uni amalga oshirish texnikasi.

Chet el valyutasidagi operastiyalar va hisob-kitoblar tijorat banklarininig tashki savdo, kapitallar va kreditlarning xarakati bilan boglik valyutaviy operastiyalar, valyutada oldi-sotdi qilish operastiyalari va boshqa tovarsiz xarakatdagi operastiyalar majmui tushuniladi. Boshqa so'z bilan aytganda, turli mamlakatlardan urtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy alokalar natijasida yuzaga keladigan

pullik talablar va majburiyatlar yuzasidan to'lovlarni amalga oshirish tizimi tushuniladi. Xalqaro hisob-kitoblarning turli shakllari mamlakatlarning huquqiy va jismoniy shaxslari tomonidan keng kullaniladi .

Xorij valyutasidagi hisob-kitoblarning quyidagi o'ziga xos xususiyatlari aks ettirilgan:

1. Importer va eksporterlar va ularning banklari tashki savdo shartnomasidan alovida bo'lgan rasmiylashtirish, yuborish, maxsulot biriktirilgan va to'lov hujjatlarni kayta ishlash, to'lovlarni amalga oshirish bilan boglik bo'lgan munosabatlarga kirishishadi. Ular urtasida mas'uliyatlarning taksimlanishi va majburiyatlarning hajmi hisob-kitoblarning aniq bir shakliga boglik bo'ladi.

2. Xalqaro hisob-kitoblar milliy konunchilik normativ aktlari, shu bilan birga xalqaro bank koidalari va tamoyillari bilan tartibga solinadi.

3. Xalqaro hisob-kitoblar -xo'jalik alokalarining baynalminallahuvi, bank amaliyotlarining universallashuvi bilan boglik bo'lgan unifikastiya ob'ekti bo'lib hisoblanadi.

4. Xalqaro hisob-kitoblar odatda hujjatlashtirilgan xarakterga ega, ya'ni moliyaviy va tijorat hujjatlarga karshi amalga oshiriladi. Bank mazkur hujjatlar mazmuni va to'liqligini tekshiradi.

5. Xalqaro to'lovlar turli valyutalarda amalga oshiriladi. Shu sababli ular valyuta amaliyotlari bilan, valyutaning oldi-sotdisi bilan chambarchas boglikdir. Ularning samarali amalga oshirilishiga valyuta kurslarining dinamikasi ta'sir kiladi.

O'zbekiston Respublikasi banklari nakd pulsiz xorij valyutasidagi hisob kitoblarni O'zbekiston Respublikasi

konunchiligidagi va Markaziy bank normativ aktlarida o'rnatilgan tartiblarda amalga oshiradi.

To'lovlar mijoz shaxsiy mablaglaridan, ayrim vaqtarda bank kreditidan agar bank va mijoz urtasidagi shartnomada boshqa holat ko'rsatilmagan takdirda koplanadi.

Pul mablaglarini qabul kiluvchi hisobiga o'tkazish fakatgina pul to'lovchi hisobidan olingandan so'ng amalga oshiriladi, chek bilan hisob kitoblar qilish bundan mustasno.

O'zbekiston Respublikasi xududida banklar orasida hisob kitoblar Markaziy bankning xududiy boshqarmalarida ochilgan korrespondentlik hisobvaraklari orkali amalga oshiriladi.

Yuridik shaxslarga to'lovlar bo'yicha hisob kitoblarda summa O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan o'rnatilgan mikdordan oshib ketsa, to'lovlar fakat nakd pulsiz shaklda to'lovchining hisobidan qabul kiluvchiga o'tkaziladi.

Hisob operastiyalarini auditorlik tekshiruvini o'tkazish Nakd pulsiz hisob kitblari to'g'risidagi 2002 yilda yangi tuzatishlar bilan birga 1122-Nizomga asoslanadi. Banklarda bir xil hujjat oborotini tartibga soluvchi Nakd pulsiz hisob kitblari to'g'risidagi Nizom korxonalar tomonidan hisob kitob shaklini tanlashda erkinligi, ularni shartnomada ko'rsatish va banklarning korxona shartnomaviy alokalariga aralashmaslik tamoyilidan kelib chiqadi.

3-jadval

Mijozning chet el valyutasidagi operastiyalari va hisob-kitob operastiyalari bo'yicha audit qilish shakli

Mijoz nomi	
Tarmok	
Adresi	

Direktor tavsiyalari

I. Umumiy ma'lumotlar

I. Mijozni riskini baholash

Yakuniy risk baxosi

Past risk

Urta risk

Yuqori risk

III. KASBIY XIZMATLAR KLASSIFIKAЦIYaSI

IV. VAZIFANING RISK DARAJASI

VAZIFANI BAJARIShDA BOSHQA TASHKIOTLARNI JALB qILISH MASALASI

Etakchi auditor: _____ **Sana:** _____

Direktor _____ **Sana:** _____

Yuqoridagi jadval ma'lumotlariga asosan audit o'tkazish uchun belgilangan ma'lumotlar tuplanadi. Nakd pulsiz hisob kitoblarni amalga oshiruvchi korxonalarni tekshrishda asosiy auditorlik standartlari hisob kitob formalari to'g'risidagi nizom, hisobvaraklardan mablaglarni fakatgina mablag egasi farmoyishiga kura olish tartiblaridan kelib chiqadi.

Hisob operastiylarini tekshirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mijoz hisobvaraklari bo'yicha operastiylarning to'g'ri va o'z vaqtida amalga oshirilishi,
- to'lov hujjatlarini to'g'ri hujjatlashtirish, akkreditivlarning o'z vaqtida qo'yilishi,
- o'z vaqtida solik inspeksiysi va Pensiya fondiga hamma ochilgan hisobvaraklar to'g'risida axborot berish,
- mijozlarning ochilayotgan va yopilayotgan hisob kitob, valyuta va boshqa hisobvaraklarining konuniyligi.

Xorij valyutasidagi **to'lov** topshiriknomasi mijozning farmoyishiga kura xizmat ko'ssatayotgan bankka ma'lum summani o'z hisobidan boshqa (xorijiy) bank hisobiga o'tkazish to'g'risidagi topshirikdir.

To'lovchi bankka belgilangan formadagi topshiriknomani takdim etadi. Topshiriknoma bo'yicha tovarlar, xizmat va boshqa to'lovlari amalga oshirilishi mumkin. To'lov topshiriknomalarini tekshirish davomida auditor topshirik muddatining takdim etilgan muddatga mos kelishini, bir biriga to'g'ri kelmagan takdirda, to'lov topshiriknomasi bank tomonidan amalga oshirilmasligi lozim.

To'lov topshiriknomasi fakatgina mijoz hisobida pul mablagi mavjud bo'lgan takdirda bank tomonidan agar shartnoma va boshqa normativ hujjatlarda boshqa holat nazarda tutilmagan bulsa amalga oshiriladi.

Mijoz bankka quyidagi tartibda topshiriknoma takdim etadi:

a) turt nusxada topshiriknoma takdim etadi

- birinchi nusxa to'lovdan keyin kunlik hujjatlarga tikiladi.
- ikkinchi nusxa qabul kiluvchi hisobvaragining kuchirmasiga ilova qilinadi,
- uchinchi nusxa to'lovchi xisbvaragining kuchirmasiga ilova gilinadi.

Akkreditiv - bankning shartli majburiyati, mijoz topshirigiga kura shartnoma bo'yicha karshi taraf foydasiga ochiladi. Akkreditiv ochgan bank mol etkazib beruvchiga yoki boshqa bankka akkredetivda keltirilgan hujjatlar takdim etilgan takdirda to'lovni amalga oshirish huquqini beradi.

Akkreditivlar bankning ayrim hisobvaraklarida yuritiladi va balansda 22602 "Akkreditiv bo'yicha mijoz depozitlari"

hisobvaragida joy oladi. Xar bir mol etkazib beruvchi uchun o'z bankida alovida akkreditiv hisob ochiladi.

Koplangan va koplanmagan akkreditivlar chakirib olinadigan va chakirib olinmaydigan bo'lishi mumkin. Agar bunaka ko'rsatma mavjud bulmasa, akkreditiv chakirib olinuvchi hisoblanadi.

Bank tomonidan chakirib olinuvchi akkreditiv o'zgartirilishi yoki bekor qilinishi mumkin, mol etkazib beruvchi roziligesiz. Chakirib olinuvchi akkreditiv o'zgarishlari xakida to'lovchi fakat bank-emitent orkali xabar beradi.

Ammo - akkreditiv shartlariga to'g'ri keluvchi, akkreditiv o'zgarishi oldidan takdim etilgan hujjatlar to'lovi amalga oshirilishi lozim.

Chakirib olinmaydigan akkreditiv mol etkazib beruvchi roziligesiz bekor qilinishi yoki o'zgartirilishi mumkin emas.

Mol etkazib beruvchi akkreditivdan foydalanish muddatidan oldin voz kechishi mumkin, agar bu akkreditiv shartlarida ko'rsatilgan bulsa.

Auditor akkreditiv yopilishining konuniyligini tekshirishi lozim. quyidagi hollarda mol etkazib beruvchi bankida akkreditiv yopilishi amalga oshiriladi:

- a) akkreditiv muddati tugaganda. Akkreditiv yopilishi xakida ijro etuvchi bank bank-emitentga xabar beradi.
- b) akkreditiv muddati tugamasdan oldin akkreditivni bekor qilish xakida mol etkazib beruvchi arizasiga kura. Ijro etuvchi bank bank-emitentga xabar beradi. Auditor bu holatlarning to'g'ri belgilangan tartibda amalga oshirilishini tekshiradi.
- v) Sotib oluvchining akkreditivni to'liq yoki qisman chakirib olingan takdirda, akkreditiv shartlarida belgilangan bulsa. Bunda auditor

22602 “Akkreditivlar bo'yicha mijoz depozitlari” balans hisobvaragidagi koldikdan yopilayotgan akkreditiv summasi oshib ketmaganligiga e'tiborni karatadi. Akkreditiv yopilishi xakida bank-emitentga xabar beriladi.

Auditor akkreditiv bo'yicha depozit hisobvaragidan nakd pul mablaglari tulanmaganligini xam tekshirishi lozim.

Inkasso topshiriknomasi o'zida bank mijozining to'lovchi hisobvaragidan mablagni majburiy echib olish talabini aks ettiradi.

Inkasso topshiriknomasini quyidagilar takdim etadi:

- solik organlari - davlat byudjetiga solik va boshqa to'lovlar o'tkazadi,
- byudjetdan tashkari fondlar - konun aktlarida ko'rsatilgan bulsa, etmagan mablaglarni olishda,
- bojxona organlari - o'z vaqtida tulanmagan bojxona to'lovlarini undirishda,
- sud organlari - ular bergen ijro hujjalari bo'yicha,
- konunchilikka kura boshqa organlar.

quyidagi jadvalda memorandumning taxminiy ko'rinishi berilgan

3-Jadval

Memorandumning qisqacha ko'rinishi

ASAKA BANK	Tayyorlandi AAA
Tekshirilish sana 200X	Muddati 200X
Ob'ekt - talab qilib olingunsha kadar hisob rakamlari	
Ob'ektning qisqacha mazmuni	

Zarur ishlamlar

Dastur talablariga muvofik quyidagi ishlar amalga oshirildi
01 01 200X davr holatiga ob'ekt bo'yicha bat afsil ma'lumotlar
olindi.

1.

2.

Bajarilgan ishlarning qisqacha mazmuni

Asosiy axborot

Hisob siyosati va huquqiy talablar

Ishning talabi - - -	<u>UZS</u>
<u>Ishchi jadval</u>	
<u>Jami</u>	

To'zatish provodkalar:

Tavsiya qilinayotgan provodkalar	Dt.				
		Kt.			
Xulosa.					

Auditor inkasso topshiriknomalari hisob kitoblarini tekshirish davomida to'lovchi hisobidan mablaglar echib olinishining konuniy va to'g'rilingiga e'tibor berishi kerak. To'lovchi hisobidan mablaglarni echib olish fakatgina xakikiy hujjatlar yoki ularning dublikatlariga ko'ra amalga oshiriladi. Ushbu hujjatlarning nusxalariga asoslanib, mablaglarni echib olish ruxsat etilmaydi.

Valyuta operastiyalari - tashki isttisodiy faoliyatni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi pul birligini va xorijiy valyutani to'lov mablagi sifatida ishlatilishi bilan boglik operastiyalardir. O'zbekiston Respublikasi xududiga valyuta boyliklarini kiritish va

chiqarish, xalqaro pul ko'chirmalari xam valyuta operastiyalariga kiradi.

Valyuta operastiyalari joriy operastiyalar va kapital xarakati bilan boglik operastiyalarga bo'linadi.

Joriy valyuta operastiyalariga quyidagilar kirdi:

- tovarlar eksport va importi bo'yicha hisob kitoblar, valyuta boyliklari oldi sotdisi, intelektual huquqlarni sotish bilan boglik operastiyalar;
- bank qo'yilmalari, kreditlar, investisiya va boshqa operastiyalar bo'yicha foizlar, divident va boshqa daromadlarni davlat xududiga ko'chirish;
- savdoga boglik bo'limgan ko'chirmalar, ish xaklari, aliment, me'ros va boshqa shunga o'xshash operastiyalar.

Kapital xarakati bilan boglik valyuta operastiyalariga:

- investisiya, shu bilan birga qimmatbaxo qog'ozlarni sotish va sotib olish;
- kredit berish va olish;
- mablaglarni jalb etish va ularni qo'yilmalarga joylashtirish;
- to'lovlar ni amalga oshirish uchun moliyaviy operastiyalar.

Xorijiy valyutada operastiyalarni amalga oshirish tartibi, xamda xorijiy valyutada to'lov hujatlaridan foydalanish O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan Moliya Vazirligi bilan kelishilgan holda o'rnatiladi.

Valyuta operastiyalarini tekshirish davomida auditor quyidagi larda e'tiborni karatishi lozim:

- xorijiy valyutada mijozlarning eksport-import operastiyalari bo'yicha hisob kitoblari;
- xorijiy banklar bilan korrespondentlik alokalarini o'rnatish;

- xorijiy valyutada oldi-sotdi operastiyalarini amalga oshirish;
- amaldagi konunchilikka ko'ra fukarolarga valyuta xizmatlarini ko'rsatish;
- savdoga oid bo'limgan operastiyalar, ayirboshlash punktlari ishlari, ularning bank talablariga ko'ra jixozlanganligi;
- tovarlarni eksport qilishdan tushgan valyutalarni nazorat qilish;
- rezidentlarning import kontraktlari bo'yicha valyutalarni nazorat qilish.

Bank valyuta hisoblari va buxgalteriya moddalarini kayta baholashni tekshirishda quyidagi hujjatlardan foydalaniladi: kayta baholash vedomosti, "Valyuta mablaglarini kayta baholash" balans hisobvaragidan ko'chirma, ochist valyuta holatini yuritish bo'yicha hisobot, memorial order balans.

Valyuta bozoridagi talab va taklifga ko'ra o'rnatiladigan Markaziy bank valyuta kursi bo'yicha xorijiy valyutalar kayta hisobga olinadi. Kursning o'zgarishi xorijiy valyutadagi hisoblarni kayta baholashni tastazo etadi. Kayta baholash natijalari "Valyuta mablaglarini kayta baholash hisobvaragida aks ettiriladi. Ushbu balans hisobvaragi o'ziga ikkita hisobvarast(subschet)ni "Valyuta mablaglarini kayta baholashdagi kurs farklari" va "Valyuta holati bo'yicha kurs farklari"ni oladi.

Amaldagi tartibga ko'ra xorijiy valyutada asosiy vositalar sifatida kiritilgan ustav fondi kursining boshqa valyutaga nisbatan o'zgarishi bo'yicha kayta baholanmaydi.

Xar yili 31 dekabrning kunlik yakuniy holati bo'yicha "Valyuta holati bo'yicha kurs farklari" hisobvaragi koldigi belgilangan tartibda

“Operastion va turli xarajatlar” va “Operastion va turli daromadlar” hisobvaraklariga o’tkaziladi. Shu bilan birga bu balans hisobvaraklaridan “Foyda va zararlar” hisobvaragiga o’tkaziladi. Xorijiy valyutalarni kayta baholashni audit qilishda so’m kursining xorij valyutasiga nisbatan kursi to’g’ri o’rnatilganligi, “Valyuta holati bo’yicha kurs farklari” hisobvaragidagi koldikning hisobot ma’lumotlariga mos kelishi, “Operastion va turli xarajatlar” va “Operastion va turli daromadlar” hisobvaraklariga koldiklarning o’z vaqtida o’tkazilganligiga e’tiborni karatishi lozim.

7.4. Bank moliyaviy faoliyatini audit qilish va uning tahlili.

Tekshirishda quyidagi hujjatlardan foydalaniladi: “Kelgusi davr xarajatlari”, “Kelgusi davr daromadlari”, “Operastion va turli daromadlar”, “Joriy yil foyda va zararlari”, balans hisobvaraklarining ko’chirmalari, Foyda va zararlar to’g’risidagi hisobot, bank Kengashi, Boshstaruvining foydani taksimlash bo’yicha karori, birlamchi hujjatlar va balans.

“Operastion va turli xarajatlar” balans hisobvaragida korxonalar depozitlari bo’yicha, fustarolar qo’yilmalari bo’yicha, banklararo kredit va qimmatbaxo qog’ozlar bo’yicha foizlar hisoblanishi va to’lanishi uchun axsus hisobvaraklar ochiladi. Bundan tashkari asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar eskirishi bo’yicha amortizastiya ajratmalari, ijara xaklari, mulk soligi va boshqa xarajatlar bo’yicha xam hisobvaraklar ochiladi.

“Boshqaruv apparatini saqlash xarajatlari” balans hisobvaragida quyidagi subschetlar ochiladi: Ish xaki xarajatlari, Nafaka Fondi ajratmalari, Bandlik Fondi va boshqalar.

“Operastion va turli xarajatlar” va “Boshqaruv apparatini saqlash xarajatlari” balans hisobvaraklari debeti bo'yicha boshqa debtorlar va kreditorlar hisobvaragi bilan korrespondentlanadi. Ushbu hisobvaraklar kredit bo'yicha “Joriy yil foyda va zararlari” hisobvaragi bilan korrespondentlanadi.

Ustav fondini audit qilish. Ustav fondi shakllanishi to'g'riligini tekshirish tartibi uning shakllanish usuliga boglik. Ustav kapitali bank ta'sischilari va akstionerlarining to'langan mablaglaridan tashkil topadi. Tijorat banklari tashkil etilishi va faoliyat doirasini kengaytirish uchun o'z qimmatli qog'ozlarini - akstiyalarini chiqaradi. Akstionerlik tijorat banklarining akstiyalari oddiy va imtiyozli bo'lishi mumkin.

Imtiyozli akstiyalarning oddiy akstiyalardan kulayligi shundaki - ular bank tugatilgan takdirda, belgilangan foydani olish huquqini beradi, ammo ovoz berish huquqini bermaydi.

Oddiy akstiya - rezerv fondi to'ldirilgandan so'ng va imtiyozli akstiyalarga divident to'langandan keyin egalariga sof foydani taksimlashda ovoz berish huquqini beradi. Oddiy akstiyalar bir xil nominal kiymatga ega bo'lishi lozim.

Tijorat banklari tashkil etilayotganda va ustav kapitalini kengaytirish uchun akstiyalarni emissiya qilishi mumkin. Bank tomonidan chiqarilgan qimmatbaxo qog'ozlar ta'sischilar va investorlar orasida o'zaro taksimlanadi.

Tekshirish davomida quyidagilar aniqlanadi:

- so'rалган mikdorning to'lik o'tkazilganligi;
- ustav fondini shakllanishi muddatlariga amal qilish;

- ustav fondining manbalari (ta'sischilarning o'z mablaglaridan yoki uchinchi shaxslardan kredit jalb qilish yo'li bilan).

Tekshirish uchun: ta'sis shartnomasi, ustav fondiga ko'shilgan ulushiga ko'ra akstionerlar ro'yxati.

E'lon qilingan ustav fondining shakllanish muddati va tartibi tahlil qilinishi lozim. Bunda xar bir akstionerning ko'shgan ulushi anistlanadi. Kunlik bank balansi va birlamchi hujjatlar bo'yicha akstionerlardan xakikatda "Ustav fondi" hisobvaragiga kelib tushgan mablaglar tekshiriladi.

Tijorat banklari ustav fondini tekshirishda quyidagi hujjatlardan foydalaniladi: balans hisobvaraklaridan ko'chirmalar, ta'sis hujjatlari, emissiya prospekti, birlamchi hujjatlar va balans.

Ustav fondi balansda "Ustav fondi" hisobvaragida aks ettirilib, fakatgina bosh bank balansida hisobga olinadi. Analitik hisobda xar bir paychi, akstioner uchun aloxida hisobvaraklar ochiladi (akstiya turlari bo'yicha).

Ustav fondi shakllanishini tekshirish davomida bankning tashqiliy-huquqiy formasiga e'tibor berilishi kerak. Agar bank paychilik asosida ko'rilgan bo'lsa, davlat ro'yxatidan o'tgandan so'ng buxgalteriya hisobida paylar bo'yicha quyidagi to'lovlar amalga oshiriladi:

- milliy valyutada bankka nakd pul mablagi kelib tushganda: "Kassa" hisobvaragi debetlanadi, "Ustav fondi" hisobvaragi kreditlanadi.
- Paylar nakdsiz shaklda to'langanida: Korrespondentlik hisobi debetlanadi, "Ustav fondi" hisobvaragi kreditlanadi.

- Paylar bank mijoji tomonidan to'langanda: mijoz hisob kitob varagi debetlanadi, "Ustav fondi" hisobvaragi kreditlanadi.
- Ustav fondi material boyliklar sifatida to'langanda: "Bino va inshootlar", "Xo'jalik inventarlari", ko'rilib va boshqa materiallar", "Xo'jalik materiallari", "Arzon baholi va tez eskiruvchi buyumlar" hisobvaraklari debetlanadi, "Ustav fondi" hisobvaragi kreditlanadi.
- Pay nakd xorijiy valyutada to'langanda: "Xorijiy valyutadagi to'lov hujjatlari va nakd pullar" hisobvaragi debetlanadi, "Ustav fondi" hisobvaragi kreditlanadi.

Akstionerlik tijorat banklarini tashkil etishda ustav fondini shakllantirishda ayrim o'ziga xos xususiyatlari mavjud.

Qimmatbaxo qog'ozlar chistarilishi ro'yxatdan o'tgandan so'ng, bank-emitent Qimmatbaxo qog'ozlarni sotishni boshlaydi. Xastistatda sotilgan Qimmatbaxo qog'ozlar mikdori ro'yxat hujjatlarida keltirilgan mikdordan oshib ketmasligi lozim. Agar Qimmatbaxo qog'ozlar uchun to'lov milliy valyutada nakdsiz amalga oshirilayotgan bo'lsa, bu mablaglar to'g'ridan to'g'ri tijorat bankining Markaziy bankdagi maxsus yigma hisobiga o'tkazilishi lozim. Bu yigma hisob rakami asosiy korrespondentlik hisobi yuritilayotgan joyda ochiladi. Bu mablaglar akstiyalar chiqarilishining yakuniy ro'yxati chiqunga kadar mo'zlatib qo'yiladi va tijorat banklarida "Korrespondentlik hisobi" balans hisobvaragi debetida hisobga olinadi.

7.4. Tijorat banklari boshqa operasiyalarining auditini o'tkazilish texnikasi va uning tahlili

Bàíê àóäèòëàðè òèæîðàò áàíêëàðè ôàïëèÿòèíè äîèìèé ðàâèøääà ðàõëëëë këëèá, óëàðääà áàæàðèëàäëääí to'lov, êàññà, âàëþòà ïåðàöëÿëàðèíè òåëøèðèá õóëîñàëàð áåðàäè.

Áóðääëòåðèý ïåðàöëÿëàðèíè àóäèò këëèøääà, áàíê àóäèòîðè î÷ëëääí hisob-êèòîá, âàëþòà âàðàkàëàðèíè î÷ëëëø òàðòèáèíè, to'lov ïåðàöëÿëàðèíè òàðòèáëàðè íàçîðàò këëèíàäè.

Hisob-êèòîá, âàëþòà âàðàkàëàðè o'z íáîðîò mablag'ëàðèääà, íóñòàkèë áàëàíñääà ýää áuëääí xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêðèá ð ó÷óí î÷ëëääè. Áóíäà óëàð ìóëë÷ëëëëíèíà kàíäàé øàëëëääà ìàíñóáëëääè àðàìèÿòñèçäèð.

Æîðèé hisob-êèòîá âàðàkëàðè quyidaääè xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêðèá ðääà ï÷ëëääè:

- èøëàá ÷èkàðèø, èëìèé èøëàá ÷èkàðèø, áèðëàøìàëàðíèíà, êîðõííà, òàøêëëîò âà ìóàññàñàëàðíèíà boshqa åðääà æîéëàøääí, xo'jalik hisobëääà èøëàéäëääí èøëàá ÷èkàðèø boshqa bo'liñàëàðèääà;

- áþäæåò hisob âàðàkëàðè Ðåññóáëëää áþäæåòè ðàìäà ìàðàëëëääí áþäæåòääí ìóàéÿí maqsadëàðääà ñàðôëàø ó÷óí mablag' àæðàòëëääí êîðõííà òàøêëëîò ìóàññàñàëàðääà ï÷ëëääè;

- hisob êèòîá, æîðèé âà áþäæåò hisob âàðàkàëàðè áuëë÷à ïåðàöëÿëàð áàíê àóäèòëàð ðíííëääí ÷èkàðèëääí qonunëàð ðàìäà ìàðêàçëé Áàíê kîëääëàðè àññëääà òàðòèääà ñëëëää ðóðèøè âà áåëëëääíäàí øàëëäääè hisob êèòîá ìóë õóææàðëàðè bo'yi÷à àìàëääà ïøëðèëëøè òåëøèðèá ðóðóíòèðëëääí.

Áàíê àóäèòëàðè xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêò áåðääí íèçííè ðàõëëëë këëèá ÷èkàäè. Óíèíà óñòàâ ôííäëíè êåëääñëää èø þðèòèø ó÷óí åòàðëè ,êè åòìàñëëää èuðèá ÷èkèá, ìàúëóí õóëîñàëàð áåðëëääè. Òàðëëëë íàéðèää óíèíà ôàïëèÿò êuðñàðèø ó÷óí qilaäëääí èøëàðè òàðòèáè òåëøèðëëääè. Íèçííäëääè èø òàðòèáëàðè, óñòàâ

Ôñlääcäðè ïianiq ôñëäà áuëñà, øóíãà kàðàìàñäàí óíãà hisob âàðàgè î÷èëäàí áuëñà, êàì÷èëèéëàð haqida ôóëïñà ,çèëèá xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêò ðàðääðèäà, áàíê ðàðääðèäà òakäè íòàäè. Ôóëïñäàí àóäèò ôóæàëèé þðèòóâ÷è ñóáúåêòëíèíä ôàïëèýò êuðñàòèø ,êè éóðñàòìàñëëèíè aniq êuðèíèøëàðíè ,ðèòèá áåðàäè.

Áàíê àóäèòè áóõäàëòåðèýäàäè to'lov ïäðàöèýëàðè O'zbekiston Ðåñïóáëèéàñè ìàðêàçèé áàíéíèíä 2008 éèë 22 iyuläàäè 1834 yo'riqnomä òäëàáèäà æàâîá áåðèø, áåðìàñëëèäèíè ôàì òåêøëðàäè. Áó yo'riqnomäà àñïñàí har áèð xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêò ó÷óí àëïðèäà hisob âàðàgè î÷èëèá óëàðíèíä hisobè áàíê áîø ìóðñëàèíèíä ìàúëöì äàôòàðèäà kàéä ýòèá áîðèëàäè.

Áó äàôòàðäà xo'jalik þðèòóâ÷è ñóáúåêòíèíä har áèðè ó÷óí ðàðòèá ñïíè, øó ðàkàì îðkäèé óëàðäà øàõñèé ñ÷åðëàð î÷èëàäè âà äîèíèé ðàâèøäà èøëàòèëàäè. Àäàð ôóæàëèé þðèòóâ÷è ñóáúåêò óç ôàïëèýòëíè ðóäàòñà øó äàôòàðäà hisob ðàkàìèíèíä ,ièëäàí vaqtè êuðñàòèëàäè.

Áó äàôòàð áàíéíèíä áîø ìóðñëàèäà ,êè óíèíä uðèíáñàðèäà áèðèëòëðèëäàí bo'liá óëàðäàí saqlaíàäè. Êóííèíä èêëèí÷è ýðìèäà hisobëàð ó÷óí 2 íóñõàäà ëëöåâîéëàð îëëíèá óíèíä áèð íóñõàñè êóíëèé ìåñðèäë õóææàðèäð áàæàðóâ÷è ìóðñëàññèñíèíä àëïðèäà øòàìíè áèëäàí òàñäèkäàíäàí ôñëäà ñàíàñè qo'yieëà òëëëëàäè, èêëèí÷è íóñõàñè áàíê ìèæïçèäà, èêëèí÷è êóíè áàíéäà to'lov ïäðàöèýñè áàæàðèëäàíëëèíè òàñäèkäàíäàí èëëëëàðø ó÷óí áåðèëàäè. Ôóääè øóíèíäåâø to'lov ïäðàöèýñè kàéñè ôóææàò àñïñèäà o'tkazëëäàí áuëñà óíèíä áèð íóñõàñè èëëëàà këëëíàäè.

Àäàðäà ìèæïç 20 êóí è÷èäà o'z ïëäàí øàõñèé ñ÷åðëàðèíèíä êu÷èðìàñèäà ýúðëðïç áèëëëèðìàñà, ìèæïçíèíä hisob ðàkàìèäàäè kïëäèk òàñäèkäàíäè. Áóäèò øó êóíëëè to'lov ïäðàöèýëàðèíè ìàúëöì

Õóææàòää àññàí ìàðêàçèé áàíé , êè ìëëý Âàçèðëëäè, Âàçèðëàð ìàðêàìàñè ôàðìíëàðèäà àññàí áàæàðèëääíëäèíè òåêøèðàäè.

Har áèð ìåñðèäë õóææàò øó æóðíàë áèëäí òakkñëàíäè. Íkä ñuiëäð âà áàëþòà áèëäí áóëääí ïäðàöëýëäð óìóïèé êàññà áèëäí òakkñëàíäè.

Òakkñëäø íàðèæàñè to'g'ri ÷èkkäí õëëäðäà áàíéíä êóíëèé áàëäíñè áåðèëäè. Áàëäíñíä áêðèâ âà ïäññèâ ðìíëäðè ñëëðèðëëäè, to'g'ri ÷èkkäíäí êåéèí áàíé áîøëëgè âà áîø ìóññéá òàñäèkëäéäè.

Øóíäàí êåéèí áó áàëäíñ óìóïèéëàðòèðèø ó÷óí áèëëýò ìàðêàçèé áàíéègà áåðèëäè.

Êóíëèé áàëäíñëäð æàìëäíèá, har íé òóäääà÷ íéíä áèðéí÷ èóíëäà áàëäíñíè to'g'riëèäèíè òåêøèðèø ó÷óí ñ÷åðëäðíèä kïëäèkëäðè áuëè÷à áåäññòü òóçëëäè.

Òåêøèðëëääàí áåäññòü íéíä áèðéí÷ èñàíñëäà òóçëëäà áàæàðóâ÷ è âà áîø ìóññèäè òìçî kuÿäèëäè.

Har ÷îðàëäà àéëäíà áåäññòü òóçëëäè. Óíäà àéëäíà mablag'ëäðíèäí éëë áîøëäàäè kïëäègè âà ÷îðàé ïðëðëäääè kïëäègè êuðñàòèëäè. Áàíé áîø ìóññèäè har áèð ëëöåâí ñ÷åð ïðkàëè áó áåäññòü òåêøèðäà òàñäèkëäéäè.

Áàíé àóäèòè áèðéí÷ 10 êóí ë÷ëäà øó õóææàòëäðíè qaytä ðåêøèðäà, êàì÷ëëëëäð, áuëäàí õëëäà óëäðíè êuðñàòèä uðàäè. Êàì÷ëëëëäð áuëäàí õëëäà áóäèò âà áîø ìóññèä ðìíëäàí àêò òóçëëäè âà øó êóííäí óçëäà ëëöåâí ñ÷åðëäðäà o'zääðòèðèø êëðèòèðäà áîø ìóññèä ðìíëäàí êuðñàòà áåðèëäè. To'g'riëäíà ïðäåðëäð 4 íóñõàäà áuëäè âà óíäà kàéñè õóææàòäà âà éóðèkñäà àññàí o'zääðòèðèø êëðèòëëäàíëäè êuðñàòèëäè.

Éèë ֿiõèðèääà ֿòóäàëëàíäàí ֿiáîðîòëàð ֿáóðäàëòåðèýíèíã ֿðåæà
ðàkàìëàðèääà ֿàñîñàí ֿòóçèëàäè. ֿÓíèíã ֿiøääàòè ֿáîø ֿiøõîñèá ֿòîîîìèääàí
ֿáåëäëëàá ֿáåðèëàäè.

VIII BOB. AUDITORLIK XULOSASI VA UNI TAYYORLASH

8.1. Bank faoliyati to'g'risda ma'lumotlarni olish va ularning tahlili

Auditorlik tekshiruvining boshida quyidagi ma'lumotlar bilan bilan tanishish lozim: bank faoliyatining hajmi, tashkilotchilik, raxbarlarning malaka darajasi, umumiy ichki nazoratning tashkil etilishi. Keyinchalik auditorlik tekshiruvi prostessida xatolar mavjud bo'lishi ko'rib chiqiladi.

Bu ishlarni amalga oshirish uchun oldindan «Rejalashtirish varakasi» to'zib olingan bo'lishi kerak.

Bank auditi asosan ichki va tashki auditlarga bo'linadi. Tashki audit - yuqorida aytib utganimizdek, mustakil auditorlik firmasi tomonidan amalga oshiriladi. Uning asosiy maqsadi moliyaviy hisobotning to'g'rilingini tasdiklashdan iborat. Bankdagi audit izlanishlarining birinchi ob'ekti yil yakunlariga tayyorlangan bank moliyaviy hisobotidir. Hisobot o'zida aktiv va passiv holati bankning daromadlar va zararlar, debitorlik va kreditorlik va boshqa ma'lumotlarni joylashtirgan.

Auditorlar bank moliyaviy holatini tahlil kiladilar, ayniksa liividilikni, kredit portfelining sifati, qimmatli qog'ozlarga investisiyalar, valyuta operastiyalar, klassifikastion ssudalarga asoslangan rezervlar, boshqaruvin (menejment sifati, daromad va xarajat strukturasi, ma'lumotlar sistemasining automatizastiyalashuvi va boshqa ma'lumotlarni). Hamma bank operastiyalarida mavjud risklarni qisman va umumiy baholashda ko'rish maqsadida.

Ichki audit - ichki nazorat sistemasi va bank xavfsizlik sistemasini ta'minlash maqsadida olib boriladi. Bank faoliyatida

omonatchilar manfaatlarini ximoya etish va aniq natijalarga erishish maqsadida ichki nazorat sistemasi joriy etiladi.

U bankning reja, metod va jarayonlari foydaning ko'payishi, bank raxbaryati topshiriklarining aniq bajarilishini ta'minlash samaradorligini o'z ichiga oladi.

Ichki audit bank strukturasining tashkilotchilik bo'linmasi sifatida tanilgan va bank raxbaryatiga buysunadi.

Ichki auditning vazifasi turlicha bo'lishi mumkin: buxgalteriya hisobini to'g'ri olib borishni tekshirish: bank daromadlar va xarajatlar hisobining to'g'ri olib borilishini nazorat etish (foydani to'g'ri hisoblash, xarajatlarni o'z vaqtida hisoblarga yozish va boshqalar): boshqa operastiyalarni konuniy bajarilishini nazorat etish va boshqalar. Ichki auditni tashkil etish va o'tkazish uchun metodik topshiriknomalar yoki instrukstiyalar ishlab chiqishni tavsiya etadilar. Kerakli ish uchastkasida nimani nazorat qilishlarini aniqlab beradi. Ichki audit yillik reja asosida olib boriladi. Tekshiruvni tashkil etish va o'tkazishda ichki audit boshligi tula javobgarlikni o'z buyniga oladi.

Ichki audit boshqaruv nazorat sistemasining bir qismi sifatida karaladi. Tarixan ichki nazorat xarakteri o'zgargan. Avval auditning roli moliyaviy boshqaruv va aktivlar xavfsizligini ta'minlashdan iborat edi. Nazorat kiyin bo'lган sharoitda ichki nazorat sistemasining stiklik bajarilishi jarayoni asta sekinlik bilan rivojlanib bordi.

Chet el tajribasidan kelib chiqib, ichki auditorlar mustakil ravishda kompaniya va firmalar boshqaruv funkstiyasini ekspertlar sifatida baholaydi va o'z faoliyatini xam kengaytiradilar. Ular o'z kontoralariga tekshirilayotgan korxona faoliyati to'g'risidagi tahlil natijalari, baholari, tavsiyalari, maslaxat va ma'lumotlarni takdim

etadilar. Ichki audit davlat va xususiy sektor shaklida faoliyat yuritadi. Ichki auditning vazifasi - ishchilarning o'z vazifalarini imkon kadar malakali va samarali bajarilishiga yordam beradi. Ichki auditor buxgalteriya ma'lumotlari to'g'rilingini tekshiradi. Ichki auditorlar raxbariyat oldida hisobot beradi va auditorlar komiteti bilan to'g'ri alokada bo'ladi.

Tashki audit ichki audit bilan o'zaro alokadadir. Birinchi urinda ichki nazorat faoliyati va tashkilotchiligi baholanadi, bunda ichki auditning ob'ektivlik darajasi, mustakilligi komponentligi, bajarilgan funkstiyalar hajmiga e'tibor karatiladi.

Auditorlar tekshirilayotgan bankning umumiyligi faoliyatini urganadilar. Ob'ektiv baholash uchun eng birinchi urinda aktiv va passiv operastiyalarning holati ko'rib chiqilishi, buxgalteriya hisoboti to'g'ri kusatilishi, bu operastiyalar konun talablariga javob berishi lozim.

Auditorlik faoliyati auditorlik firmasining raxbariyati tomonidan rejalashtiriladi. Strategik rejalashtirish va qismlarga bo'lib rejalashtirishlarga bo'linadi:

Strategik rejalashtirish quyidagi extimollarni aniqlaydi:

- bilim va tajribaga asoslangan ish hajmi,
- risklarni aniqlash,
- mijozlar xoxishi.

Bankni tekshirish jarayonida auditorning ish hajmi va auditor risk darajasini baholashda auditorning bilim va tajribasi katta yordam beradi.

Auditor ish hajmini aniqlagandan keyin tekshiruvni kaysi usul yoki shaklda olib borishni tanlaydi. Kaysi usulda tekshirish olib

borish bank obro'si va kutilayotgan tekshiruvdan konikish hosil qilinishiga boglik. Tekshiruv metodini tanlash quyidagicha:

- Nazorat usuli,
- analitik usul,
- operastiyalarini sinchiqlab o'rganish.

Nazorat usuliga bank boshqaruvi nazoratining sifati, kompyuterli nazorat sistemasining mavjudligi, fizik nazorat, xakikiy aktivlar tekshiruvi (pul belgilari, qimmatli qog'ozlar va b.) kiradi.

Analitik usulga kredit summasi yoki hisob koldigini tasdiklash uchun mijozlarga xat bilan murojaat qilish; urganish, misol uchun, operastiyalar darajasining kutarilishi yoki pasayishi, mavjud daromad va oldingi yillar ko'rsatkichlarini solishtirish kiradi.

Nazorat va analitik tez va kam ish talab kiladilar. Sinchiqlab urganish o'zida; buxgalteriya hujjatlarini tekshirish, hisob yozuvlarining hujjatlar bilan mosligi, solishtirma tekshiruvlarni o'tkazishni aks ettiradi.

Bankning kredit siesatini izoxlashda, boshqaruv organlari tomonidan kreditni foydalilagini ta'minlash uchun, eng asosiyalaridan biri bu belgilangan standartlarga rioya qilinishidan iborat bo'ladi. Bunday izoxlash kredit inspektorlari va bank raxbaryatiga tavsiya etiladi. Kredit siesatini to'g'ri tashkil qilish, bankning kredit portfelini tartibli tashkil qilinganligini aks etiradi. Agarda kredit siesati effektivligi to'g'ri tashkil qilinmasa eki amalga oshirilmasa raxbaryat tomonidan bu siesat kayta ko'rib chiqilishi va chora tadbirlar kayta ko'rib chiqish kerak.

Tijorat banklarining asosiy faoliyati kredit operastiyalarini o'tkazish hisoblanadi. Shu sababli xam kredit portfeli to'g'risida ma'lumot muhim hisoblanadi. Bo'lar quyidagilardir.

1.Kredit portfelini tashkil etishdan maqsad, ya'ni yaxshi kredit portfeli xususiyatlarini ko'rsatish; kredit turlari; qaytarish muddati; hajmi va sifati shulardan iborat bo'ladi.

2.Kredit berish soxasida, vakolatlarni izoxlashda, belgilangan kredit inspektorlari va kredit kumitasi urtasida taksimlab berish(maksimal pul mablagi va kredit turini, belgilangan xodim va kerakli imzo orkali tasdiklanishidir).

3.Kredit boshqarmasi tomonidan huquqlarni berish majburiyati va ma'lumotlarni etkazishlar chegaralanishi.

4.Iltimosnoma (praktika) amalieti, tekshiruvlar, baxo berishlar va mijoz kredit talabnomasi ustidan karor qabul qilinishi.

5.Xar bir kredit talabnomasiga kerakli hujjatlarni ilova qilish va shu kabi hujjatlar, ya'ni kredit papkasida saqlanmogi shart.

6.Bank xodimlari huquqlarini to'liq ko'rsatilishi, kredit hujjatlarini tekshirilishi va saqlanishining javobgarligi.

7.Asosiy usul koidalari, baholari va kredit ta'minotini amalga oshirilishi.

8.Siesatni va amalietylarni izoxlash, foiz stavkasini o'rnatish va kredit qaytarilishi shartlari bo'yicha komissiyani belgilash.

9.Kreditlarga kullanilaetgan standartlarni sifatini izoxlamok.

10.Kredit mablaglari sarfining maksimal ulchamini ko'rsatmok (ya'ni kredit mablaglarinig sarfi maksimal ruxsat etilgan darajadagi nisbati va aktivlar tuplamiga).

11.Xizmat ko'rsataetgan bankning regioni, izoxi va kredit qo'yilmalarini asosiy qismi kayerga yunaltirilganligi.

12.Tahlilning aniqlanish amaliетini izoxlash va muammoli kreditlarga boglik bo'lgan holatdagi karori.

Auditor bankining kredit siesatini audit qilishdan oldin ushbu izoxlarga etiborini karatish kerak. Kredit siesati Tijorat banklari uchun juda katta axamiyatga ega. Bankning kredit portfeliga ta'sir etuvchi omillar ichida, bank xizmatlariga aloxida etiborni karatilishi shart. Bunda shu narsalar nazarda tutiladiki,xar bir bank o'zining mijozlarini kreditga bo'lgan talablarini hisobga olishi kerak.Bundan tashkari kredit portfelini strukturasi bank kapitalini kattaligiga boglik bo'ladi. Bir karzdorga beriladigan urtacha kredit summa aynan shunga boglikdir. Odatdagidek yirikrok banklar katta mikdordagi kreditorlarga aylanishadi. Bo'lar asosan kredit resurslarini korporastiya va sanoat ko'rinish inshoatlariga yunaltirishadi. Shu bilan birgalikda boshqa ko'p yirik banklar o'z kredit mablaglarini hajmi jixatidan katta bulmagan xususiy shaxslarga kredit berishga yunaltirishadi. Yirik guruxlarga kirmaydigan banklar, unchalik katta bulmagan savdo-sanoat tashkilotlari va savdo korxonalariga karz berishga ixtisoslashadi.

Kredit siesatini aniq va mukammal izoxlanishi, xar bir bank uchun juda katta axamiyatga ega bo'ladi. Unda hamma kredit berish tartibini mazmuni ochib ko'rsatiladi va shu tartibga tegishli bo'lgan bank xodimlarini majburiyatlari xam aniqlanib ko'rsatiladi. Kredit siesati axvoliga rioya qilish bankning kredit portfelini tashkil topishiga ijozat beradi, ya'ni bank faoliyatida maqsadlarga erishishga imkon yaratadi. Bu maqsadlar bankning foydalilik ta'minotini, risklarni boshqarishdagi nazoratini va bank faoliyati soxasidagi konunchiliklarga bo'lgan talablarga rioya qilishni ta'kidlaydi.

Kredit siesati koidalaridan xar bir cheklanishi hujjatlashtirilmogi shart va asoslantirilishi maxsus ifodalanadi. Kredit siesatini

ifodalovchi vaziyat, etarlicha egiluvchan bo'lishi shart, bo'larning hammasi siesiy, iqtisodiy va huquqiy sharoitlarni o'zgarishini hisobga olish uchun kerak bo'ladi. Xar bir bankda, kredit uchun javobgarlik, raxbarlar kengashiga yuklatiladi. Ular bankning kredit siesatini ishlab chiqishadi, ya'ni xar xil jamlanadigan maxsus hujjatlar bilan ifodalanadi.

Xozirgi kunda yirik banklarimizni hammasida xam bunga uxshash bo'lgan hujjatga kredit siesati to'g'risidagi bayonotiga ega emaslar. Birok, bu ishlab chiqilaetgan bayonotlar ko'p hollarda rasmiy ko'rinishda bo'ladi va bank raxbariyati bu dasturlarga rioya kilmaydi. Ko'p hollarda kredit beraetgan bankning raxbariyati tomonidan ogzaki ko'rsatma asosida kredit berish amaliyotda kullanilmokda. Bunday ogzaki ko'rsatmalar okibatida bank kreditlarining kaytmasligiga olib keladi va kredit bo'limi boshliklari eki bank xodimlari ayblanadi, ya'ni shubxali kreditga olib kelgani uchun ko'p hollarda bunday kreditlar bankning zarariga chiqarib qo'yilmokda.

Kredit operastiyalari risklar bilan boglik bo'ladi, ya'ni ishlab chiqarishni tushib ketishi va iqtisodietni nostabil usish sharoiti ta'sir ko'rsatadi. Bu bankning kredit portfelini sifatli tashkil qilinishini aniqlaydi. Riskga ko'prok ega bo'lgan operastiyalar ko'prok foyda keltirishi mumkin bulsa xam ularning ulushi kam bo'lishi kerak. Riskning darajasi karzlar bo'yicha foydalilik normasiga va bankning kredit resurslari bilan ma'muriy sarflarni hisobga olgan holda to'g'ri kelishi shart. Kredit siesatini aniqlashda, kredit strategiyasini diversifikasiyalashga mijozlar tarkibi va ularga beriladigan karzlarning turlariga yunaltirish lozim.

Kredit ishini mukamallashtirishda bank uchun karz berishni tashkillashtirishni optimal ishlab chiqilishini talab etadi. Banklar bu

maqsadda, o'z apparatida malakali bank xodimlariga ega bo'lishi, karzdorni kredit faoliyatini hisoblashda va kredit berish koidalarini metodikasini optimal variantlarini izlashga dikkatini karatishlari kerak. Kredit berishni tashkil qilish, karzlarni mutlok kaytishini ta'minlash, maqsadli sarflanishi, maxsulot ishlab chiqarish hajmini usishini ragbatlantirishi, jamiyat talablariga javob beruvchi va kredit qo'yilmalari ulushini oshirishi, kelajakdagi yuqori effektivli tarmoklarga investisiya loixalarini yunaltirilishi lozim. Shu bilan birgalikda oxirgi kredit summasini belgilash xar xil kategoriyaga tegishli bo'lgan lavozimdagи xodimlar tomonidan xal etiladi.

Karzlarni o'z vaqtida qaytarishini taminlash tahlillar asosida xulosalanishi maqsadga muvofik bo'ladi. Chunki beriladigan kredit summalarini tekshirilmasa karz qaytarilish xavfini oldini olib bulmaydi.

8.2. Riskni baholash xamda ichki nazorat tizimining tahlili

Yuqorida ko'rib chiqkanimizdek, auditorlik faoliyati juda murakkab faoliyat hisoblanib va o'z ichiga katta javobgarliklarni oladi. Bank faoliyatini hamma yunalishlarini bilish uchun yuqori malakaga ega bo'lishni talab kiladi. Bank faoliyatini auditdan o'tkazishda, bank ishining kaysi yunalishini audit qilish bank va auditorlik firmalari urtasida kelishiladi va shartnoma asosida audit o'tkaziladi. Auditor shartnomaga binoan tekshiruv usulini va shaklini mustakil xal kiladi va tekshirilaetgan ob'ektga alokador bo'lgan xar kanday hujjatlarni ko'rishga imkoniyat yaratilishi lozim. Tekshirish

vaqtida tushuntirish ishlari nafakat ogzaki balki ezuv shaklida, bank xodimlari va raxbar shaxslardan olinishi kerak.

Auditorning majburiyatlari :

Dastlabki hujjatlarning hisob informasiyalarini to'g'rilagini sinchiqlab tekshirib chiqib va konunchilik nuktai nazaridan hamma talablarga javob berishi kerak .

Auditor xulosasini ko'rsatish :

Aniqlangan cheklanishlarni, konunbo'zarliklarni, kullanilaetgan konunchilikka solishtirilgandagi xatolarni bank mamuriyati bilan eki kerak bulsa mulk egasi bilan muxokama qilish kerak.(akstionerlar, ta'sischilar) Bankning axvoli va bank ishlarining holati maxfiy hujjatlarni saqlanishi, shartnomaga kattiy kiritilishi va ularni oshkora kilmaslik xakida shart qo'yilgan bo'lishi lozim. Auditor mijoz oldida olingan ma'lumotni maxfiyligini saqlashda moddiy javobgar bo'ladi .

Bank va auditor manfatlari to'g'ri kelishi kerak eki bankning moliyaviy xo'jalik ko'rsatkichlari faktga asoslangan ob'ektiv bo'lishi kerak. Bu ma'lumotlar investorlarga, mijozlarga, solik xizmatiga, Markaziy bank uchun zarus bo'ladi.

Auditor tijorat bankini auditdan o'tkazishda, buyurtmachi tomonidan belgilangan bo'limni auditdan o'tkazishi kerak. Tijorat banklari auditorni shartnoma asosida bank faoliyatini auditdan o'tkazish uchun ellaganda, auditor o'z majburiyatlarini unutmasligi va ellangan tomon xam auditor oldida hamma ma'lumotlarni ochiq oydin tushuntirib berishi va hamma hujjatlarni etkazib berishga so'z berishi lozim. Auditor bankning kredit operasiyalar faoliyatini audit qilishda kredit bo'limi xodimlari auditorga kredit berish vaqtida yuz bergen kamchiliklarni hammasini ochiq-oydin aytishi kerak ,aks-holda bu kamchiliklar vaqt utishi bilan oshkor bo'lib, noxush okibatlarga

olib kelishi mumkin. Auditor kredit operastiyalarini auditdan o'tkazishda, nafakat kredit hujjatlarini rasmiylashtirilishiga etiborini karatish kerak, balki tijorat bankining kredit siesatiga, kredit portfelini tahliliga, kredit berish tartibiga, kredit berish vaqtida kreditni qaytarilishi uchun javobgarlik kimlarning zimmasiga yuklatilganligiga va bankning kredit faoliyatida hammaga ma'lum bo'lgan beshta tamoyil, ya'ni to'lovlilik, qaytarishlik, muddatlilik, ta'minlanganlik va maqsadlik tamoyillari bo'zilmaganligiga chukur e'tiborini karatish kerak.

Auditor bank biznesi to'g'risidagi axborotni audit boshlanishidan oldin olishi kerak. Shartnoma to'zilgunga kadar yigilgan axborotlar auditor tomonidan sistemalashtiriladi va «Oldindan rejalashtirish varakasi» ishchi hujjatida kayd etiladi. Mazkur ma'lumotlar auditorlar yoki mazkur bankning auditini amalga oshiruvchi tekshiruvchilar tomonida saqlanishi va kayta ishlanishi lozim bo'ladi. Auditorlik tekshiruvi jarayonida ma'lumotlar tuldirilib va ko'paytirilib boriladi. Auditorlar bank faoliyatiga oid o'zgarishlarni doimiy ravishda oishlari kerak va ularning moliyaviy holatiga ta'sirini urganishga kiritishga xarakat qilishlari kerak.

Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar auditor uchun bankning hisobotlarni ishonchlilagini tasdiklash uchun mezon bo'lib hisoblanadi. Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar ikki tomoni mavjud.

- sifat
- son

Sifat tomonidan auditor mavjud yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklarni bank tomonidan amaldagi Konunchilikdan kanchalik fark qilishi tomonlari urganiladi. Son

tomonidan esa aloxida olingan tomonlari xamda tekshirilayotgan bank uchun mumkin bo'lgan yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar summasi ko'rildi.

Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar darajasi buxgalteriya hisobotining asosiy ko'rsatkichlari bilan aniqlig xamda ishonchliligi natijasi bilan ulchanadi. Mazkur ko'rsatkich kiymat ko'rinishida aks ettiriladi. Bu ko'rsatkich tekshirilayotgan bank uchun tekshiruv jarayoni davomida aniqlanadi. Oralik auditorlik tekshiruvi uchun xam bu ko'rsatkich o'rnatilishi mumkin xamda u tekshiruv jarayonida o'zgartirilishi mumkin. Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar darajasi tekshiruv jarayonida aniqlanadi xamda u auditorlik tashkiloti raxbari tomonidan tasdiklanadi va ishchi hujjatlarida aks ettiriladi.

Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar darajasi asosan quyidagi hollarda e'tiborga olinadi:

- rejalashtirish jarayonida auditorlik ishlamlarni bajarish, vaqt sarfi xamda hajmidan kelib chiqkan holda ;
- konkret auditorlik tekshiruvini bajarish jarayonida
- auditorlik tekshiruvining bitishi arafasida buxgalteriya hisobotiga ta'sir ko'rsatuvchi xatoliklar mavjudligi topilgan sharoitda.

Shuni aytish kerakki , aloxida kayd qilingan xatoliklar va kamchiliklar aloxida axamiyat kasb etmaydi , birok umuman olinganda xamda barcha yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar mujassamlashtirilganda katta hajmni egallashi mumkin. Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar mezoni buxgalteriya ko'rsatkichlaridan kelib chiqkan holda foizlarda

belgilanadi. Asosiy hollarda buxgalteriya ko'rsatkichlari sifatida foyda soligi tulangunga kadar foyda , maxsulot sotishdan kelib tushgan sof tushum , kapital va rezervlar xamda aktivlar summasi bo'lishi mumkin.

Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar mezonining hisobini amalga oshirish uchun shuningdek , joriy yil ko'rsatkichlaridan foydalani mumkin. Bu ko'rsatkichlar xususan joriy yilda bank faoliyatida sezilarli o'zgarishlar amlga oshirilganda xamda utgan yildagi ko'rsatkichlarga solishtirish imkonи mavjud bulmagan hollarda kullanilishi mumkin. Umumiy hollarda yul qo'yilish mumkin bo'lgan xato va kamchiliklar darajasi quyidagicha hisoblanadi va yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xatoliklar va kamchiliklar quyidagi jadvalda ko'rsatilgan

2-jadval

Yul qo'yilishi mumkin bo'lgan xato va kamchiliklar darajasini aniqlash*

Ko'rsatkichlar	Asosiy ko'rsatkich (sum hisobida)	Mezon %	Yul qo'yilish mumkin bo'lgan xato va kamchiliklar darajasi kiymati (sum) (1*2)/100
Foya soligi tulangunga kadar foyda		5	
Maxsulot sotishdan kelib tushgan sof tushum		2	
Kapital va rezervlar		5	
Aktivlar summasi		2	
Notijoriy muassasalar			

Yuqorida aytib utilgan ko'rsatkichlardan kelib chiqkan holda tekshirilayotgan ob'ektlar uchun risk darajasini belgilash mumkin bo'ladi. Birok ob'ektlarning tahlilidagi risk darajasiga karab ma'lum darajani belgilash mumkin bo'ladi. Bu esa ma'lum ob'ektlarda tanlanma tekshirishni, boshqasida esa tula tekshirishni amalga oshirish imkonini beradi.

8.3. Memorandumlar va auditorlik xulosasini yozishga tayyorgarlik jarayonining tahlili

Auditorlik tekshirishning natijasiga kura auditor xulosa va hisobot tayyorlaydi. Boshqa turdag'i auditorlik xizmatini ko'rsatilganda xam shunday amallar amalga oshirishlishi mumkin.

Auditorlik xulosasi auditorlik tekshiruvi tugallangandan keyin yozilishi lozim bo'ladi.

Auditorlik hisoboti eng oz auditning maqsadi va ob'ekti, ichki auditning masshtabi, muammolarni va kamchiliklarni xamda xar bir ob'ekt bo'yicha aloxida ko'rsatma va tavsiyalarni o'z ichiga olishi kerak bo'ladi. Tavsiyalar topilgan kamchiliklarning qisqacha mazmunini, olinishi kerak bo'lgan tadbirlarning xam qisqacha mazmunini, aloxida bajarilishi krak bo'lgan tadbirlar bo'yicha tavsiyalar xamda ularning bajarilishi muddatini ifodalashi kerak.

Auditorlik xizmati xodimlarining xisbotlari Bank kengashiga va auditorlik komitetiga takdim etilishi kerak. Uning nusxalari bo'limlarga (boshliklariga) takdim etilishi kerak.

Auditorlik xizmati xodimlarinig xar bir tavsiyalari auditorlar tomonidan yozma ravishda izoxlangan bo'lishi kerak. Lozim bo'lgan paytda ular bank boshqaruvi va auditorlik komitetiga takdim etiladi.

Auditorlik xizmati auditorlik tavsiyalari bo'yicha bajarilishi kerak bo'lgan amallarni va uni bajarilishi keriakligini ta'minlashga oid ishlarni bajarishi kerak.

Auditorlik firmasining xulosasi bank audit tekshiruvning asosiy yakuni bo'lib hisoblanadi. Auditorlik xulosasi Markaziy Bankning Bosh boshqarmasiga uch oylik muddat ichida yillik hisobot topshirilgunga kadar topshirilishi kerak. Auditorlik xulosasi Markaziy bank talablariga mos ravishda va auditorliarning tavsiyanomasi bilan qo'shilgan holda topshirladi. Bu narsa kredit muassasining tekshiruvlari natijasida olingan aktlariga mos holda beriladi. Dalolatnomaning xar bir saxifasi bir necha auditorlar tomonidan to'ziladi va imzolanadi xamda raxbar tomonidan imzolanib muxr qo'yiladi. Dalolatnoma tikilgan bo'lishi shart.

Auditorlik xulosasining titul saxifaida auditorlik tashkilotining nomi , listenziya nomeri va auditorlik tekshiruvi amalga oshirilgan bankning to'liq nomi keltiriladi. Titul varagi bank bo'yicha ma'sul shaxs tomonidan imzolanadi va auditorlik tashkiloti tomonidan muxr bilan tasdiklanadi.

Auditorlik xulosasi prostessual konunchilik bo'yicha ekspertlar xulosalariga yakinlashtiriladi.

Auditorlik xulosasi Konunchilik va Xalqaro standartlar bo'yicha amalga oshirilganligini ifodalashi kerak. Bu belgilar bulmagan takdirda auditorlik xulosasi qabul qilinmaydi.

Auditorlik xulosasi uch qismdan - kirish, tahliliy va yakuniy iborat bo'lishi kerak

1. Kirish qismi auditorlik tashkiloti , xamda tekshirilayotgan bank to'g'risida ma'lumot berishi kerak.

Auditorlik tashkiloti to'g'risida :

- Auditrlik tashkilotining rekvizitlari
 - Listenziya berilgan sana va amal qilish muddati
 - Davlat ruyxatidan utganligini bildiruvchi ma'lumotlar;
 - Hisob rakami va kaysi bankda ochilganligi
 - Mazkur auditorlik tekshiruvida katnashayotgan auditorlar ruyxati va ularning sertifikatlari
 - Auditorlik tekshiruvining davom etishi muddati
- Tekshirilayotgan mijozning ma'lumotlari
- Bankning nomi va manzili;
 - Tashqiliy huquqiy shakli;
 - Bank operastiyalarni o'tkazish huquqni beruvchi Markaziy Bank listenziysi;

- Filiallar mikdori
- Tahliliy qism quyidagilarni o'z ichiga oladi
- audit davomida bajariladigan ishlar hajmi
- audit jarayonida kullaniladigan tekshiruv turi
- Bank tomonidan amalga oshirayotgan operastiyalarning konuniyligini nazorat qilish
- Buxgalteriya uchetining holati
- Analistik va sintetik uchetning uygunligi

- Hisobotning to'g'ri to'zilayotganligi
- Bankning belgilangan normativ hujjatlarga rioya etishi
- Ustav , rezerv va boshqa fondlarning to'g'ri shakllantirilayotganligi
- Bank tomonidan mijozlarga ochilayotgan hisob rakamlarining to'g'riliqini va konuniyligi
- Aktiv passiv operastiyalarning to'g'ri amalga oshirilayotganligi Iqtisodiy kredit operastiyalarining to'g'riliqini
- Valyuta nazorati bo'yicha agentning bajarayotgan ishining nazorati
- Majburiy rezervlarni kutilmagan holatlarga karshi shakllantirish holati
- Markaziy Bank bilan yozishmalarning bajarilishi
- Pul mikdori va qimmatli qog'ozlarning saqlanishini ta'minlash
- Foiz va boshqa daromadlarning to'g'ri hisoblanishi va olinishi holati
- Bankning kredit bo'yicha boshqarish sifati
- Ichki nazorat tizimiinig holati
- Oldingi auditorlik tekshiruvi ko'rsatmalarining bajarilishi

3. Yakuniy qismda auditor tomonidan o'z xulosasida bankning uchet yuritish holatiga o'z fikrini bildiradi va uning hujjatlarga mos ravishda olib borayotganligini aytib utadi , xususan Schetlar rejasiga amalga kiilishga e'tibor qilinadi.

Auditorlik tashkiloti bank auditi yakuni bo'yicha bankning moliyaviy hisobotni to'g'ri yoki noto'g'riliqini tekshirib tasdiklaydi (yoki tasdiklamaydi), shuningdek , yillik hisobotga yakuniy xulosa beradi. Auditorik xulosasiz yillik hisobot Markaziy Bank tomonidan qabul qilinmaydi.

Auditorlik tashkiloti tomonidan bankning hisoboti tasdiklanmagan takdirda bu xakida ma'lumot Markaziy bank boshqarmasiga bildiriladi va bu xakida tegishli choralar ko'riladi.

Bank auditlari tijorat banklari faoliyatini doimiy ravishda tahlil qilib, ularda bajariladigan to'lov, kassa, valyuta operastiyalarini tekshirib xulosalar beradi.

Buxgalteriya operastiyalarini audit qilishda, bank auditori ochilgan hisob-kitob, valyuta varakalarini ochilish tartibini, to'lov operastiyalarini tartiblari nazorat qilinadi.

Hisob-kitob, valyuta varakalari o'z oborot mablaglariga, mustakil balansga ega bo'lgan xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun ochiladi. Bunda ular mulkchilikning kanday shakliga mansubligi axamiyatsizdir.

Joriy hisob-kitob varaglari quyidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga ochiladi:

- ishlab chiqarish, ilmiy ishlab chiqarish, birlashmalarning, korxona, tashkilot va muassasalarning boshqa erda joylashgan , xo'jalik hisobida ishlaydigan ishlab chiqarish boshqa bo'linmalariga;

- byudjet hisob varaklari Respublika byudjeti xamda maxalliy byudjetdan muayyan maqsadlarga sarflash uchun mablag ajratilgan korxona tashkilot musassalarga ochiladi;

- hisob kitob, joriy va byudjet hisob varakalari bo'yicha operastiyalar bank auditlar tomonidan konunlar xamda Markaziy Bank koidalari asosida tartibga solib turishi va belgilangan shakldagi hisob kitob pul hujjatlari bo'yicha amalga oshirilishi tekshirib tushuntirilgan.

Bank auditlari xo'jalik yurituvchi sub'ekt bergen nizomni tahlil qilib chiqadi.Uning nizom fondini kelgusida ish yuritish uchun etarli eki etmasligi ko'rib chiqib,ma'lum xulosalar beriladi.Tahlil paytida uning faoliyat ko'rsatish uchun kiladigan ishlari tartibi tekshiriladi. Nizomdagi ish tartiblari,nizom fondlari noaniq holda bulsa,shunga qaramasdan unga hisob varaka ochilgan bulsa, kamchiliklar xakida xulosa ezilib xo'jalik yurituvchi sub'ekt raxbariga, bank raxbariga takdim etadi.Xulosadan audit xo'jalik yurituvchi sub'ektining faoliyat ko'rsatish eki ko'rsatmasligini aniq ko'rinishlarni eritib beradi.